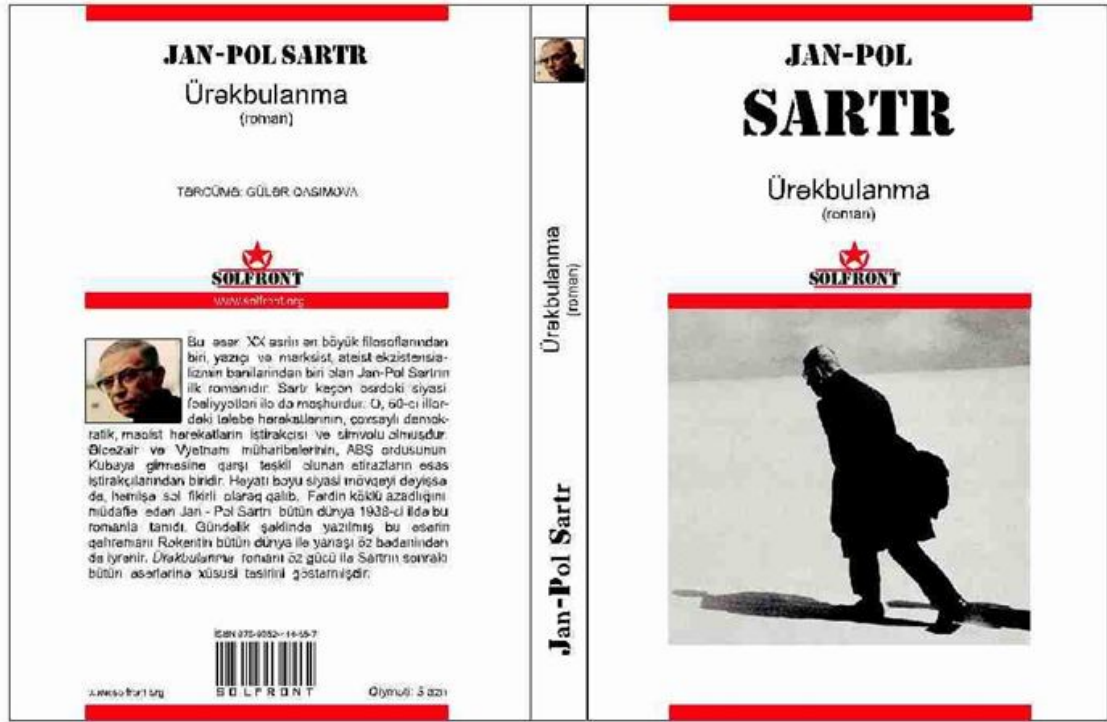

Courtesy Photo

**Jan Pol Sartr
Ürək bulantısı
Roman**

Kollektivdə heç bir əhəmiyyəti olmayan bu insan sadəcə və sadəcə fərddir.

L.F. Selin "Kilsə"

Qunduza həsr edilir [i]

Bu dəftərlər Antuan Rokantenin kağızları arasından tapılıb. Biz onları heç bir dəyişiklik etmədən çap edirik.

İlk səhifədə tarix yoxdur, amma təxmin edirik ki, qeydlər gündəlik yazılmamışdan bir neçə həftə əvvəl edilib. Bu isə təxminən 1932-ci ilin yanvar ayının ilk günlərinə gedib çıxır.

Həmin dövrdə Mərkəzi Avropanı, Şimali Afrikanı və Uzaq Şərqi gəzmiş Antuan Rokanten üç il idi ki, Markiz de Rolbona həsr edilmiş tarixi araşdırmalarını bitirmək üçün Buvildə dayanmışdı.

Tarixsiz səhifələr

Məncə ən yaxşısı qeydləri hər gün etməkdir. Gündəlik tutmaq lazımdır ki, məğzinə varasan. Heç bir xırdalığı, kiçik faktları hətta onlar qeyri mümkün görünsələr belə itirməmək lazımdır, ən başlıcası onları sistemləşdirmək lazımdır. Bu stolu, küçəni, tənəkəki kisəmi necə görürəmsə elə yazmalıyam, çünki məhz BU dəyişilib. Bu dəyişikliyin ölçüsünü və xarakterini dəqiq müəyyən etmək lazımdır.

Məsələn elə bu karton qabı götürək, mən onun içində mürəkkəb qabarcıqlarını saxlayıram. Görək çalışıb onu əvvəl və sonra necə gördüyümü müəyyən edəm. Bax bu fonda görünən düzbucaqlı parallelepiped... Boş şeydir, bu barədə danışmağa dəyməz. Məhz elə bundan qaçmaq lazımdır – ən kiçik qəribəliyin belə olmadığı nəyisə qəribə təsvir etməkdən.

Mənə elə gəlir gündəlik məhz elə buna görə də təhlükəlidir: həmişə ayıq olursan, hər şeyi şışirdirsən, dayanmadan qaydanı pozursan. Digər tərəfdən məndə hər dəqiqə məsələn elə bu karton qaba və ya digər əşyaya qarşı yenə də dünənki hisslər oyana bilər.

Görək həmişə buna hazır olum, yoxsa o yenə də barmaqlarım arasından sürüşəcək. Heç nə lazım deyil, sadəcə diqqətlə və ehtiyatla baş verən hər şeyi qeyd etmək lazımdır.

Əlbəttə ki, mən artıq srağagün və ya şənbə günü baş verən nəyisə dəqiq təsvir edə bilmərəm, o vaxtdan çox keçib. Ancaq onu deyə bilərəm ki, nə bu nə başqa vaxt sadəcə “hadisə” adlandırdıqları heç nə baş verməyib.

Şənbə günü uşaqlar dənizə daş atırdılar – “kəkə bişirdilər”, – mən də onlar kimi dənizə daş atmaq istədim. Sonra dayandım, daşı atdım və getdim. Yəqin ki, qəribə görünürmüşəm, uşaqlar arxamca guldülər.

Xarici görüntü belədir. Mənim özümdə baş verənlərdən isə heç bir dəqiq iz yoxdur. Mən nəşə elə bir şey gördüm ki, iyrəndim, amma indi bilmirəm daşa baxırdım yoxsa dənizə. Daş hamar idi, bir tərəfi quru, digər tərəfi yaş və çirkli. Mən onun kənarından barmaqlarımın ucu ilə tutmuşdum ki, əlim çirklənməsin.

Srağagün daha çətin keçdi. Ona bir sıra təsadüflər və mənim üçün izaholunmaz anlaşılmazlıqlar da əlavə olundu. Amma onların təsviri ilə əylənmək fikrim yoxdur. Hər halda aydındır: mən qorxu və ya bu ruhda nəşə hiss edirdim. Əgər başa düşsəm ki, nədən qorxmışdım bu da irəliyə bir addım ola bilər.

Aydındır ki, dəli olmağım ağılıma da gəlmir, əksinə mən dəqiq anlayıram ki, tam şüurlu vəziyyətdəyəm: dəyişikliklər ətraf dünyaya xasdır. Amma buna əmin olmaq istərdim.

11-in yarısı.

Bəlkə də bu dəliliyin yüngül tutması idi. Ondan iz də qalmayıb. Bu gün ötən həftənin qəribə hissləri mənə sadəcə gülməli gəlir, onları başa düşəcək vəziyyətdə deyiləm. Bu gün axşam mən ətraf mühitə əla uyğunlaşıram, hansısa ədəbli burjuvay kimi. Bu da mənim otel nömrəm, pəncərələri şimal-qərbə baxır. Aşağıda – Mühəribə əlilləri küçəsi və yeni vağzalın tikinti ərazisi.

Pəncərədən Viktor Nuar bulvarında yerləşən “Dəmiryolçuların sığınacağı” kafesinin qırmızı və ağ reklam işıqlarını görürəm. Paris qatarı indicə gəldi. Vağzalın köhnə binasından sənişinlər çıxıb, dağılışırlar. Mən addım və səslər eşidirəm. Çoxları sonuncu tramvayı gözləyir. Yəqin ki onlar pəncərəmin altındakı qaz fənerinin yanında məyus topla halında dayanıblar. Onlar bir neçə dəqiqə də gözləməli olacaqlar- tramvay 11-ə 15 dəqiqə qalmışdan tez gəlməyəcək. Kaş heç olmasa bu gecə kommivoyajör (xarici ölkələrdə: ticarət agent) gəlməsələr: o qədər yatmaq istəyirəm ki, çoxdandır yatmıram. Sadəcə bir sakit gecə, bir-yeganə sakit gecə və hər şey qaydasında olacaq.

11:45

artıq qorxmalı heç nə yoxdur- kommivoyajör (xarici ölkələrdə: ticarət agent) çoxdan gəlirdilər. Heç olmasa cənab Ruana gəlirdi. O hər həftə gəlir, ona ikinci mərtəbbədə iki nömrəli otağı saxlayırlar- bide (fr.bidet- xarici cinsi orqanları və anusu yumaq üçün fontanlı balaca vanna) olanı. O hələ də gələ bilər, tez-tez yatmadan əvvəl “Dəmiryolçuların sığınacağı”-nda bir stəkan boşaldır. Qısacası, o səs küylülərdən deyil. Balaca, təmizkar, boyalı saqqallı və parikli. Bu da o.

Onun pillələri qalxmasına qulaq asanda sanki ürəyimi nəşə sancıdı- onun addımları necə də sakitləşdirir: hər şeyin qoyulmuş qaydalarla baş verdiyi dünyada nədən qorxasan? Məncə mən sağaldım. Bu da tramvay, yeddi. Marşrut: sallaqxana- böyük gəmi dokları. O öz mövcudluğunu uca dəmir cingiltisi ilə xəbər verir. Cəmodan və yatmış uşaqlarla basabas doldurulmuş şəkildə o doklar tərəfə, zavodlar tərəfə, şəhərin şərq hissəsindəki qaranlıq tərəfə gedir.

Bu sonuncudan əvvəlki tramvaydı, sonuncu bir saat sonra keçəcək.

İndi uzanıram. Mən sağaldım, balaca qız kimi hər gün gözəl yeni dəftərə öz hisslərimi yazas deyiləm.

Gündəliyi ancaq bir halda tutmaq olar... əgər.. [ii]

Gündəlik

Bazar ertəsi, 29 yanvar, 1932-ci il

Mənə nə işə olub, şübhə yoxdur. Bu xəstəlik kimi üzə çıxır, mübahisəsiz, aydın nəşə üzə çıxan kimi yox. O mənim içimə gizlicə girib, damla-damla: mən nəşə özümü pis hiss edirdim, narahat hiss edirdim vəssalam. O mənim içimdə yerləşəndən sonra sakitləşdi, rahatlaşdı və mən özümü əmin edə bildim ki, məndə heç nə yoxdur, aldadıcı narahatlıqdır. Amma indi daha parlaq rənglə çiçəkləyib.

Düşünürəm ki, tarixçilik sənəti psixoloji analizə əsaslanır. Bizim sahəmizdə sadəcə bölünməz hisslərlə işləyirik, onları məsələn Şöhrətpərəstlik və ya Mənfəət adlandırırıq. Bununla yanaşı, əgər özüm haqqında bir az bilsəydim, bu adlardan məhz indi istifadə etməli idim.

Məsələn, əlimdə nəşə yeni şey peyda olur- deyək ki, əlimə trubka və ya çəngəl götürürəm. Bəlkə də, kim bilir, çəngəlin özü də indi əlimdə başqa cür dayanır. Məsələn, bu yaxınlarda otağıma girməyə hazırlaşırıdım və birdən donub qaldım- əlimdə soyuq bir şey hiss etdim, o mənim diqqətimi sanki qeyri adiliyi ilə çəkdi. Əlimi aralayıb baxdım- mən sadəcə əlimdə qapının dəstəyini tutmuşdum. Və ya səhər kitabxanada mənimlə salamlaşmaq üçün oxucu [iii] yaxınlaşdı, mən onu həmin dəqiqə tanımadım. Qarşımda yad üz vardı, və hətta sözün əsl mənasında üz deyildi. Sonra onun əlinin cizgiləri mənim ovucumda ağ soxulcan kimi göründü. O dəqiqə barmaqlarımı çəkdim və onun əli bədəninin yanında tənbelcəsinə sallandı.

Eyni şey küçədə də olur- orada çoxlu fasiləsiz, şübhəli səslər var.

Yəqin ki sonuncu həftə dəyişiklik baş verib. Amma nədə? Bu heç nə ilə konkret bağlantısı olmayan mücərrəd dəyişiklikdir. Bəlkə mən dəyişilmişəm? Əgər mən dəyişilməmişəmsə, onda ola bilər bu otaq, bu şəhər, təbiət dəyişilib; seçmək lazımdır.

Məncə mən dəyişilmişəm, – bu ən sadə qərardır. Və ən xoşagəlməz. Yenə də etiraf etməliyəm ki, belə qəfil dəyişikliklər mənə xasdır. Məsələn ondadır ki, mən çox nadir hallarda düşünürəm və məndə fikir vermədiyim çoxlu xırda dəyişikliklər toplanır, sonra bir gözəl gündə əsl inqilab baş verir. Məhz buna görə insanlara elə gəlir ki, mən qaydasız və ziddiyyətli yaşayıram. Məsələn, mən Fransadan gedəndə çoxları mənim hərəkətimi dəlilik hesab etdilər. Eyni müvəffəqiyyətlə onlar mənim 6 illik avaraçılıqdan sonra qəfil Fransaya dönüşümü dəlilik kimi qiymətləndirə bilirdilər. Mən indiki kimi özümü keçən il Petrin işi ilə bağlı istefaya çıxmış fransız məmuru Mersyenin kabinetində görürəm. Onda Mersye hansısa arxeoloji planlarla bağlı Benqaliyaya hazırlaşdı. Mən həmişə Benqaliyada olmaq istəmişəm və o məni onunla getmək üçün dilə tutmağa başladı. Hansı məqsədlə, mən indi də bunu başa düşürəm. Bəlkə də o Portala inanmırdı və ümid edirdi mən onlara nəzarət edəcəm. Mənim imtina üçün heç bir səbəbim yox idi. Hətta mən onda Portal barədə bu balaca bicliyi başa düşsə idim də təklifi böyük məmnuniyyətlə qəbul etmək üçün daha çox səbəbim olardı. Məni dəqiq iflic vurmuşdu, bir kəlmə də deyə bilmədim. Telefon aparatının yanında, yaşıl xalçanın üzərindəki balaca kəmxer statuetkasını gözlərimlə yeyirdim. Mənə elə gəlirdi ki, mən başdan ayağa ya limfa ya da isti süd ilə islanmışam. Mersye acığını maskaladığı mələk hövsələsi ilə məni yola gətirməyə çalışdı:

- Siz ki başa düşürsünüz, mənə hər şeyi rəsmi qeydiyyatdan keçirmək lazımdır. Mən əminəm ki, əvvəl – axır “hə” deyəcəksiniz, ən yaxşısı bu dəqiqə razılaşın.

Onun narıncı çalarlı qara, möhkəm ətirələnmiş saqqalı vardı. Başımın hər hərəkətində məni ətir dalğası vururdu. Və mən birdən altı illik yuxudan ayıldım.

Statuetka mənə iyrənc və axmaq göründü, dəhşətli sıxıntı hiss etdim. Heç cür başa düşə bilmirdim ki, məni İndoneziyaya nə aparır. Burada nə edirəm? Niyə bu insanlarla danışırım? Niyə bu axmaq kostyumu geyinmişəm? Mənim ehtirasım öldü. O məni bir çox ildir dayanmadan doldurub, aldadırdı – indi mən boşam. Amma bu hələ ən pisi deyil: mənim qarşımda bir qədər ehtiyatsız açılmış, hansısa geniş və tutqun fikir var idi. Onun nədən ibarət olduğunu demək çətinidir, amma mən ona baxa bilmirdim: o mənim üçün o qədər mənfur idi ki. Və bütün bunlar mənə Mersyenin saqqalından gələn ətir ilə birgə görünürdü.

Mən Mersyeyə qarşı acıqla silkələndim və quru cavab verdim:

- Çox sağ ol, amma mən artıq çoxdan gəzirəm, Fransaya qayıtmaq vaxtıdır.

Və iki gün sonra Marselə gedən paraxoda mindim. Əgər səhv etməmişəm, əgər bütün yığılmış simptomlar həyatımda yeni çevriliş edirsə, açıq deyəcəm- mən qorxuram. Və ancaq ona görə yox ki, mənim həyatım belə də çox varlıdır, qiymətlidir, təminatlıdır. Mən doğulmağa hazır olandan, məni idarə edəndən və harasa çəkəndən qorxuram. Doğrudanmı mən başladığım hər şeyi, araşdırmanı, kitabı atıb yenidən getməli olacam? Sonra bir neçə ay, bir neçə il keçəndən sonra yenidən yorğun, yeni dağıntılar arasında ayılmalı olacam? Hələ ki gec olmamış özümü qaydaya salmalıyam.

[i] Qunduz Simona de Bovuarın dostcasına ləqəbidir.

[ii] Gündəlikdəki bu hissə yarımçıq qalıb. (müəllifin qeydi)

[iii] Ojye P... gündəlikdə onun adı tez-tez çəkilir. O dəftərxana işçisi olub. Rokanten onunla 1930-cu ildə buvil kitabxanasında tanış olub (nəşriyyatın qeydi).

Saat üçdür. Saat üç – bu etməyə hazırlaşdığın hər şey üçün ya çox tezdir ya da çox gecdir. Günün qəribə vaxtıdır. Bu gün sadəcə dözülməzdir.

Soyuq günəş pəncərə şüşələrindəki tozu ağardıb. Səma solğun və ağımtıldır. Səhər çaylar donub.

Mən kalorifelin yanında oturub ərinə-ərinə yeməyi qarışdırıram. Əvvəldən bilirəm ki bu gün itib. Daha nə edə bilərəm ki, özü də artıq hava qaralır. Hər şeyin səbəbkarı günəşdir: o tikintinin üzərində dayanan çirkli, ağ dumanı qızartdı, qızılı, solğun rəngdə mənim otağıma girir, dörd tutqun, aldadıcı şuaları ilə stolumun üstünə uzanır.

Qəlyamın üzərində qızılı rəng yaxılıb, əvvəl əsrarəngiz bayramsayağılığı ilə diqqət cəlb edir, amma qəlyana diqqətlə baxanda rəng axır və ağac parçasından başqa heç nə qalmır, daha onda parıltılı ləkə yoxdur. Bu hər şeydə belədir, hər şeydə, hətta mənim əllərimdə də. Belə günəş olanda ən yaxşısı yatmaqdır. Amma bu gecə ölü kimi yatmışam, bir qram da yuxu yoxdur.

Dünənki səma o qədər xoşuma gəlmişdi ki- gülməli və təsirli üz kimi sıxılaraq pəncərəmə yapışmış, yağışdan qaralmışdı. Amma indiki günəş elə özümüz qədər gülməli deyil. Sevdiiyim hər şeyə- tikintinin narıncı dəmirinə, hasarın çürümüş taxtalarına, yuxusuz gecədən sonra qəfil qəbul edilmiş qərar, qaralamasız, bir nəfəslə yazılmış səhifələr kimi xəsis, aydın işıq düşür.

Viktor Nuar bulvarındakı dörd kafe bir-birinin yanında işıqlanır, gecələr onlar ancaq kafe deyillər, akvarium, gəmi, ulduzlardılar ya da böyük ağ göz yuvalarıdır- ikimənalı gözəlliklərini itiriblər.

Özünü tənqid üçün əla gündür: günəşin canlı hər şeyə sanki mərhəmətsiz məhkəməyə məruz qoyaraq atdığı soyuq şüalar gözlərimdən içimə dolur: mənim daxilim onu dəyərdən salan işıqla işıqlanır. Bilirəm, mənə on beş dəqiqə lazımdır ki, özümə qarşı iyrəncliyin ən yüksək həddinə çatım. Cəfəngiyyat! Bu mənə lazım deyil. Rolbonun Sankt- Peterburqda olması barədə bir az əvvəl yazdıqlarımı da oxumayacam. Əlimi sallayıb otururam ya da nəsə yazıram, əsnəyirəm və axşamın düşməsinə gözləyirəm. Hava qaralanda ətrafdakı bütün əşyalar kimi bu donuqluqdan çıxacam.

Rolbon I Pavlın ölümündə rol oynayıb ya yox? Bu gün üçün bu sual əhəmiyyətlidir: inadım tutub, bunu araşdırıb, dəqiqləşdirməsəm ardını yazı bilməyəcəm.

Çerkova inansaq markiza qraf Paleni pulla almışdı. Sui qəsdçilərin əksəriyyəti çarı taxtdan salmaq və həbsə atmaq istəyirdilər (deyəsək Aleksandr həqiqətən bu qərarın tərəfkeşi idi). Amma Palen çalışırdı ki, Pavla birdəfəlik qurtarsın. Markiz Rolbona tapşırılmışdı ki, sui-qəsdçilərlə ayrı-ayrılıqda danışib onları qətlə yönləndirsin.

“O onların hər biri ilə görüşürdü və qəribə ifadə ilə onların hər birinin oynayacağı səhnəni təsvir edirdi. Beləcə o sui-qəsdçilərdə qətlə həvəs oyatdı və ya gücləndirdi”.

Amma mən Çerkova inanmıram. O aydın müşahidəçi deyil, yarımağıl falabaxan-sadist idi, həmişə hər şeyi şeytanpərəstliklə bağlayır. Mən markiz de Rolbon qətiyyəni bu dramatik rolda təsvir edə bilmirəm. O özü qətl səhnəsini təsvir edirdi? Qətiyyəni! Markiz soyuq adam idi, ona oynamaq xas deyildi, o təsvir etməyi təzyiq edirdi və təsirin bu rəngsiz, ifadəsiz forması ancaq onun xasiyyətində olan mühakimə qabiliyyətli intriqantlarda və siyasətçilərdə rəğbət oyada bilirdi.

Madam de Şarer yazırdı:” Ademar de Rolbon danışarkən təsvir etmirdi, jestlərdən istifadə etmirdi və intonasiyasını dəyişmirdi. O gözləri yarıqapalı elə danışdı ki, bağlı kirpikləri arasından boz gözlərini güclə görmək olardı. Bir neçə il əvvəl nəhayət özümə etiraf etdim ki, o məni dözülməz dərəcədə darıxdırır. Onun danışdıqları abbat Mablinin yazdıqlarını xatırladır”.

Və bu insan mimikaları ilə qadın idi ki... Yaxşı, belə vəziyyətdə o necə qadınları cəlb edə bilirmiş? Üstəlik də Seqyur reallığa uyğun görünən çox əyləncəli hadisəni danışır:

“ 1787-ci ildə Mulenin yaxınlığındakı karvansarada Didronun yaxını, filosofların əsərləri ilə tərbiyə almış yaşlı adam ölür. Ətrafdakı dindarlar çox hirsələnmişdilər, yaşlı adam dini ayinin yerinə yetirilməsini istəmirdi- o panteist idi. Bu vaxt yaxınlıqdan keçən, nə allaha nə də şeytana inanmayan markiz de Rolbon mulen kuresi (Fransada, Belçikada və bir sıra başqa ölkələrdə: katolik keşişi) ilə mərcə girir ki, ikicə saatda xəstəni xristian kilsəsinə qaytaracaq. Mərce qəbul etmiş kure ududur, markiz gecə saat üçdə xəstənin yanına girir, səhər saat beşdə xəstə keşişə son etiraflarını edir və saat yeddidə ölür. “ Yəni siz mübahisədə o qədər güclüsünüz? Kure soruşur- siz bizim hamımızı çox təəccübləndirdiniz!”Markiz cavab verir- “Mən ümumiyyətlə mübahisə etmədim, mən sadəcə onu cəhənnəmlə qorxutdum”.

Bax belə, görəsən o doğurdan sui qəsdə fəal iştirakçı olub? Həmin axşam saat səkkizdə markizin dostlarından olan leytenant onu evinin qapısına qədər gətirir. Əgər Rolbon yenidən çıxmışdasa o Sankt-Peterburqun küçələrindən necə keçə bilmişdi ki həbs edilməmişdi? Yarımağıl Pavel əmr etmişdi ki, axşam saat doqquzdan sonra mamaça və həkimlərdən başqa yolda görürən hər kəs həbs edilsin. Yəni Rolbonun guya saraya getmək üçün mamaça cildinə girdiyi mənasız əfsanəyə inanaq? Belə baxanda Rolbon buna qadın idi. Belə ya da elə, sübut edilib ki, qətl gecəsi o evdə olmayıb. Hər şeydən bəlli olur ki, Aleksandr həqiqətən Rolbondan şübhələnirmiş, çünki tac qoyma mərasimindən sonra o hansısa mənasız tapşırıqla markizi Uşaq Şərqə göndərməyə tələsir.

Markiz de Rolbon məni hədsiz bezdirib. Qalxıram. Zəif işıqda hərəkət edirəm və onun əllərimdə, köynəyimin qollarında necə dəyişdiyini görürəm- onun necə iyrənc göründüyünü ifadə edə bilmirəm. Əsnəyirəm. Stolüstü işığı yandırırıram- bəlkə onun işığı gün işığını boğdu. Yox, lampa sadəcə öz altlığı ətrafında zəif işıq saçır. Lampanı söndürüb, yenidən ayağa qalxıram. Divarda bəyaz dəşik görünür- güzgü. Bu tələdir. Bilirəm ki, bu tələyə düşəcəm. Elə də oldu. Güzgüdə nəsə boz rəngli bir şey peyda oldu. Yaxınlaşıram, baxıram və artıq çəkilə bilmirəm. Bu əks mənim üzumdür. Belə zibil günlərdə mən tez-tez ona baxıram. Bu üzdə heç nə başa düşmürəm. Digər insanların üzlərində mənə var. Mənimkində yoxdur. Mən hətta bilmirəm ki, o yaraşıqlıdır yoxsa eybəcər. Deyəsən eybəcərdir, çünki mənə belə deyiblər. Amma bu məni narahat etmir. Məğzinə varsaq üzə belə xüsusiyyətlərin verilməsi məni həmişə hirsələndirir, torpağın bir hissəsini və ya qayanın bir parçasını eybəcər və ya gözəl adlandırmaqla bunun heç bir fərqi yoxdur.

Ümumiyyətlə, bircə şey var ki, gözlərimi sevindirir: yanağımın olduğu cansız sahədən yuxarıda, alnımdan yuxarıda mənim kəlləm gözəl, kürən alovla parıldayır- mənim saçlarım. Bax onlara baxmaq xoşdur. Heç olmasa bunun müəyyən rəngi var və mən kürən olmamdan razıyam. Güzgüdə bu daha çox diqqət cəlb edir- saçlarım parıldayır. Mənim bəxtim gətirib, əgər alnımı qalın, gur saçlar bəzəyəydi- bəziləri belə saçlarla nə etməli olduqlarını, onları sarışınlara yoxsa şabıllıdlara aid etməli olduqlarını bilmirlər- mənim üzüm donuq ləkə ilə örtülərdi və bundan iyrənərdim.

Baxışlarım yavaş-yavaş aşağı- alnıma, yanaqlarıma düşür, heç bir sabitlik yoxdur, hamısı qeyri-müəyyəndir. Əlbəttə ki, burun, göz və ağız birlikdədir, və bunlar hamısı mənalarnı itiriblər, hətta insan ifadəsini itiriblər. Anna və Belin deyirdilər ki, mənim canlı fizionomiyam var- bəlkə mən ona sadəcə çox alışmışdım. Uşaqlıqda xalam Bijua mənə deyirdi: Güzgüyə çox baxsan meymun görərsən"- güzgüdə gördüyüm meymundan da aşağı dərəcədədi, bu canlı dünyanın kənarında bir şeydir, polip səviyyəsindədir (bağırsağıboşluqlular sinfindən olan dəniz heyvanı). İnkər etmirəm ki, bu da haradasa canlıdır, amma Anni bu canlılığı nəzərdə tutmurdu. Mən hansısa hərəkət görürəm, solğun, böyük bədənə necə titrədiyini görürəm. Belə yaxın məsafədən xüsusilə gözlərim iyrəncdir. Bir az şüşəvari, titrəyən, kor, qırmızı haşiyəli- eynən balıq pulu kimidirlər. Bütün ağırlığımla saxsı çərçivəyə söykənərək, üzümü ona yapışdırmadan

yaxınlaşdırıram. Gözlərim, butnum, ağzım itir- insanlıqdan əsər-ələmət qalmır. Möhkəm şişmiş dodaqlarımın hər iki tərəfində qəhvəyi qırışlar, çatlar, qabarcıqlar. Yanaqlarım enli ətrafları yumşaq tüklə örtülüb, burun deşiklərimdən iki tük çıxıb: eynən dağlıq zonaların relyef xəritəsi kimi. Baxmayaraq ki bu şəffaf zona mənə tanışdır. Mən onu xırdalıqlarına qədər öyrənmirəm. Bütün bunlar məndə sadəcə “artıq tanış” hissi yaradır, məni daha çox axmaqlaşdırır və məni yavaş-yavaş yuxuya çəkir.

Mən silkələnmək istəyirəm- canlı, qəfil hiss mənə kömək edə bilərdi. Sol ovcumu yanağıma toxundurub dərimi dartıram- güzgüdə ifadə yaranır. Üzümün yarısı bir tərəfə gedir, ağzımın sol tərəfi əyilir, dişlərimi ağardaraq şişir: açılmış yarğanda ağ qabarcıqlar və çəhrayı, qanaxmalı ət görünür. Mən buna çalışmırdım- yenə də heç bir yenilik, möhkəmlik yoxdur, hər şey yumşaq, elastik və artıq tanışdır! Açıq gözlə yatıram və mənim üzüm güzgüdə böyüyür, böyüyür, bu günəş işığında üzən böyük, solğun parıltıdır.

Az qala tarazlığımı itirərək ayılıram. Stulun üstündə hələ də sərsəm vəziyyətdə oturmuşam. Yəni başqaları da üzlərini öyrənərkən belə əzab çəkirlər? Mənə elə gəlir ki, üzümü bədənimi hiss edən kimi hiss qəbul edirəm- hansısa istifadəsiz, orqanik hisslə. Bəs başqaları? Məsələn elə markiz de Rolbon? Yəni o da madam Janlisin dediyini güzgüdə görəndə yuxulayırdı: onun çiçək xəstəliyindən sonra yaranmış çopurlarla dolu təmiz, qırıqlı üzündə markiz onu nə qədər gizlətməyə çalışsa da gözəgirən fırıldaqçı ifadəsi yazılmışdı. O saç düzümü ilə çox məşğul olurdu- madam Janlis əlavə edir- mən bir dəfə də onu pariksiz görmədim. Amma onun yanaqları qara çalarlı göyümtül rəngdə idi, çünki markizin sıx tüləri vardı və o üzünü özü qırıxardı, bunu da yaxşı bacarmazdı. Onun Qrimm kimi pudralanmaq adəti vardı. Müsyö Danjevil deyərdi ki, ağla göyün bu qarışıqlığı Rolbonu rokforla(qoyun pendiri) oxşadır.”

Məncə markiz elə də maraqlı adam olmayıb. Amma madam Şarer onu başqa cür təsvir edirdi. Əgər səhv etmirəmsə madam Şarer onu daha çox rəngsiz adlandırırırdı. Ola bilər, öz üzünü başa düşmək mümkün deyil. Bəlkə bu ona görədir ki mən təkəm? Başqa insanlarla ünsiyyətdə olan adamlar güzgüdə özünü dostlarının gözü ilə görməyə alışır. Mənim dostlarım yoxdur- bəlkə elə buna görə mənim bədənim belə açılır? Verməmək, almamaq- hə də, verməmək almamaq, insansız təbiət.

İşləməyə həvəsim yoxdur, əlim heç nəyə yətmir- gözləyəcəm hava qaralsın.

Altının yarısı

İşlər pisdir! İşlər lap zibil kimidir. Heç nəyə baxmayaraq yenə də ürəyim bulandı. Bu dəfə başqa cür- kafədə baş verdi. İndiyə qədər buvil kafesi mənim yeganə sığınacağım idi- orada həmişə adam və işıq çox olur amma indi onlar da qalmadı: əgər bu məni otağımda da tutsa heç bilməyəcəm harada gizlənim.

Getdim ki, sahibə ilə sevişim amma elə qapını təzəcə açmışdım ki, Madlena- ofisiyant qışqırdı:

- Sahibə yoxdur, şəhərə bazarlığa gedib.

Qarnımın aşağısında qəfil, xoşagəlməz bir şey hiss etdim- narahatlıqdan gələn uzun göynəmə.

Elə həmin dəqiqə hiss etdim ki, köynəyim döş gilələrimə sürtünür və birdən məni sanki halqaya saldılar, yavaş, rəngli karuselə düşdüm; güzgüdəki duman, tütün tüstüsündəki alov, onlarla birlikdə zəlin dərinliyindəki parıldayan oturacaqlar fırlanırdı, mən başa düşə bilmirdim bu haradandır və niyə. Mən girəcəkdə donub qalmışdım, sonra nə isə yerlərini dəyişdi və tavandan kölgə sürüşdü, məni qabağa itələdi. Hər şey yayılırdı, mən bu gözqamaşdırıcı halqaya düşmüşdüm, hər tərəf eyni anda üstümə tökülürdü. Paltomu soyunmağa kömək etmək üçün yanımda duran Madlena da yayılırdı, saçlarını arxaya daramışdı və sırğa taxmışdı, onu tanımadım. Mən onun qulaqlarına tərəf qaçan, sonu görünməyən enli yanaqlarına baxırdım.

Yanaqlarında iki çöküş – çəhrayı ləkə görünürdü və mənə elə gəlirdi ki, onlar bu zəif bədəndə darıxmaqdan ölürlər. Yanaqları isə dayanmadan qulaqlarına qaçırdı, Madlena gülümsəyirdi.

- Nə içəcəksiniz, müsyö Antuan?

Və birdən məni ürəkbulanması tutdu, stulu aşırıdım, heç başa da düşmürdüm ki, haradayam; ətrafımda göyqurşağının bütün rəngləri yavaş-yavaş fırlanırdı, boğazımda qusmaq ilişmişdi. O vaxtdan ürəkbulanması məni buraxmır, mən onun hakimiyyəti altındayam.

Mən pulu ödədim, Madlena boşqabı apardı. Mənim stəkanım mizin mərmər səthində, köpüklü pivənin sarı işığında parıldayır. Altımdakı stul yerə möhkəm basılıb, yıxılmamaq üçün mən onun ayaqlarını yerə möhkəm sıxıram, soyuqdur. Sağ tərəfimdəki stolda kart oyunu gedir. İçəri girərkən mən oyunçulara baxmamışdım, sadəcə hiss etmişdim ki, stulların- stolun bir hissəsində, dərinlikdə hansısa isti kütlə tərpənir və bir neçə cüt əl görünüb yox olur. Sonra Madlena onlara kart, mahud süfrəni və taxta boşqabda jetonları gətirdi. Oyunçular üç deyil, beş deyil, bilmirəm onlara baxmağa cəsarətim çatmır. Məndə hansısa yay sınıb, mən ancaq gözlərimi tərpədə bilirəm, başımı yox. Başım yumşalıb, elə bil ki, rezinə dönüb, boynumun üstündə güclə dayanır, əgər tərpətsəm düşəcək. Arabir tövşüyən nəfəsləri eşidirəm və bəzən gözlərimin qırağı ilə parıldayan ağ tüklü qırmızı görürəm. Bu əldir. Sahibə bazarlığa gedəndə piştaxtanın arxasında onun kuzeni dayanır. Adı Adolfdur. Mən stulda oturandan ona baxmağa başlamışam, indi də baxmağa davam edirəm, çünki başımı tərpədə bilmirəm. O pəncəksiz, köynəkdə və bənövşəyi aşırımadır. Adolfun köynəyinin qolları dirsəyindən yuxarı çəkilib. Aşırmalar mavi köynəkdə demək olar ki, görünmür, onlar mavidə batıblar- amma bu yalançı intihardır, onlar özlərini unutdurmurlar, məni öz eşşək inadkarlıqları ilə qıcıqlandırır, elə bil ki onlar bənövşəyi olmağı qərara alıblar, yolda ilişiblər amma planlarından imtina etməyiblər.

Onlara demək istəyirəm ki: “ nəhayət qərarınızı verin, nəhayət bənövşəyi OLUN və bu bitsin”. Amma onlar nə o tərəfə nə bu tərəfə keçirlər, özlərinin tamamlanmamış cəhdlərində qalıblar. Bəzən mavilik onlarda üzür və onları tamamilə örtür- bir neçə an onları görmürəm. Amma bu sadəcə dalğadır, tezliklə mavilik yerini dəyişir və bənövşəyi rəngin möhkəm çalarları görünür, onlar genişlənilir, yayılırlar və yenidən aşırma formasını alırlar.

Kuzen Adolfun gözləri yoxdur, köpmüş göz qapaqlarının altından güclə gözlərinin ağını görmək olar. Adolf yuxulu-yuxulu gülümsəyir, bəzən fıxırır, zingildəyir, yuxusunda nəsə görmüş it kimi ərinə-ərinə əllərini tərpədir.

Onun mavi çit köynəyi şokoladlı fonda sevincə fərqlənir. Amma bu da ürəyimi bulandırır. Və ya daha doğrusu elə bunun özü ürəkbulantısıdır. Ürəkbulantısı məndə deyil, mən onu orada, o divarda, aşırımlarda, ətrafımdakı hər şeydə hiss edirəm. O bu kafe ilə bütünlük təşkil edir və mən onun içindəyəm.

Sağ tərəfdəki isti kütlə səs küy salır, əllər daha sürətlə hərəkət edir.

- Bu da sənə kozır.

- Hansı kozır? – uzun qara onurğa kartların üzərinə əyilir.

- Ha- ha-ha-ha.

-Nolub? Bu kozırdır, o da onun üstünə gedib.

-Bilmirəm, görmədim.

- Yaxşı, deməli kozır qırmızı toxmaqdır.

Oxuyur “Kozır qırmızı toxmaq, kozır qırmızı toxmaqçıq”.

- Bu nədir axı müsyö, bu nədir axı? Götürürəm!

Və yenə də sakitlik- hulqumumda şirintəhər dad var. İylər. Aşırmalar.

Kuzen qalxır, bir neçə addım atır, əllərini arxasında gizlədir, gülümsəyir, başını qaldırır, dabanüstə arxaya dönür. Və elə bu vəziyyətdə yatır. Budur, o dayanıb, yellənir. Üzündən gülümsəmə keçmir, yanaqları əsir. İndi o yıxılacaq. O arxaya meyllənir, daha çox... daha çox... üzünü tavana qaldırır, amma artıq yıxılmağa hazır olduğu məqamda yüngülcə piştaxtadan yapışır və tarazlığını düzəldir. Və hər şey yenidən başlayır. Mənlik bu qədər, ofisiantı çağırıram.

- Madlena, xahiş edirəm, plastinka qoyun. Sevdiyim mahnını, siz bilirsiniz.” Some of these days”[i]

- Bu dəqiqə, amma ola bilər ki, cənablar etiraz edələr. Onlar oynayanda musiqi mane olur. Gözləyin onlardan soruşum.

Özümə dəhşətli əziyyət verərək başımı çevirirəm. Onlar dörd nəfərdir. Madlena burnunda qara çərçivəli pensne olan qırmızısifət, yaşlı adama tərəf əyilir. Qoca kartları sinəsinə sıxaraq şüşə altından mənə baxır.

- Buyurun müsyö.

Gülümsəyir. Onun dişləri çürükdür. Qırmızı əl ona deyil, qonşuluğundakı qara bıqlı cavan adama aiddir. Bu bıqlının böyük burun dəşikləri var, elə böyük ki, bütün bir ailənin havasını çəkə bilərdi, dəşiklər üzünün yarısını tutsa da o ağzından nəfəs alır və arabir yüngülcə tövsüyür. Bir də onlarla it başlı cavan oğlan oturub. Dördüncü oyunçunu görə bilmirəm. Kartlar mahudun üstünə dairəvi şəkildə düşür. Üzüklü əllər onları götürür və süfrəni dırnağı ilə cızır. Əllər mahudun üstündə ağ ləkələr kimi uzanıb, görünüşləri şişkin və tozludur. Stolun üstünə təzə kartlar verilir, əllər qabağa və geri çəkilir. Qərribə məşguliyyətdir, bu nə oyuna, nə ayinə nə də heç bir əsəbi əsməcəyə oxşamır. Yəqin onlar bunu sadəcə vaxtı doldurmaq üçün edirlər. Amma vaxt çox genişdir, onu doldurmaq olmur. Ona nəyi buraxırsan yumşalır və dartılır. Elə bu bədrəyə-bədrəyə kartları götürən qırmızı əlin hərəkətlərini götürək, olduqca süstdür. Onu gərək söküb, içəridən düzəldəsən. Madlena qrammofonun qolunu fırladır. Kaş o yenə də çaşıb bir dəfə olduğu kimi “Cavalleria Rusticana”- dan [ii] ariya qoymasın. Yox, hər şey düzdür, mən ilk taktlardan musiqini tanıyıram. Bu səslə oxunmalı köhnə Reqtaymdır. 1917-ci ildə La-Roşeli küçələrində amerikan əsgərlərinin onu necə fit çalaraq oxumalarını eşitmişdim. Melodiya müharibəyə qədərki dövrə aid olmalıdır. Amma səs yazısı sonraya aiddir. Amma yenə də bu buradakı kolleksiyada ən qədim- Pate firmasına aid saffirli iynələr üçün valdır.

İndi oxuma başlayacaq- ən çox da mənim o xoşuma gəlir, o necə də dənizdəki qaya kimi önə əyilir. Nə qədər ki caz çalınır, melodiya yoxdur, sadəcə notlar, saysız kiçik təkanlardır. Onlar istirahət nədir bilmirlər, amansız qanunauyğunluq onları həyata çağırır, istismar edir, imkan vermir ki, arxaya baxıb özləri üçün yaşasınlar. Onlar qaçırlar, toqquşurlar, öləri mənə kiçik zərbə vururlar və məhv olurlar. Mən onları saxlamaq istədim amma bilirəm ki, əgər bu notlardan birini saxlasam əlimdə sadəcə kobud, zəif səs olacaq. Mən onların ölümü ilə razılaşmalıyam daha doğrusu arzulamalıyam. Başqa şiddətli, güclü hisslər demək olar ki, tanımıram. Qızınmağa başlayıram, özümü yaxşı hiss edirəm.

Burada hələ ki xüsusi heç nə yoxdur, sadəcə ürəkbulantısı dünyasında balaca xoşbəxtlikdir: o yapışqan bataqlığın, mavili aşırımların və basılmış stulların olduğu zamanımızın içində yuva qurmuş yağlı ləkə kimi sürüşən geniş, yumşaq anlardan ibarətdir. Doğulmağa macal tapmamış artıq qocalıb, mənə elə gəlir ki, onu iyirmi ildir ki tanıyıram. Başqa xoşbəxtlik də var- haradasa içərilərdə musiqinin dar ərazisi – gümüşü lent var, o bizim zamanı rədd edərək, kiçik quru tikişaraları ilə saxlayaraq, sonluqda kəşişir; başqa zaman da var.

- Müsyö Randyu qırmızı toxmaqla oynayır, tuzla gəl.

Səs sürüşdü və itdi. Gümüşü lenti heç nə kəsmir- nə açılan qapı, nə dizlərimi üşüdən soyuq havanın içəri girməsi, nə baytarın balaca qızı ilə gəlişi: musiqi bütün bu yayılan formaların içindən keçib, axmaqda davam edir. Qız elə təzəcə oturmuşdu ki, musiqinin təsirinə düşdü: dirçəldi, gözlərini geniş açdı və yumruğunu stolun üstündə sürüşdürərək qulaq asır.

Daha bir neçə dəqiqə və Zənci qadın oxuyur. Bu qaçılmaz bir şeydir, musiqi o qədər müəyyəndir ki: onun qarşısını heç nə ala bilməz, dünyanın dəli olduğu zamandan gələn heç nə; o özü bitəcək, qanunauyğunluğa uyaraq. Elə buna görə də mən bu gözəl səsi hər şeydən çox sevirəm; səslənməsinə görə yox, kədərinə görə yox, ona görə ki, onun yaranmasına qədər çoxlu-çoxlu notları hazırlayıblar, o notlar onun yaranması üçün ölüblər.

Yenə də narahatam: o qədər az şey lazımdır ki, val dayansın- yay sına bilər, kuzen Adolfun şıltaqlığı tuta bilər. Çox təsirlidir, bu möhkəm şey necə incədir. Heç nə onu saxlaya bilməz amma hər şey də məhv edə bilər. Budur sonuncu akord vurulur. Yaranan qısa sükutda bütün varlığımla hiss edirəm ki, nəşə baş verdi- NƏSƏ OLDU.

Sakitlik.

Some of these days,

You'll miss me honey! [iii]

Ürəkbulanması keçdi, bu baş verdi. Sakitlikdə səs çıxanda bədənım möhkəmləndi və ürəkbulanması keçdi. Bircə anlıq; Bu az qala əzab verirdi- ətrafı möhkəm və parıltılı etmək. Musiqinin axını isə genişləndi, qasırğa kimi böyüdü. O bütün zalı bizim miskin zamanımızın divarlarını sıxaraq özünün metal şəffaflığı ilə doldurdu. Mən musiqinin içindəyəm. Güzgülərdə alovlu şarlar fırlanır, onları üstü halqası dövrəyə alır, onlar alovun sərt gülüşünü əks etdirərək gah fırlanırlar, gah dumanlanırlar. Mənim pivə stəkanım özünə gəldi, stolun üstündə möhkəmləndi: aydınlaşdı və lazımlı oldu. Onu götürmək, ağırlığını hiss etmək istəyirəm, əlimi uzadıram...

Aman allah! Hərəkətlərimdəki əsas dəyişiklik bu imiş.

Əlimin sıxılması sözlərlə fırlandı, zənci qadının səsi ilə birgə axdı; mənə elə gəldi ki, rəqs edirəm.

Adolfun üzü hələ də oradadır, şokoladlı divarla lap yaxın görünür. Əlim stəkanın ətrafına dolanda Adolfun başını gördüm- onda sonluğun qaçılmazlığı, aydınlığı var idi. Mən şüşə stəkanı sıxıram, Adolfa baxıram- mən xoşbəxtəm.

- Mən belə gedəcəm!

Kiminsə səsi ümumi səs-küydən ayrıldı. Bu mənim qonşuluğumda oturan quru qocanın səsidir. Onun bənövşəyi yanaqları stulun qəhvəyi dərisindən kəskin seçilir. O stolun üstünə kartları vurur. Tuz kərpic.

Amma it başlı oğlan gülümsəyir. Qırmızısfət oyunçu stolun üstünə əyilib, tullanmağa hazır vəziyyətdə onu aşağıdan izləyir.

- Mən isə bax belə.

Oğlanın ağ əli qaranlıqdan çıxıb, tələsmədən bir anlığa havada parıldayıb, kartı mahuda sıxaraq çalağan kimi aşağı istiqamətlənir.

Qırmızısfət gombul tullanır:

- Lənət şeytana! Vurur!

Sıxılmış barmaqlardan toxmaq kralın silueti keçir, sonra kralı üzü aşağı qoyurlar və oyun davam edir. Yaraşqlı kral uzaqlarda görünür, onun gəlişinə çoxlu kombinasiyalar, çoxlu itən jestlər hazırlanıb. Budur, o da öz növbəsində itir ki, yeni kombinasiyalara, yeni jestlərə, gedişlərə,

taleyin dönüklüyünə, hesabsız kiçik macəralara cavab olaraq həyat versin. Mən narahatam, mənim bədənəm istirahətdəki yüksək dəqiqlik mexanizmi kimidir. Mən axı əsl macərə yaşadım. Dəqiqliyinə qədər yadımda deyil amma mən hadisələrin məcburi əlaqələrini izləyirəm. Mən dənizdə üzürdüm, arxamda çoxlu şəhərlər qalırdı, çayın axını ilə qalxırdım, cəngəllik meşələrinə dalırdım və bütün bunlarla yanaşı həmişə başqa şəhərə can atırdım. Mənim qadınlarım vardı, mən kişilərlə döyüşürdüm, amma val arxaya fırlana bilmədiyi kimi mən də heç vaxt geri qayıda bilmədim. Bütün bunlar məni hara gətirdi? Bu dəqiqəyə, bu stula, bu işıq qabarcığının uğuldayan musiqisinə.

And when you leave me[iv]

Mən, Romada Tibrin sahilində oturmağı xoşlayan mən, Barselonada axşamlar Ramblas bulvarında yüz dəfələrlə qabağa, geri gedən mən, Anqokor yaxınlığında Müqəddəs Qılınc hovuzunda Müqəddəs İlanlar məbədinə kökləri ilə dolanmış banyanı görən mən, burada oturmuşam, oyunçuların oynadığı eyni anda mövcudam, Zənci qadının necə oxumasını dinləyirəm, pəncərələrdən o tərəfdə isə cansız qaranlıq fırlanır.

Val dayandı. Və qaranlıq qərarlıq, şit-şit gülərək içəri girdi. O görünür amma buradadır, o lampaları dumanlandırdı; havada nə isə sıxıldı- bu odur. Soyuqdur. Oyunçulardan biri digərinə səpələnmiş kartları verir və o biri onları yığır. Kartlardan biri stolun üstündə qaldı. Onlar onu görmürlər yoxsa nə? Doqquz toxmaq. Axır ki, kimsə onu götürdü, it başlı oğlana ötürdü.

- Aaa! Doqquz toxmaq!

Hə, artıq vaxtdır.

Bənövşəyi qoca karandaşın sonluğunu çeynəyərək kağız parçasının üstünə əyildi.

Madlena ona aydın, boş baxışlarla baxır. Oğlan əlində doqquz toxmağı fırladır. Aman allah!...

Mən çətinliklə ayağa qalxıram; baytarın kəlləsi üzərindəki güzgüdə, qarşımda qeyri insan üzü görünür.

Kinoya gedirəm.

Küçədə mənə yaxşıdır- havada şirintəhər dad yoxdur, vermutun kefli iyi yoxdur. Ay allah necə də soyuqdur!

Səkkizin yarısıdır, yemək istəmirəm, seans isə ancaq doqquzda başlayacaq, yaxşı indi nə edim? Tez-tez yerimək lazımdır ki, qızınım. Qərarlısam: arxamdan bulvar mərkəzi küçələrin bərbəzəkli alovlu naxışlarına, şəhərin mərkəzinə, “Pale Paramaunt”- a, “İmperialyu”ya, “Yaan” böyük mərkəzi univermağa aparır. Bütün bunlar məni o qədər də həvəsləndirmir: indi aperitiv vaxtdır, mən isə bütün bu canlandırılmış əşyalardan, itlərdən, insanlardan, özbaşına hərəkət edən yumşaq kütlədən boğaza yığılmışam.

Sola tərəf dönürəm, indi qaz fonarlarının cərgəsi ilə bitən dalana girəcəm- Nuar bulvarı ilə Qalvani prospektinə qədər gedəcəm. Dalanda buzlu külək əsir- orada ancaq daşlar və torpaqdır. Daşlar möhkəmdirlər və tərpənmirlər.

Əvvəlcə yolun darıxdırıcı hissəsini keçmək lazımdır: Sağ səkidə alov cizgili, tüstüləyən nəsnə görünür- bu köhnə voğzaldır. Onun varlığı La Redut bulvarından Cənnət küçəsinə qədər, Nuar bulvarının ilk yüz metrinə həyat verdi, burada onlarla fonar yanır, yan-yana dörd kafe var- “Dəmiryolçuların sığınacağı” və üç digər kafe gündüzlər solur, axşamlar körpünün üstünə işıqlı dördbucaqlılar uzadaraq yanır.

Mən artıq üçüncü dəfədir sarı işığa qərq oluram, görürəm ki, qalantereya (xəz) və bakaleya (yeyinti şeyləri) satılan “Rabaş” mağazindən bir qoca qadın çıxır, yaylığını başına salır, tələsik harasa qaçır və son. Mən cənnət küçəsinin son fonarının altında, səkinin kənarında dayanmışam. Burada asfalt lenti sərt şəkildə qırılır. Küçənin o biri tərəfində qaranlıq və palçıqdır. Cənnət küçəsini keçirəm. Sağ ayağımla suya batdım, corabım islandı.

Gəzinti başlandı.

Nuar bulvarının bu hissəsi əlçatmazdır. Buranın iqlimi çox sərt, torpaq isə həyatın köklərini atması və inkişaf etməsi üçün çox nankordur.

Soley qardaşlarının üç taxta-şalban zavodlarının (Soley qardaşları Müqəddəs Dənizçi Çeçiliy kilsəsinin yüz min franklıq tağlarının tikintisini təchiz etmişdilər) bütün pəncərə və qapıları, səs-küyləri ilə doldurduqları qərbə- rahat Janna-Berta Kerua küçəsinə baxır. Viktor Nuar bulvarına onlar özlərinin hasarlanmış üç arxalarını göstərirlər. Zavodların binaları sol səki ilə dörd yüz metr uzanır, bircə dənə də pəncərə yoxdur, heç dam pəncərəsi də. Bu dəfə mən hər iki ayağımla çirkab kanalına girdim. Yolu keçirəm, küçənin o biri tərəfində yalnız qaz fonarı var, dünyanın sonundakı mayak kimi kələ-kötür, sınıq-salxaq hasarı işıqlandırır. Taxtalarda hələ də elan kağızlarının parçaları qalır. Ulduz şəklində kəsimiş yaşıl kağız parçasının üstündəki gözəl üz, nifrət ifadəsi verilərək dəyişdirilib, şəklın burnunun altından kimsə ucları yuxarı burulmuş bığ çəkib.

Digər parçada təbaşirlə yazılmış “sadelöv” sözünün ağ hərfləri seçilir, oradan qırmızı damcılar axır- bəlkə də qandır. İstisna deyil ki, bu üz və bu söz bir elanın hissələri olublar. İndi elan hissələrə ayrılıb, əvvəlki mənası parçalanıb və parçalar arasındakı bağlantı itib, amma eybəcərləşdirilmiş ağız, qan damlası, ağ hərflər və “v” sonluğu özündə hansısa yeni birlik yaradır, elə bil ki, hansısa boğulmaz, günah ehtiras bu sirli işarələrlə özünü ifadə etməyə çalışır. İşıqlanan taxta aralarından dəmir yolunun işıqları parıldayır. Hasarın yanından uzun divar uzanır. Hamar, qapısız, pəncərəsiz divar iki yüz metrədən sonra evə söykənir. Mən fonarın təsir dairəsini keçib, qaranlıq əraziyə düşdüm. Kölgəm qaranlıqda ayaqlarımın altında əriyir və mənə elə gəlir ki, buzlu suya dalıram. Uçurumun dərinliyində, qalın qaranlığın arasından tutqun çəhrayı ləkə parıldayır- bu Qalvani prospektidir.

Dönüb baxıram, arxada qaz fonarı, lap uzaqlarda işıqlı ərazinin kiçik hissələri- voğzal və dörd kafe. Arxamda və qarşımda insanlar pivəxanalarda içib, kart oynayır. Burada hər şey qaradır. Bəzən haradansa uzaqlardan külək mənə yalnız, fasiləli səs gətirir. Ev səsləri, maşınların səsləri, qışqırıqlar, it hürüşməsi işıqlı küçələrdən ayrılırlar, onlar istidə qalırlar. Amma bu səs qaranlığı keçib bura qədər çatır, o möhkəmdir, onda digər səslərə nisbətən daha az insanilik var. Mən dayandım ki, ona qulaq asım. Üşüyürəm, qulaqlarım ağrıyır, yəqin ki onlar qızarıblar. Amma mən artıq özümü hiss etmirəm, mən ətrafımdakı təmizlikdə udulmuşam; yeni heç nə yoxdur, külək fit çalır, dəqiq xətlər qaranlığa qaçır. Nuar Bulvarında, gəlib keçənlərlə işvələnen burjua küçələrinin ədəbsizliyi yoxdur. Heç kimin ağılna onu bəzəmək gəlməyib, o digərlərinin – Janna-Berta Keruanın, Qalvani prospektinin əksidir. Voğzal rayonunda buvilialılar bəzən bulvara baş çəkirlər, sənişinlərin xətrinə oranı təmizləyirlər. Amma bir az uzaqlaşan kimi onu taleyin qucağına atırlar və o kor kimi irəli, Qalvani prospektinə can atır. Bəzən yüksək sürət və səs küylə torpaq rəngli yük maşını onun üstünə gedir. Amma burada həətə heç kimi öldürməzlər, burada nə qatil nə də qurban var. Nuar bulvarı cansızdır. Mineral kimi. Üçbucaq kimi. Buviildə belə bulvarın olması nə böyük xoşbəxtlikdir. Adətən belələrinə ancaq paytaxtlarda rast gəlinir, Berlində Noykeln və ya Fridrixsxayna rayonlarında, Londonda Qrinviçin arxasında. Bu küləklərin əsdiyi uzun, çirkli, bir dənə də ağacın olmadığı səkili dəhlizdir. Onlar demək olar həmişə şəhər kənarlarında, adətən şəhərin başladığı qərribə rayonlarda yerləşirlər, yaxınlıqda ticarət stansiyaları, tramvay depoları, sallaqxana və qaz bankları var. Yağış yağdıqdan iki gün sonra islanmış şəhər isti günəş şüaları altında buxarlananda, bu küçələr bütün palçığını və

gölməçələrini saxlayaraq hələ də soyuq qalır. Orada elə gölməçələr var ki, heç vaxt və ya ola bilər ildə bir dəfə- avqust qayında quruyur.

Ürək bulantısı orada, sarı işıqda qaldı. Mən xoşbəxtəm, bu soyuq necə təmizdir, bu gecə necə təmizdir, məgər mən özüm də bu buz havanın bir dalğası deyiləm? Qansız, limfasız, bədənsiz olmaq. Bu uzun kanalla uzaqdakı solğun ləkəyə doğru axmaq. Sadəcə soyuq olmaq.

Bu da insanlar. İki kölgə. Onlara burada nə lazım olub?

Alçaq boylu qadın kişinin köynəyinin qollarından tutub. Tez-tez, dağınıq danışır. Küləkdən sözləri seçə bilmirəm.

- Səsinə kəsəcəksən axır ki?- kişi hücumu keçir.

O danışmağa davam edir. Birdən kişi onu itələyir. Onlar çəşqinliklə bir-birinə baxırlar, sonra kişi əllərini cibinə salıb, arxaya baxmadan gedir.

Kişi itdi. İndi məni qadınlardan hansısa iki-üç metr ayırır. Birdən qadın küçəni əcaib, möhkəm hönkürtü ilə dolduraraq ağlamağa başlayır.

- Şarl, xahiş edirəm, eşidirsən nə deyirəm? Şarl qayıt, mən daha bacarmıram, mən bədbəxtəm!

Mən ona o qədər yaxınlaşıram ki, toxuna bilərəm. Bu... necə inanmaq olar, bu qızgın bədən, bu ağrıdan qızarmış üz? Və... mən dəsmalı, paltonu və sağ əldəki böyük qırmızı xalı tanıyıram. Bu odur, Lyusi, bizim xidmətçimiz. Mən ona köməyimi təklif etməyə çəkinirəm amma lazım olan anda kömək üçün yanında olmaqdan ötrü ona baxa-baxa ehtiyatla yanından keçirəm. Lyusi mənə baxır, amma deyəsən məni görmür, o əzabdan heç özünü də xatırlamır. Mən bir neçə addım atıram. Geri baxıram. Hə, bu odur, bu Lyusidir. Amma Lyusi özündə deyil, əsl üzünü açıb, özünü hesablamadığı əliaçıqlıqla əzablarına verib. Ona paxıllığım tutur. Budur o dayanıb, gərilib və əllərini elə açıb ki, elə bil ki onlarda müqəddəs yaraların yaranmasını gözləyir; o ağzını açdı, boğulur. Mənə elə gəlir ki, küçənin hər iki tərəfindəki divarlar böyüməyə başlayır, onlar yaxınlaşır və Lyusi quyunun dibindədir. Mən bir neçə saniyə gözləyirəm, qorxuram ki yıxılar, o belə qeyri-adi əzabı çəkmək üçün çox zəifdir. Amma o tərpənmir, ətrafındakı hər şey kimi daşa dönüb. Bir anlıq ağıma gəlir ki, mən əvvəllər onu səhv tanıyısam, birdən onun əsl təbiəti açıldı. Lyusi sakitcə inildəyir. Təəccüblü gözlərini geniş açaraq əllərini sinəsinə aparır. Yox, qadın əzabını özlüyündə çəkmir. Əzab ona xaricdən gəlib- bu bulvardan. Lyusini çiynlərindən tutub işığa, insanlara, rahat çəhrayı küçələrə

aparmaq lazımdır, orada belə möhkəm əzab çəkmək olmaz və o yumşalacaq, əvvəlki mühakiməli görünüşü və əzabının həmişəki səviyyəsi qayıdacaq.

Mən arxamı Lyusiyə döndərirəm. Belə götürəndə o şanslıdır. Amma mən, artıq üç ildir ki, həddindən artıq sakitəm. Bu faciəli tənhalıqda mən ancaq bir azca faydasız təmizlikdən istifadə edə bilərəm. Və gedirəm.

Cümə axşamı, doqquzun yarısı

İki saat oxu zalında işlədim. Sonra İpoteka Bankı meydançasında qəlyan çəkməyə düşdüm. Balaca meydança çəhrayı daşlarla döşənib. Buvillilər onunla fəxr edirlər- o XVIII ərsdə tikilib. Şamad və Syuspedar küçələri tərəfdə qoyulmuş köhnə zəncirlər maşınların bura girməsinə mane olur. Qara geyinib, itləri ilə gəzən xanımlar arkaların altından sakitcə keçib, divarların yaxınlığında gəzişirlər. Onlar gün işığına nadir hallarda çıxırlar, amma balaca qız kimi gizlin və ehtiramla Qustav Empetrazın heykəlinə toxunurlar. Onlar çətin ki bu bürünc nəhəngin adını bilsinlər, amma onun surtükündən və silindrindən görürlər ki, bu adam yaxşı cəmiyyətə aiddir. Silindrini sol əlində tutub, sağ əlini isə in-folio kitablarının üstünə qoyub, elə bil ki onların öz

babaları bürüncdən tökülüb, pyedestalda dayanıb. Onlara heykəli başa düşmək üçün uzun dayanıb, baxmaq lazım deyil, heykəl onlar kimi görünür, dəqiq onlar kimi.

Onların bir yığın sarsılmaz fikirlərinə qarşı heykəl bütün avtoritetini və ağır əli ilə toxunduğu foliantlardan[v] götürdüğü böyük savadını qoyur. Qara geyimli xanımlar rahat nəfəs ala, ev işləri ilə məşğul ola, itlərini gəzdirə bilərlər, məsuliyyətin ağır yükü onların çiyinlərindən düşüb, onlar atalarından miras qalmış müqəddəs baxışları, sağlam fikirləri qorumalı deyillər, bürünc pəhləvan onları qoruyur.

“Böyük Ensiklopediya” bu heykələ bir neçə cümlə ayırıb, mən onu keçən il oxumuşam. Ensiklopediyanın cildini pəncərə qabağına qoyub, şüşədən Empetrazın yaşıl kəlləsinə baxırdım. Mən öyrəndim ki, onun fəaliyyətinin parlaq dövrü 1890-cı ilə aiddir. O akademiya müfəttişi idi. Gözəl şəkillər çəkirdi, üç kitab buraxmışdı: “Qədim yunanlarda məşhurluq haqqında” (1887), “Rollenin pedaqogikası” (1891) və “Poetik vəsiyyəti” (1899). 1902-ci ildə işçilərinin və zövqlü insanların kədərinə bəis olaraq ölüb.

Mən kitabxananın fasadına söykəndim. İndicə yanacaq qəlyanımı soruram. Və qorxa- qorxa qalareyanın arkalarının altından çıxan, inadkar, ağıllı baxışlarla Empetrə baxan yaşlı qadın görürəm. Birdən cəsarətlənərək ayaqlarının imkan verdiyi sürətlə divarı keçib, bir anlıq heykəlin qarşısında çənəsini tərpedə-tərpedə donub qalır.

Sonra çəhrayı döşəmədə qara ləkə kimi sürətlə gedir və divardakı yarıqda yox olur. Bəlkə də keçən əsrin əvvəllərində evlərlə əhatə olunmuş, qırmızı döşəməli bu meydança şən təsir oyadırmış. İndi onda nəşə quru, xoşagəlməz hətta dəhşətli bir şey var. Bunun günahkarı pyedestaldakı dayıdır. Bu elmi kişini bürünc rəngli etməklə şəhərbaza çeviriblər. Mən Empetrazın sifətinə baxıram. Onun gözləri yoxdur, burnunu güclə görmək olur, saqqalı, bəzən hansısa rayondakı bütün heykəllərin xəstəlik kimi tutulduğu yaralardan yeyilib. O salamlaşarkən donub, pəncəyində, ürəyinin olduğu yerdə böyük açıq yaşıl ləkə var. Görünüşü sısqı və xəstəhəldir. Bu canlı insan deyil amma onu cansız da adlandırmaq olmaz. Ondan hansısa dumanlı güc gəlir, elə bil ki külək sinəmdən itələyir- bu Empetrədir, məni İpoteka Bankı meydançasından qovmaq istəyir. Amma mən qəlyanımı çəkməmiş getməyəcəm. Birdən arxa tərəfimdə uzun, nazik kölgə peyda olur. Mən diksiniyəm.

- Bağışlayın müsyö. Mən sizə mane olmaq istəmədim. Gördüm ki, dodaqlarınız tərpanir. Siz yəqin ki, kitabınızdan ifadələri təkrar edirsiniz. – O güldü.

- Aleksandrik şərlərə çatmaq istəyirsiniz?

Mən təəccüblə Oxucuya baxıram. O da mənim təəccübləndiyimi görüb təəccüblənir.

- Məgər nərsədə aleksandrik şərlərdən qaçmaq lazım deyil?

Gözündən düşdüm. Soruşuram ki, bu vaxtı burada nə edir. Rəisi ona istirahət verib, Oxucu izah edir, və o birbaşa kitabxanaya gəlib, nahar etməyə getməyəcək və kitabxana bağlanana qədər oxuyacaq. Mən artıq qulaq asmırdım, amma deyəsən o əvvəlki mövzunu dəyişib, çünki birdən mənə çatır:

- sizin kimi kitab yazıb xoşbəxt olmaq....

Ona cavab vermək lazımdır.

- Xoşbəxtlik...- şübhə ilə deyirəm.

Cavabımı səhv yozub, tələsik səhvini düzəltməyə çalışır

- Mən gərək deyəydim: istedadı olmaq, müsyö.

Biz pillələri qalxırıq. İşləməyə həvəsim yoxdur. Kimsə stolun üstündə “Yevqeniy Qrande” kitabını yadından çıxarıb, kitab iyirmi yeddinci səhifədə açıq qalıb. Mən mexaniki olaraq onu götürürəm, iyirmi yeddinci səhifəni oxuyuram, sonra iyirmi səkkizinci, başdan başlamağa

ərinirəm. Oxucu şux addımlarla kitab şafına tərəf gedir: rəfdən iki cild götürüb, sümük tapmış it görünüşü ilə onları stolun üstünə qoyur.

- Nə oxuyursunuz?

Məncə bu suala cavab verməyə çətinlik çəkir, bir dəqiqəlik gözlərini fırlada-fırlada tərəddüd edir, sonra həvəssiz kitabları mənə uzadır. Bu Larbaletrienin “Torf və Torf çıxarılan ərazilər” və Lateksin “Hitopadlesa və yararlı təlimlər” əsərləridir. Hə nolsun? Başa düşürəm o niyə utanır. Çox da xeyirli ədəbiyyatdır. Vəcdanımı təmizləmək üçün “Hitopadlesa”-ni vərəqləyirəm- başdan ayağa ali mövzular.

Saat 3

Mən “Yevqeniy Qrande”-ni kənara qoyuram. Heç bir həyacan olmasa da işə girişirəm. Oxucu görəndə ki, yazıram mənə ehtiramla baxır. Bəzən başımı qaldıranda cücə boynun dik dayandığı enli, dik yaxalıq görürəm. Oxucunun geyimi köhnədir amma gözqamaşdırıcı ağıdır. O elə indicə eyni rəfdən daha bir cild götürdü, mən baş-ayaq çevrilmiş adı oxuyuram “Kodebakin oxu”, normand xronikası. Müəllif- mademuazel Jyuli Latern. Onun oxuduğu ədəbiyyat siyahısı məni dalana dirəyir. Birdən onun axır vaxtlar seçdiyi kitabların müəlliflərinin fəmilialarını xatırlayıram: Lamber, Lanqlua, Larbaletrie, Lateks, Latern. Mən başa düşdüm- Oxucunun metodunu tapdım, o biliyini əlifba sırası ilə artırır. Mən ona ehtiramla baxıram. Gərək nə qədər iradəli olasan ki, yavaş-yavaş, inadla belə böyük fikri həyata keçirəsan. Bir dəfə, yeddi il qabaq (o mənə demişdi ki, oxumaqla yeddi ildir məşğuldur) o bu zala təntənə ilə girmişdi. Divarlara yığılmış saysız-hesabsız cildlərə göz gəzdirib yəqin ki, Rastinyak kimi öz-özünə demişdi: Görüm səni insan şüuru, gərək kim kimədir!”. Sonra sağ tərəfdəki ilk rəfə yaxınlaşıb, ilk kitabı götürüb və ilk səhifəni qarışıq, tərəddüdsüz, qərarlı, ehtiram və dəhşət hissləri ilə açıb.

Bu gün o “L” hərfinə çatıb. “K”, sonra “İ”. “L” sonra “K”. Möhkəmقانadlılar haqqında traktatdan darvinizm əleyhinə katolik həvələrə qədər, amma bu az da olsa darıxdırmır. O hamısını oxuyub. Başındakı anbarda elmə partenogenez kimi məlum olanların yarısı, viviseksiyaya qarşı bütün arqumentlərin yarısı saxlanılıb. Onun arxasında və önündə bütün dünya var. Bir gün gələcək, sol tərəfdəki sonuncu rəfdən götürülmüş sonuncu cildi bağlayıb deyəcək: “Bəs indi?”.

Bu saat o günorta yeməyini yeyir, sadəliklə çörək və “Qala Peter” şokolad plitkasını gəmirir. Göz qapaqları aşağı enib, mən özümü itirmədən onun gözəl, qadınlardakı kimi sıx kirpiklərinə baxa bilərəm. Ondan tütən iyi gəlir, nəfəs alanda bu iy şokoladın şirin iyinə qarışır.

Cümə günü, saat üç

Daha nələrsə əlavə olunub. Güzgü tələsinə artıq düşmüşəm. Güzgüdən qaçıram, amma daha bir tələyə düşdüm- pəncərə tələsinə. Veyil-veyil, əlimi yellədə-yellədə ona yaxınlaşıram. Tikinti meydançası, hasar, köhnə vağzal- köhnə vağzal, hasar, tikinti meydançası. Elə böyük əsnəyirəm ki, gözlərimdən yaş gəlir. Sağ əlimdə qəlyan tutmuşam, sol əlimdə tənbəki kisəsi. Gərək qəlyanımı dolduram. Amma gücüm yoxdur. Əllərim budaq kimi sallanır, alnımı şüşəyə söykəyirəm. Bu qoca qadın məni qıcıqlandırır. Baxışları həyacanlıdır, amma inadla, xırda addımlarla irəliləyir. Bəzən qorxaraq dayanır, elə bil ki, hansısa görünməz təhlükəni hiss edir. Budur artıq mənim pəncərəmin altındadır, külək paltarını ayaqlarına yapışdırıb. Dayanıb, paltarını düzəldir. Əlləri əsir. Getməkdə davam edir- indi mən onu arxadan görürəm. Qoca ifritə! Yəqin indi Nuar bulvarına tərəf sağa dönəcək. O hələ yüz metr də getməlidir, bu sürətlə haradasa on dəqiqə daha gedəcək. Bütöv on dəqiqə alnım şüşəyə yapışmış halda ona baxmalıyam. Və hələ iyirmi dəfə də dayanacaq, gedəcək, sonra yenidən dayanacaq...

Mən gələcəyi görürəm. O buradadır, bu küçədədir, həqiqətdə olduğundan bir az daha solğundur. Ona həyatdan nə fayda var? Bu ona nə verəcək? Yaşlı qadın, ayaqlarını sürüyə-sürüyə gedir, dayanır, şalının altından çıxan çal saçlarını düzəldir. O gedir, o orada idi, indi buradadır... Başa düşmürəm mənə nə olub- onun hərəkətlərini görürəm, yoxsa gələcəkdə olacağını hiss edirəm? Mən artıq həqiqəti gələcəkdən ayıra bilmirəm, amma yenə də nəsə davam edir, nəsə fasiləsiz həyata keçir, yaşlı qadın boş küçədə kobud kişi ayaqqabılarını yerə basaraq yeriyir.

Bu da zamanın çılpalığı, o yavaş-yavaş həyata keçir, onu gözləmək lazım gəlir, amma həyata keçəndə, ürək bulandırır, çünki hiss edirsən ki, çoxdan buradadır. Yaşlı qadın küncə çatdı, indi o qara cındır parçasına döndü. Hmmm, bu deyəsən nə isə təzə bir şeydir, çünki o biri tərəfdə olanda qadın belə deyildi. Amma yenilik tutqundur, çeynənmişdir, təəccübləndirə bilmir. İndi yaşlı qadın küncdən dönəcək, dönür, əbədiyyət keçir.

Pəncərədən ayrılıram, otaqda o başa, bu başa gözə-gözə fikirləşirəm; güzgüyə yapışıram, iyrənə-iyrənə özümə baxıram- daha bir əbədiyyət. Nəhayət öz əksimdən qurtulub yatağıma uzanıram. Tavana baxıram, yatsam yaxşı olardı.

Sakit. Sakit. Bax indi zamanın mənə toxunaraq sürüşməsinə hiss etmirəm. Tavanda şəkillər görürəm. Əvvəl işıq halqaları, sonra xaçlar. Bunlar hamısı uçur. Bu da daha yeni şəkil- bu dəfə bağlı gözlərimin dərinliyində. Bu böyük, diz üstə dayanmış heyvandır. Onun qabaq pəncələrini və yük yəhərini görürəm. Qalanları dumanla gizlədilib. Yenə də mən onu tanıyıram, bu Merakeşdə gördüyüm, daşa bağlanmış dəvədir. O altı dəfə diz üstə çöküb, ayağa qalxdı, uşaqlar isə ona gülür, qışqırır salamlayırdılar.

İki il əvvəl bu qərribə idi, gözlərimi bağlayan kimi başım arı pətəyi kimi uğuldayırdı, gözümün qabağına nə vaxtsa gördüyüm üzlər, ağac, ev, Kamaisidə çəlləkdə çılpaq çimən yapon qadını, geniş açılmış yarası gözə girən öldürülmüş rus, yanındakı qan gölməçəsi gəlirdi. Ağzımda müşk dadını hiss edirdim, burnuma Burqos küçəsində gündüzlər yayılan yağ, Tetuan küçəsinə yayılan şüyüd iyi gəlirdi, yunan çobanlarının fitlərini eşidirdim, bütün bunlar məni həyacanlandırırdı. Amma bu sevinc çoxdan itib. Yəni bu gün o yenidən doğulacaq?

İsti günəş sehirli fonarda yaranan şəkil kimi başımda üzür. Onun ardınca mavi səmanın bir hissəsi gəlir. Bir az bulandıqdan sonra dayanır, mən onların daxilindəyəm. Bu hansı marokkali (bəlkə əlcəzairli? Ya suriyalı?) gündən ayrılıb? Məni keçmişə aparan cərəyana buraxıram özümü.

Meknes. Bizi Berden məscidi ilə tut ağaclarının kölgələrinin düşdüyü yaraşlıq meydança arasındakı dar küçədə qorxudan dağlı necə görünürdü? O düz üstümüzə gəlirdi, Anni mənim sağımda gedirdi. Ya solumda?

Bu günəş və mavi səma aldadıcıdır. Budur, az qala yüzüncü dəfədir onun yalanına uyuram. Mənim xatirələrim şeytanın verdiyi pul kisəsindəki qızıllar kimidir, açırsan, orada quru yarpaqlardır. Daha dağlını görmürəm- yeganə gördüyüm şey tökülmüş gözlərin yerində qalan süd rəngli böyük ləkədir. Bu onun gözləridir görəsən? Bakıda mənə dövlət abortarilərinin qurulması prinsiplərini izah edən həkim də tək göz idi və onun sifətini yadıma salmağa çalışanda gözümün qarşısına eyni ağ şar gəlir. Bu ikisində, Nornlardakı kimi bir ümumi göz var, onu növbə ilə işlədirlər.

Meknesdə hər gün keçdiyim o meydançanı ümumiyyətlə görə bilmirəm. Məndə onun haqqında dumanlı fikir qalıb ki, o gözəldir, daha doğrusu birində birləşən üç kəlmə- Meknesdəki gözəl meydança. Əlbəttə gözlərimi yumsam və ya dumanlı baxışlarla tavana zillənsəm həmin səhnəni bərpa edə bilərəm: uzaqda ağac var və mənə tərəf hansısa qaranlıq, enli kürək kölgə qaçır. Yeri gəlmişkən, mən bunları özüm uydurmuşam. Marokkali hündür, arıq idi və mən bunu o mənə toxunanda görmüşdüm. Deməli mən hələ də onun hündür və arıq olduğunu bilirəm, yaddaşımda hansısa qısa məlumatlar qalıb. Amma daha heç nə görmürəm, keçmişdə nə qədər eşələnsəm də,

mən ondan ancaq qısa təsvirlər çıxarda bilirəm və dəqiq bilə bilmirəm ki, onlar nədirlər, xatirələr yoxsa uydurmalar.

Bir çox hallarda bu qısa təsvirlərin özləri də itiblər, ancaq sözlər qalıb; mən hələ də müxtəlif hekayələr danışa bilərəm, hətta çox yaxşı danışa bilərəm (bəzi lətifələrdə mənimlə dəniz zabitlərindən və professional hekayəçilərdən başqa heç kim yarışa bilməz), amma indi mənim hekayələrimdən ancaq gövdələr qalıb. Onlarda hansısa işləri görən kimlərdənsə söhbət gedir. Amma bu mən deyiləm, mənim onunla ümumi heç nəyim yoxdur. O müxtəlif ölkələri gəzir, mənimsə o ölkələr barədə təsəvvürüm yox dərəcəsidir. Bəzən hekayələrimdə xəritədə oxuya biləcəyim gözəl adları xatırladıram, məsələn Aranxues və ya Kenterberi. Onlar məndə tamamilə yeni simalar yaradırlar, heç vaxt səyahət etməmiş insanlarda belə olur; söz mənim fantaziyalarımı oyadır, vəssalam.

Amma yüz ölü hekayədən bir-iki canlısı qalıb. Onları yaddaşımdan ehtiyatla və gec-gec çağırıram ki, korlanmasınlar. Birini tuturam, qarşımda iştirakçı insanlar və onların vəziyyətləri ilə bağlı şəkil canlanır. Birdən stop: mən itkini hiss edirəm, hisslərin əsasından artıq söz baş qaldırır. Mən başa düşürəm, bu söz tezliklə mənə əziz olan bir çox simaların yerini tutacaq. O dəqiqə dayanıram, başqa şey haqqında düşünürəm, öz xatirələrimi incitmək istəmirəm. Amma növbəti dəfə ehtiyatla onları canlandırmaq istəyəndə çoxu ölmüş olur. Ərincək hərəkətlə qalxmağa çalışıram ki stolun altına soxduğum qutudan Meknesin fotosunu tapım. Amma nəyə görə? Bu həyacanlandırıcı vasitə daha yaddaşıma təsir etmir. Bir dəfə büvarın (içinə kağız, konvert və s. qoymaq üçün qovluq) altından balaca, solmuş şəkil tapdım. Fontanın yanında gülümsəyən qadın. Ona çox baxdım amma tanımadım. Sonra arxasında oxudum: “Anni. Portsmut, 7 aprel, 27-ci il”. Mən heç vaxt bu günki kimi hiss etməmişdim ki, sirli dərinliklərdən məhrum olmuşam, bədənimlə, onun üstünə köpüklər kimi qalxan yüngül fikirlərlə kifayətlənmişəm. Mən öz həqiqətimdən xatirələr düzəldirəm. Mən indidə atılmışam, tərk edilmişəm. Mən əbəs yerə keçmişimə çatmağa çalışıram, özümdən qopa bilmərəm.

Qapı döyülür. Bu Oxucudur, onu tamamilə unutmuşam. Ona səyahətlərimdə çəkdiyim şəkilləri göstərməyə söz vermişdim. Lənət şeytana.

O stulda oturur. Gərilmiş arxası söykənəcəyə dayanıb, dik gövdəsi önə əyilib. Yorğa-döşəkdən sıçrayıb, işığı yandırır.

- Niyə müsyö, elə belə də yaxşı idi.
- Fotolara baxmaq üçün çox qaranlıqdır.

Şlyapasını hara qoysun bilmir, əlindən alıram.

- Doğurdan müsyö? Mənə onları göstərəcəksiz?
- Əlbəttə.

Mən hesabla hərəkət edirəm, ümid edirəm onlara baxanda danışmayacaq. Stolun altına baş vurub, qutunu onun laklı ayaqqabılarına tərəf itələyirəm və dizlərinin üstünə İspaniya və İspan Marokkosundan bir qucaq poçt açıqcaları və şəkillər qoyuram. Amma onun açılmış, gülümsəyən üzündən hiss edirəm ki, ağzını bağlamağa ümid etməkdə çox pis səhv etmişəm. O İqueldo dağından çəkilmiş San Sebastiyanın fotosuna baxıb ehtiyatla stolun üstünə qoyur və bir neçə an susur. Sonra ah çəkir:

- Ah müsyö, sizin bəxtiniz gətirib. İnsanların dediyinə inansaq, səyahət ən yaxşı məktəbdir. Siz razısınız?

Mən qeyri-müəyyən hərəkət edirəm. Xoşbəxtlikdən, o sözünü hələ qurtarmamışdı.

- Yəqin, bu bütün ruhu çevirir. Əgər nə vaxtsa harasa getmək nəсіб olsa, səyahət öncəsi kağızda xarakterimi kiçik cizgilərə qədər yazardım ki qayıdanda müqayisə edim necə idim, necə

oldum. Oxumuşam ki, bəzi səyyahlar xarici və daxili cəhətdən o qədər dəyişiblər ki, ən yaxın qohumları da onları tanıya bilməyiblər.

O fikirli-fikirli əlində qalın foto bağlamasını fırladır. Birini götürür, baxmadan stolun üstünə qoyur, sonra gərgin halda növbəti fotoya – Burqosda kafedra divarında oyulmuş müqəddəs İeronimanın fotosuna baxır,

- Siz Burqosda İsanı heyvan dərisində görmüsünüz? Müsyö, heyvan dərisində, hətta insan dərisində olan bu heykəllər haqqında çox maraqlı kitab var. Qara Madonnanı necə görmüsüz? Amma deyəsən o Burqosda deyil, Saraqosdadır hə? Bəlkə beləsi elə Burqosda da var? Zənnvarlar öpürlər, düzdür hə, mən saraqosslu haqqında danışaram? Deyəsən daşda onun ayaqlarının izi də qalıb? Daş isə hansısa uçurumdadır? Analər uşaqlarını ora itələyirlər?

Tərpənmədən əlləri ilə xəyali uşağı itələyir. Verməmək, almamaq – Artakserks qurbanlıqları itələyirdi.

- Ah, müsyö, adətlər, bunlar elə maraqlı şeylərdir ki...

Təngnəfəs olub böyük, eşşək çənəsini mənə tərəf çevirir. Ondan tütün və axar su iyi gəlir. Onun gözəl, çaşqın gözləri alovlu şarlar kimi parıldayır, tək-tük saçları tərlənmiş başına çələng kimi dolanıb. Onun kəllə qutusunda insan yeyənlərdir, nyam-nyam qəbilələrinin insanları, malqaşilər və Alovlu Yerin sakinləri ən vəhşi ayinləri həyata keçirirlər, qocalmış atalarını və uşaqları yeyirlər, tamtamların səsi altında ürəkləri gedənə qədər eyni yerdə fırlanırlar, amokların hirsinə uyurlar, öz ölümlərini yandırırırlar, onları evlərin damına qoyurlar, yanan məşəllərlə onları qayıqlarda axına buraxırlar, kiminlə gəldi cütləşirlər- ana oğulla, ata qızla, bacı qardaşla, özlərini şikəst edirlər, axtalayırırlar, dəmirlərlə dodaqlarını aralayırırlar, bədənlərinə vəhşi heyvanların fiqurlarını yapışdırırlar.

- Sizcə Paskalın dediyini təkrarlamaq olar ki, adətlər ikinci təbiətimizdir?

O qara gözlərini gözlərimə zilləyib, cavab almaq üçün yalvarır.

- Baxır nə vaxt- mən cavab verirəm.

O cəsərtlənir.

- Mən də belə fikirləşirəm, müsyö. Amma özümə inanmıram, bunun üçün çoxlu oxumaq lazımdır.

Digər şəkil onu canlandırır.

- Seqoviya! Seqoviya! – o şən halda qışqırır- mən Seqoviya haqqında kitab oxumuşdum. Və şərəflə əlavə edir: müəllifin adını unutmuşam, müsyö. Məndə belə unutməqlilik olur. Na..Ne... Nod...

- Axı bu ola bilməz, – mən tez etiraz edirəm.- siz ancaq Laternə qədər gedib çatmışınız.

Mən elə o dəqiqə sözlərimə görə peşman oldum: axı o heç vaxt mənə kitabları hansı metodla oxuduğunu danışmamışdı, yəqin ki bu sirli maniyadır. Və həqiqətən də, o tutuldu, ağlamsınıb, kök dodaqlarını qabağa uzatdı. Sonra başını aşağı saldı və on açıqcanı tam sükutla seçib, ayırdı. Amma yarım dəqiqə sonra görürəm ki, onu qarşısı alınmaz hisslər boğur, əgər danışmasa partlayacaq.

- Təhslimi bitirəndə (mən buna da altı il əlavə etdim), əgər icazə versələr hər il Uzaq Şərqə səyahət edən universitet müəllimləri və tələbələrinə qoşulacam. Mən bəzi məlumatları dəqiqləşdirməliyəm, – riyakarlıqla deyir- həm də hansısa gözlənilməz, yeni bir şey yaşamaq istəyirəm, dəqiq desəm hansısa sərgüzəşt.

O hiyləgərliklə səsinə alçaltdı.

- Necə sərgüzəşt?- mən təəcübləndim.

- Necə olursa olsun, müsyö. Məsələn, təsadüfən səhv qatara minirsən. Tamamilə yad şəhərdə düşürsən. Sənədlərini itirirsən, səhvən səni həbs edirlər və gecəni həbsxanada keçirirsən. Məncə sərgüzəştə belə anlayış vermək olar: adət halını almış hadisələrdən kənara çıxan bir şey, bu heç də qeyri adi olmağa məcbur deyil. Sərgüzəştin sehri barədə danışirlər. Sizcə bu ifadə ədalətlidir? Sizə bir sual vermək istərdim, müsyö.

- Nə sual?

O qızardı və gülümsədi.

- Ola bilər bu ciddi deyil

- Yenə də?

O mənə tərəf əyilib, yarı yumulu gözlərlə soruşur:

- Sizin çox sərgüzəştləriniz olub, müsyö?

- Biz az olub- onun çürük nəfəsindən yayınmaq üçün qəfil kənara çəkilib, qeyri iradi cavab verirəm.

Əslində mən adətən çoxlu sərgüzəştim olması ilə fəxr edirəm. Bu gün isə bunu deməyə macal tapmamış öz-özümə hirslənirəm. Mənə elə gəlir ki, yalan danışdım, həyatımda heç bir sərgüzəşt olmayıb və ya daha doğrusu mən sadəcə bu sözün nə demək olduğunu bilmirəm. Eyni vaxtda yaman darıxıram, bu hiss məndə dörd il əvvəl, Xanoədə Mersye məni onunla getməyə təhrik edəndə, mən isə sakitcə kxmel statuetkasına baxanda olmuşdu. Yenidən yanımda Fikir yaranır, o vaxt məndə iyrənc şəkildə yaranan eyni böyük, ağ kütlə baş qaldırır. Dörd ildir bu hiss məndə yaranmamışdı.

- Sizdən xahiş edə bilərəm...- Oxucu başlayır.

Lənət şeytana! Əlbəttə, mən ona məşhur sərgüzəştlərimdən birini danışmışam. Amma bu mövzuda daha bir kəlmə də danışmayacam.

- Baxın- mən onun nazik çiyinləri üzərindən əyilib, barmağımla şəkillərdən birini göstərərək deyirəm- bu Santilyanadır, İspaniyanın ən yaxşı kəndlərindən.

- Santilyana Jil Blaza? Mən isə bilmirdim ki, o həqiqətən var. Ah, müsyö, sizinlə söhbətdən o qədər şey öyrənmək olur ki! O dəqiqə görünür ki, siz dünyanı gəzmisiniz.

Mən Oxucunu ciblərini poçt açıqcaları, fotolarla doldurub, qapıya qədər ötürdüm. O çox həyacanlı gedir, mən isə işığı söndürürəm. İndi mən təkəm. Tamamilə tək deyiləm, çünki həm də fikir var, yanımda, gözləyir. Böyük pişik kimi yumurlanıb dayanıb, heç nə izah etmir, tərpənmir, o ancaq deyir "yox". Yox, mənim heç bir sərgüzəştim olmayıb. Qəlyanımı doldururam, çəkirəm və yatağımda ayaqlarıma paltomu atıb uzanıram. Başa düşürəm niyə belə kədərliyəm və yorulmuşam. Əgər doğrudan da həyatımda heç bir sərgüzəşt olmayıbsa nolsun? Birincisi, mənə görə bütün məsələ sözlərdədir. Elə bir az əvvəl yadıma düşmüş Meknesdəki hadisəni götürək. Mənə böyük bıçaqlı marokkalı hücum etdi. Mən isə onun gicgahına yumruq tutuzdurdum... O ərəb dilində qışqırmağa başladı, dilənçi sürüsü peyda oldu və bizi Attarene bazarına qədər qovdular. Bax bütün bunları istənilən sözlə ifadə etmək olar, amma axı bu hadisə mənim başıma gəlib.

Hava tamam qaralıb, əmin deyiləm qəlyanım yanır yoxsa yox. Tramvay gəlir: tavanda qırmızı işıq parıldayır. Ağır maşın keçir, onun səmindən ev silkələnir. Yəqin indi saat altıdır.

Mənim həyatımda sərgüzəşt olmayıb. Mənim həyatımda tarix, hadisə, əhvalat olub. Amma sərgüzəşt olmayıb. Və başa düşməyə başlayıram ki, burada məsələ sözlərdə deyil. Elə bir şey olub ki, mən dərk etmədən onu dünyada hər şeydən qiymətli bilmişəm. Bu sevgi olmayıb, aman allahım, yox, nə şöhrət nə də var-dövlət olub. Bu... Ümumiyyətlə, mən təsəvvür etdim ki, müəyyən dəqiqələrdə həyatım nadir, qiymətli mənə alıb. Bunun üçün hansısa xüsusi şəraitə ehtiyac olmayıb, sadəcə bir az dəqiqlik lazım olub. İndiki həyatım o qədər də parlaq deyil, bəzən, məsələn kafedə musiqi çalınanda mən geri qayıdırdım və özümə deyirdim: günlər olub mən Londonda, Meknesdə, Tokioda gözəl dəqiqələr yaşamışam, mənim sərgüzəştlərim olub. Bax indi bunu mənim əlimdən alırlar. Heç bir səbəb olmadan birdən başa düşdüm ki, mən özümü on il aldatmışam. Sərgüzəştlər kitablarda olur. Düzdür, kitablarda danışılan hər şey həyatda da ola bilər, amma olduğu kimi yox. Məhz bunun necə baş verdiyini qiymətləndirirdim. Birincisi, başlanğıc gərək əsl başlanğıc olsun.

Heyf! Mən indi nə istədiyimi necə aydın görürəm. Həqiqi başlanğıc boru səsi kimi, caz melodiyalarının ilk notları kimi baş verir, o birdəfəyə kədəri dağdır, zamanı doldurur. Belə xüsusi gecələr barədə sonralar danışılar: “Mən gəzirdim, may axşamlarından biri idi”. Gəzirsən, ay çıxıb, heç nə ilə məşğul deyilsən, avaralanırsan, bir az dağınıqsan. Sonra birdən fikir yaranır: “nə isə baş verdi”. Hər nə- məsələn qaranlıqda nəsə səs eşidirsən və ya küşədən yüngül kölgə keçir. Amma bu digərlərinə oxşamayan kiçik hadisədir- o dəqiqə hiss edirsən ki, o nə isə xüsusi bir şey barədə xəbərdarlıq edir, o nə isə hələ ki, qaranlıqdadır və öz-özünə deyirsən : “nə isə başlayır”. Sona çatmaq üçün nə isə başlayır: sərgüzəşt uzunçuluğu sevmir; onun məğzi məhvindədir. Bu məhv ola bilər mənim də məhvim olsun, bu məhv məni cəlb edir. Elə bil ki, hər an ancaq ona görə yaranır ki, ardınca gələnləri özü ilə aparsın. Hər anı hədsiz qiymətləndirirəm- bilirəm ki o təkrar olunmazdır, dəyişilməzdir, amma həm də onun yox olmasına mane olmaq üçün barmağımı da tərpətmirəm. Bilirəm ki, bu Berlində və ya Londonda dünən tanış olduğum qadının qucağında keçirdiyim sonuncu dəqiqədir, ehtirasla sevdiyim dəqiqə, sevməyə hazır olduğum qadın artıq ötüb keçir. Başqa ölkələrə gedəcəm. Həmin qadını daha heç vaxt görməyəcəm, həmin gecə daha heç vaxt təkrar olunmayacaq. Hər saniyənin üzərinə əylirəm, çalışıram onu dibinə qədər yaşayım, hər şeyi ilə birlikdə- gözəl gözlərin öləri məhrəbanlığını, küçə səslərini, şəfəqin aldadıcı işığını içimə çəkmək istəyirəm, özümdə həmişəlik həkk etmək istəyirəm, amma dəqiqə keçir, mən isə onu saxlamıram, onun getməsi xoşuma gəlir. Sonra nə isə parçalanır. Sərgüzəşt bitdi, zaman yenidən özünün gündəlik halını alır. Dönüb baxıram: arxamdakı gözəl musiqili forma keçmişə dəfn edilir. O itərkən balacalaşır, büzüşür və bax artıq başlanğıcla qarışır. Bu qızıl nöqtəni baxışım ilə ötürərkən fikirləşirəm ki, hətta bilsəm ki, həyatla vidalaşacam, vardan-yoxdan çıxacağam, dostumu itirəcəm yenə də hər şeyi eyni şəraitdə əvvəldən sona qədər yaşamağa razılaşaram. Amm sərgüzəşti nə təkrar etmək olar nə də uzatmaq.

Bax mən bunu istəyirdim, indi də istəyirəm. Zənci qadın oxuyanda məni hədsiz xoşbəxtlik bürüyür. Həyatım həmin musiqi notlarından ibarət olsaydı belə yüksəklərə çata bilərdim.

Fikir, ifadə edilə bilməyən fikir isə hələ də buradadır. O soyuqqanlıqla gözləyir. Mənə elə gəlir ki, o deyir:

“Deməli belə, hə? Deməli sən istədiyin bu imiş? Bax məhz elə bu səndə heç vaxt olmayıb. (yadına sal: sən özünü söz oyunu ilə aldatmışsan, elə bilmisən ki, sərgüzəşt zavallı səyahətlərindir, fahişə qızlardır, dalaşmaqdır, oyun oynamaqdır) və heç vaxt da olmayacaq, nə səndə nə də bir başqasında”.

Axı niyə? Niyə?

[i] Bu günlərdən bəziləri

[ii] Kəndli şərefi (ital.)

[iii] Gün gələcək, mənim üçün darıxacaqsan, əzizim

[iv] Və məni tərk edəndə

[v] Foliant- *folium* — səhifə (lat.)
Şənbə günü, günorta

Oxucu oxu zalına necə girdiyimi görmədi. O zəlin dərinliyində, küncdəki sonuncu stulda oturmuşdu; qarşısında kitab var idi, amma oxumurdu. Gülümsəyərək sağ tərəfindəki qonşusuna-kitabxanaya tez-tez gələn pinti gimnazistə baxırdı. Gimnazist onun baxışlarına bir az dözəndən sonra birdən üzünə dəhşətli ifadə verib, Oxucuya dilini çıxardı. Oxucu qızardı və tələsik burnunu kitabın içinə salıb, oxumağa başladı.

Mən isə dünənki fikirlərimə qayıtdım. Məni fikir götürüb: məsələ onda deyil ki mənim macəram olmayıb, bu heç vecimə də deyil. Mən başqa şeyi bilmək istəyirəm- onlar ümumiyyətlə ola bilərdilərmə. Mühakimələrim ondan ibarətdir ki, ən bayağı hadisənin macərəyə çevirilməsi üçün onu danışmaq bəstir. Məhz bu insanları aldadır- hər bir insan hadisələrin nağılcısıdır, o həmişə özünün, başqalarının, öz başına gələn hadisələrin əhatəsində yaşayır. Bütün həyatını danışdığı hekayə kimi yaşamaq istəyər. Amma seçmək lazımdır: ya yaşamaq, ya da danışmaq. Məsələn, Hamburqda hansısa Erna ilə çox qərribə həyat tərzi keçirirdim, mən ona inanmırdım, o isə məndən qorxurdu. Amma mən o həyatın içində idim deyə həyat haqqında düşünmürdüm. Bir dəfə axşam Sankt-Paulda balaca bir kafedə o tualetə getməli oldu. Mən tək qaldım, pəfəfonda “Blue sky”[i] mahnısı çalınırdı. Mən Hamburqa gələndən sonra başıma gələnləri özümə danışmağa başladım. Özümə dedim: üçüncü gün axşam “Mavi mağara” rəqs klubuna getdim və orada hündür, yarı kefli qadın gördüm. İndi “Blue sky” mahnısını dinləyərək bu qadını gözləyirəm. İndicə gələcək, yanımda oturub, boynumdan sallanacaq”. Birdən hiss etdim ki, macərə yaşayıram. Amma Erna qayıtdı, yanımda oturub, boynumdan sallandı və özüm də bilmirəm niyə, o dəqiqə ona nifrət etdim. İndi bilirəm niyə, yenə də yaşamağa başlamaq lazım idi, macərə hissi itmişdi.

Yaşayanda heç bir macərə baş vermir. Səhnələr dəyişir, insanlar gəlirlər, gedirlər, vəssalam. Heç vaxt heç bir başlanğıc olmur. Günlər mənasız, sonsuz, yeknəsaq şəkildə bir-birinə əlavə olunurlar. Bəzən bir balaca nəticəyə gəlirsən, özünə deyirsən, bax artıq üç ildir səyahət edirəm, üç ildir ki Buvildəyəm. Sonluq da yoxdur- qadın, dost və ya şəhər həmişəlik dəyişmir. Sonda hər şey bir-birinə oxşayır- qoy olsun Şanxay, Moskva və ya Əlcəzair, bir neçə on ildən sonra hamısı bir sifətdə birləşir. Bəzən- nadir hallarda- öz vəziyyətini diqqətlə yoxlayırsan, görürsən səni hansısa qadın kəməndə salıb, hansısa zibil hadisənin içinə girmisən. Amma bu qısa andır. Sonra hər şey əvvəlki kimi davam edir, yenə də günləri, saatları yığmağa başlayırsan. Bazar ertəsi, Çərşənbə axşamı, Çərşənbə. Aprel, may, iyun. 1924, 1925, 1926.

Bu yaşamaq adlanır. Amma həyatını danışanda hər şey dəyişir, sadəcə heç kim bu dəyişikliyi hiss etmir, bax bu da bir sübut: insanlar məqsədsiz şəkildə həqiqətə uyğun hekayələr danışrlar. Elə bil ki, tarix ümumiyyətlə həqiqət ola bilərmis; hadisələr xüsusi ardıcılıqla baş verib, biz isə onu geriye doğru danışırıq. Bizə elə gəlir ki, biz başdan başlayırıq. “ Bu hadisə 1922-ci ilin xoş payız axşamında baş verib. Mən Maromme notariusunda poçtalyon işləyirdim”. Amma əslində axırdan başlayırsan. Sonluq buradadır, o gözə görünmədən iştirak edir, o başlanğıca təmtəraqlı mənə verir. “Mən gəzməyə çıxdım və hiss etmədən şəhərdən uzaqlaşdım, məni pul məsələləri düşündürürdü”. Bu ifadə, belə götürəndə, sadəcə bildirir ki, söhbətin getdiyi qəhrəman fikirlərə qərqlə olub, qəşqabaqlıdır və hansısa macərədən xeyli uzaqdır- daha doğrusu elə əhval ruhiyyədə olanda ətrafında baş verən hər şey yanından keçir. Amm axı sonluq da buradadır, yaxınlıqdadır, o hər şeyin formasını dəyişdirir. Bizim üçün adlandırılmış personaj artıq hadisənin qəhrəmanıdır. Onun qəşqabaqlı olması, onun pul problemləri bizim problemlərimizdən daha qiymətlidir, onu gələcək macərənin işığı qiymətə mindirib. Və hekayə sondan əvvələ doğru cərəyan edir. Bir anlıq görüntülər bir-birinin üstünə bəxtə-bəxt yığılmaqdan əl çəkirlər, hadisənin sonluğu onlara yapışib, özünə çəkir, onların da hər biri özündən sonra gələn anı arxasınca dartır. “Gecə idi, küçə boş idi”. İfadə elə bil ki, təsadüfən atılıb, artıq görünür, amma bizi aldatmaq olmaz, onu bir kənara qoyuruq, bu ifadənin əhəmiyyətini tezliklə görəcəyik. Bizdə belə hiss yaranır, elə bil ki,

qəhrəman bu gecəni əlamətləri ilə, bütün təfəsilatı ilə yaşayıb və hətta elə görünür ki, o ancaq həmin mühüm dəqiqələri yaşayıb, macərəyə aparan hər şeyə qarşı kor, kar olub. Biz unuduruq ki, gələcək hələ orada deyil, bu qəhrəman sadəcə gecə gəzir, gecə isə bütün əlamətlərdən məhrumdur, o növbə ilə personaja öz yeknəsaq xəzinəsini təklif edir, o da seçmədən götürür. Mən istərdim, həyatımın anları bir-birinin ardınca gəlsin, səliqə ilə elə dayansınlar ki, onları həyatının bir anı kimi xatırlayasan. Bu isə zamanın quyruğundan yapışmağa çalışmaq kimi bir şeydir.

Bazar günü.

Səhər yadımdan çıxmışdı ki, bu gün bazar günüdür. Çıxdım və həmişəki kimi küçədə addımladım. Özümə “Yevgeniya Qrande” əsərini götürmüşdüm. Sonra birdən şəhər parkının darvazaları ilə toqquşanda hiss etdim ki, nəse məənə işarə edir. Park insansız və lüt idi. Bəs... bunu necə izah etmək olar? Onun qeyri- adi görünüşü vardı, mənə gülümsəyirdi. Bir anlıq darvazaya söykənib dayandım, və birdən başa düşdüm, bu gün bazar günüdür. O ağaclarda, gölməçələrdə güclə hiss ediləcək təbəssüm kimi idi. Bunu təsvir etmək qeyri mümkündür, cəld demək lazım idi: “Bu şəhər parkıdır, qışdır, bazar günü səhərdir”. Mən darvazanı buraxdım, burjua evlərinə, küçələrinə tərəf döndüm və sakitcə dedim: “Bu gün bazar günüdür”.

Bu gün bazar günüdür: dokların arxasında, dənizin sahilində, ticarət stasiyalarının ətrafında, şəhərin bütün ətrafındakı anqarlar[ii] boşdur, maşınlar qaranlıqda donublar. Hər bir evdə, pəncərə qarşısında kişilər üzlərini qırırırlar; başlarını geriye atıb, gah güzgüyə, gah soyuq səmaya baxırlar ki, havanın necə olacağını müəyyən etsinlər. Bordellər qapılarını ilk ziyarətçilərə-kənddən gələnlərə və əsgərlərə açırlar. Kilsələrdə şam işıqlarında kişilər diz çökmüş qadınların qarşısında şərab içirlər. Şəhər kənarlarında, sonsuz zavod divarları arasından uzun, qara zəncirlər yürüşlərini başladılar, onlar yavaş-yavaş şəhərin mərkəzinə axırlar. Onlarla görüşə hazırlaşaraq küçələr qiyam günlərində olan vəziyyətlərini aldılar: Turnebrid küçəsindəki mağazinlərdən başqa bütün küçələrdəki mağazinlər dəmir qapaqlarını endirdilər. Tezliklə qara cərgələr özünü ölülüyə vurmuş küçələri sakit-sakit dolduracaq; əvvəlcə Turvil dəmiryolçuları və onların arvadları gəlirlər, sonra Sen-Simforen sabun zavodunda işləyənlər, sonra şəhər kənarından – Jukstebuvildən olan kiçik burjua, Pino əyirmə zavodunun işçiləri, Sen- Maksans kvartalından olan fəhlələr, ən sonuncu saat on bir tramvayı ilə Tyeraşa əhalisi gələcəklər. Tezliklə bağlı mağazinlər və qapalı qapılar arxasında bazar günü kütləsi doğulacaq.

Saatlar onun yarısını vurur və mən yola düşürəm: bazar günü bu saatlarda Buvildə çox maraqlı hadisələr görmək olar, sadəcə dindarlar bayram xidmətindən sonra dağılışan vaxt orada olmaq lazımdır. Jozefina Sulari küçəsi boşdur, buradan zirzəmi iyi gəlir. Amma hər bazar olduğu kimi onu möhkəm gurultu- axının səs-küyü doldurur. Prezident Şamar küçəsinə dönürəm, buradakı bütün evlər dörd mərtəbəlidir, uzun, ağ pəncərə taxtaları var. Bu notariuslar küçəsi bazar gününə xas səs-küylə uğuldayır. Jille keçidində uğultu artır, mən bu uğultunu tanıyıram, bu kütlənin uğultusudur. Birdən sol tərəfimdən işıq və səs elə bil ki partlayır. Çatmışam- bu da Turnebrid küçəsi, mənə ancaq özümkimilərin izdihamına qarışmaq qalır və mən görürəm ki, ədəbli şəhərlilər şlyapalarını çıxararaq necə bir-birinə baş əyirlər. Altmış il əvvəl heç kim Turnebrid küçəsinin qərribə taleyini görə bilməzdi, indiki buvillilər onu Balaca Prado adlandırırdılar. Mən 1847-ci ildə şəhərin planını görmüşdüm, orada bu küçənin adı yox idi. Həmin vaxtlar burada yəqin ki, ortasından çirkab suyu axan, qaranlıq, iylənmiş keçid var idi və çirkab gölməçəsində balıq başları, daxili orqanları üzürdü. Amma 1873-cü ilin sonunda Milli şura qərara aldı ki, ictimai xeyirxahlıq Monmartr təpəsinin üstündəki kilsənin bərpasını tələb edir. Bir neçə ay keçəndən sonra Buvil icra hakiminin arvadının gözüne görünür ki, onun himayədarı, Müqəddəs Çeçiliya onu məzəmmət edir: yəni düzdür ki, seçilmiş cəmiyyətin adamları hər bazar messanı[iii]dükənçilərlə birlikdə dinləmək üçün Sen-re və ya Sen-Klodenin palçığına batsınlar?

Məgər Milli şura nümunə göstərmədi? Allahın Xeyirxahlığı nəticəsində Buvil iqtisadi çiçəklənməyə çatıb. Məgər Yaradana Buvildə məbəəd tikməklə təşəkkür etmək lazım deyil? İcra hakiminin arvadının bu görüntüsünə xoş yanaşırlar: bələdiyyə şurası tarixi iclasına yığışır və yepiskop ianələrin yığılmasına rəhbərlik etməyə razılıq verir. Bircə yeri seçmək qalırdı. Kommersantların və gəmi sahiblərinin möhtərəm ailələri heab edirdilər ki, kilsəni onların yaşadığı Yaşıl Təpənin üstündə tikmək lazımdır ki, “Müqəddəs Çeçiliya Buvili onların üzərindən qalxaraq İsanın məbədi Sakre-Ker Parisi qoruduğu kimi qorusun”. Amma Dəniz Bulvarında yeni yaranmış, o vaxt o qədər də çox olmayan amma hədsiz zəngin olan yeni cənablar inad edirdilər: onlar o şərtlə nə qədər lazımdır pul verərlər ki, kilsə Marinyan meydanında tikilsin, guya kilsəyə pul verirdilər ki, ondan istifadə etsinlər, əslində onlarda sıçrama görə təbəbbürlü burjuaziyaya güclərini göstərmək istəyirdilər. Yepiskop kompromis təklif etdi: kilsə Yaşıl Təpə və Dəniz Bulvarı arasında, Balıq Bazarı meydanında tikildi, buranı Dənizli Çeçiliya meydanı adlandırdılar. 1887-ci ildə bitən çirkin qərara 14 milyondan çox pul qoyuldu. Geniş amma çirki və pis söhbətlərlə məşhur Turnebri küçəsini tamamilə təmir etmək lazım gəldi, onun sahiblərini Müqəddəs Çeçiliya meydanının arxasındakı küçələrə sıxışdırdılar, Balaca Prado isə xüsusilə bazar günləri səhərlər adlı-sanlı və yaxşı geyimli şəhərlilərin görüş yeri oldu. Elitanın gəzdirdiyi yollarda bir-birinin ardınca bahalı mağazınlar açıldı. Onlar nə Müqəddəs həftənin bazar ertəsi günləri, nə bayram axşamları nə də bazar günləri günortaya qədər bağlanmış. Julyenin kolbasaçısı ilə yanaşı, özünün məşhur isti piroqları, möhtəşəm, mavi kremləri və şirin bənövşələri ilə bəzədilmiş konusformalı ptifurları (balaca pirojna, peçenje) ilə Fulon şirniyyat evi açıldı. Kitab alverçisi Dyupatinin vitrinlərində “Plon”-un texnikaya aid “Gəmi tikintisinin nəzəriyyəsi” və ya “Yelkənlər haqqında traktat” kimi yeni nəşrlərini, Buvilin böyük, şəkilli tarixi kitablarını, o cümlədən bər-bəzəkli nəşrlər- mavi, dəri cildli “Kenişmark” və Pol Dumerin açıq-qəhvəyi, çəhrayı çiçəklərlə bəzədilmiş cildli “Oğullarımın kitabı” əsərlərini görmək olar. Qislenin “Modalar atelyesi, paris modelləri”- nin yanında Pyejuanın çiçək maqazini, onun yanında Pakenin antikvariat dükanı yerləşir. Bərbər Qüstav yanında xidmət edən dörd manikürçü ilə yeni tikilmiş, sarı rəngli evin ikinci mərtəbəsini tutur. Hələ iki il qabaq Mullen- Jemo və Turnebri küçələrinin tinində, küncdə utanmaz bir qız “Tyu-pyu-ne” dezinseksiya maddəsini reklam edirdi. Dükanın yüz yaşı var idi və hələ Müqəddəs Çeçiliya meydanında treska (şimal dənizlərində yaşayan balıq) satılan vaxtlarda məşhurlaşmışdı. Onun vitrinlərini gec-gec yuyurdular, çox əziyyət çəkmədən tərləmiş və tozlu şüşələrin ardından kamzolların odlu işığında siçan, siçovul şəklində düşən çoxsaylı balaca mumvari fiqurlar görmək olardı. Gəmiricilər kəndirlərlə sürüşərək gəmilərdən quruya çıxırdılar, amma torpağa düşən kimi qısa, ağ amma çirkədən qaralmış paltarlı balaca kəndli qız “Tyu-pyu-ne” çiləyərək onları qaçmağa məcbur edirdi. Bu dükən mənim çox xoşuma gəlirdi, onun görünüşü ədəbsiz və tərs idi, iki addımlığında yerləşən bahalı fransız kilsəsinə abırsız-abırsız parazit və çirkin hüquqlarını xatırladırdı. Farmaçevtik otların qoca ticarətçisi keçən il öldü, onun bacısı oğlu evi satdı. Bir neçə daş arakəsməni keçəndən sonra balaca mühazirə zalı “Bonbonerka”- nı görmək olar. Keçən il Anri Bordo orada alpinizm haqqında söhbətlər aparırdı.

Turnebri küçəsində tələsmək lazım deyil- hörmətli ailələr kiçik addımlarla yeriyir. Bəzən irəlində gedən cərgəyə soxulmaq olur, bu o deməkdir ki hansısa ailə bütün üzvləri ilə birgə Fulona və ya Pyejuaya girib. Başqa vaxtlar isə yerində addımlamağa məcbursan, eyni sırada gedən iki ailə bir-birini görüb, indi uzun-uzadı əllərini sıxırlar. Mən kiçik addımlara keçirəm. Hər iki cığırda bir baş hündürəm, çoxlu şlyapalar, şlyapalar dənizi görürəm. Şlyapaların çox hissəsi qara və bərkdir. Bəzən onlardan biri əl uzunluğunda uçaraq yumşaq, parıldayan keçəli açır, bir neçə dəqiqədən sonra yenidən yerinə düşür. Turnebri küçəsində on altı nömrəli fasadın altına, şlpaya atelyesinin sahibi, köynəklər üzrə mütəxəssis Yurben simvol olaraq böyük, qırmızı arxiyepiskop şlyapası asıb, o havada uçur və qızılı tükləri yerin iki metrliyində sallanır.

Dayanacaq: elə bu tüklərin yanında qrup yarandı. Qonşum əllərini aşağı salıb, səbrlə gözləyir. Bu çini fiqur kimi ağ, balaca qocadır- deyəsən Ticarət palatasının sədri Kofyedir. Bəxtimə bax, hamı ondan qorxur, çünki o çox danışmır. Yaşıl Təpənin üstündə, pəncərələri həmişə taybatay

açıq olan kərpic evdə yaşayır. Budur, axır ki bitdi, qrup ayrılır və yürüş davam edir. Yeni qrup yarandı, amma bu o qədər də böyük yer tutmur, yaranan kimi Qislenin vitrini tərəfə çəkildi. Qrup heç dayanmadı da, sadəcə kənara çəkildi, biz altı nəfərin yanından keçirik, onlar bir-birinin əllərini sıxırlar: “Salam müsyö, salam, necəsiniz, şlyapanızı geyinin, müsyö, soyuq olar; təşəkkür edirəm madam, bu gün həqiqətən soyuqdur. Əzizim icazə ver sənə həkim Lefransuanı təqdim edirəm, ah həkim, sizinlə tanış olmağıma çox şadam, ərim elə ancaq onu yaxşı sağaltmış həkim Lefransua haqqında danışır, başınızı örtün həkim, soyuq olacaq; eybi yox, həkim özünü tez sağaldar. Elə deyil madam, həkimlər özlərini daha pis sağaldırlar; həkim əla musiqiçidir. Aman allah həkim mən bilmirdim. Skripka çalırsız? Həkim nadir istedadlı adamlardandır”. Qoca yəqin ki yanımdadır- şübhəsiz Kofye. Qrupdakı qadınlardan biri, qarayanız qadın həkimə gülümsəməkdə davam edərək Kofyeni gözləri ilə yeyir. Yəqin o fikirləşir: “ Budur, müsyö Kofye, Ticarət Palatasının sədri, onun yanında necə qorxmamaq olar, ondan soyuq küləklər əsir”. Amma müsyö Kofye ona fikir vermədi; onlar Dəniz Bulvarı sakinləridir, onun ətrafındakı insanlardan deyillər. Bazar günləri Turnebriid küçəsinə uçan şlyapalara baxmaq üçün gəzməyə çıxandan bəri Bulvar sakinlərini Təpə sakinlərindən ayırmağı öyrənmişəm. Əgər kimsə iynəli palto, yumşaq şlyapa, ağappaq köynək geyinibsə, hər hərəkətində ah çəkir-sə- şübhə yoxdur, bunlar Dəniz Bulvarı sakinləridir. Yaşıl Təpə sakinləri elə bil ki, qeyri-müəyyən zəiflikləri, çirkinlikləri ilə seçilir. Onların çiyinləri balacadır, əzgin sifətlərində təbəssürlü ifadə var. Bax elə bu uşağın əlindən tutmuş gombul- mərcə girməyə hazıram ki, o Təpədənir: üzü bozdur, qalstuku kəndir kimidir. Gombul bizə yaxınlaşır, diqqətlə müsyö Kofyeyə baxır. Amma onunla görüşməyə bir dəqiqə qalmış dönüb, uşaqla ata kimi zarafatla danışır. O bir neçə addım da atır, oğlunun gözlərindən gözünü çəkməyib əyilir, – mehriban atadır- sonra birdən yüngülcə biz tərəfə dönüb, balaca qocaya cəld baxış atır və əllərini yumurlayıb, geniş və qısa salamlama işarəsi edir. Çəşqin oğlan şlyapasını çıxartmır- bu işləri böyüklər öz aralarında həll edirlər.

Bas-de-Vyey küçəsinin tinnində bizim dəstəmiş günorta ibadətindən çıxan insanların dəstəsi ilə rastlaşır. Ona yaxın adam burulğana qapılıb, bir-biri ilə toqquşuqlar, salamlşırlar, amma burada şlyapalar çox cəld uçuşur və dəqiqliyinə qədər hər şeyə baxa bilmirəm; bu yağlı və solğun kütlənin içindən Müqəddəs Çexiliya kilsəsinin nəhəng, eybəcər forması ucalır: tünd səma fonunda ağılıq; bu parlayan divarların himayəsində o daxilində gecə qaranlığından bir damla saxlayır. Cərgəni bir az pozaraq az-maz irəliləyirik. Müsyö Kofyeni arxama sıxışdırdılar. Sol tərəfimdə mavi paltarlı bir qadın yapışmış. Qadın kilsədən qayıdır. O gün işığından qamaşmış gözlərini tez-tez qırpır. Ondan qabaqda gedən cılız boyunlu cənab onun əridir.

Qarşı səkidə arvadının əlindən tutub gedən cənab onun qulağına nəsə dedi və gülümsədi. Qadın həmin dəqiqə jelesifətli üzünə bütün ifadələri yığıb, kor-koranə bir neçə addım atır. Əlamətlər bəllidir- indi onlar kiminləsə salamlasacaqlar. Dəqiq, bir neçə andan sonra cənab əlini yuxarı aparır. Barmaqları şlyapaya çatanda bir neçə anlıq yavaşayıb, kənarlardan yapışır. Qadının baş örtüyünə toxunmamaq üçün ehtiyatla şlyapasını qaldıraraq, başını aşağı əyərək arvadı yüngülsə hoppanıb, üzündə gənc təbəssüm yaradır. Kiminsə kölgəsi baş əyərək onların yanından keçir, amma əkilərin təbəssümündə hansısa maqnetik güc var, və bir neçə saniyə daha təbəssüm onların dodaqlarında qalır. Cənab və qadın mənimlə rastlaşanda üzlərinin ifadəsi yenidən hissiz olur, baxmayaraq ki dodaqlarının kənarında hələ də şən canlılıq qalır. Bu da son: kütlə sakitləşir, salamlasmalar azalır, mağazaların vitrinləri daha o qədər də gözəl deyil- mən Turnebriid küçəsinin sonuna çatdım. Bəlkə o biri tərəfə keçib geri qayıdım? Yox, məndən bu qədər, mən artıq kifayət qədər cəhrayı keçəllərə, mənasız, ədəbli, silinmiş üzlərə baxdım. Marinyan meydanına gedəcəm. Mən ehtiyatla cərgədən çıxıram və birdən yanımda mübahisəsiz yaxşı təbəqəyə aid qara şlyapalı baş peyda olur. Bu mavi paltarlı qadının əridir. Aha! Möhtəşəm uzun dolixokefal (uzunsov başlı adam) kəlləsi, qısa, sərt saçlar, möhtəşəm amerikan çal saqqalı. Amma əsasən təbəssümü gözəldir, əla, nəzakətli təbəssüm. Cənabın burnunun üstündə pensne var.

- Bu bizim fabrikimizin yeni layihəçisidir- o arvadına tərəf dönərək deyir- başa düşmürəm o burada nə gəzir. Yaxşı oğlandır, çox qorxaqdır, xoşuma gəlir.

Julyenin kolbasa mağazasının qabağında gənc layihəçi indicə papağını başına qoyub, utandığından tamam qızarıb, gözlər küt-küt baxır və şirin vəcdin bütün əlamətlərini göstərir. Şübhə yoxdur, bu bazar o ilk dəfə Turnebriid küçəsi ilə gəzməyə cəsarət edib. Görkəmindən bilinir ki, ilk fürsətdə bura qaçıb.Əllərini kürəyinə qoyub, utancaq ifadə ilə vitrinə tərəf döndü, korkoranə möhtəşəm jelenin içində, cəfəri qarniri ilə bəzədilmiş dörd sosiskaya baxır.

Kolbasaçıdan bir qadın çıxıb, onun əlindən tutur. Bu onun arvadıdır: dərisi kələ-kötür olsa da çox cavandır. Nə qədər Turnebriid küçəsində gəzsə də heç kim onu xanım kimi görməyəcək. Gözlərindəki parıltı, məntiqli və məlumatlı görünüşü həmişə kim olduğunu bildirəcək. Əsl xanımlar heç vaxt nəyin nə olduğunu bilmirlər, onlar gözəl mənasızlığı sevirlər, onların gözləri şüşəbəndlərdə çiçəkləyən gözəl və sadə çiçəklər kimidir.

Saat tamam olur, mən “Vezeliz” pivəxanasına girirəm. Qocalar adəti üzrə oradadırlar. İkiisi artıq yeməyə başlayıblar. Dördü aperativ içərək, oyun oynayırlar. Digərləri onlara xidmət edilməsini gözləyərək, ayaq üstə dayanıb oyunu izləyirlər. Onların ən uzununu, çal saqqallısı birja dəlləlidir. İkincisi hərbi-dəniz idarəsindən istefaya çıxmış müfəttişdir. Onlar iyirmi yaşlılar kimi yeyib- içirlər. Bazar günləri turş kələm sifariş edirlər. Geç gələnələr artıq yeyənləri haylayırlar.

- Salam! Həmişəki kimi bazar günü kələminə sadıqsınız?

Oturub, rahat nəfəs alırlar:

- Marietta, balam, bir stəkan köpüksüz pivə və turş kələm.

Bu Marietta zirək arvaddır. Kafenin lap dərinliyindəki stollardan birində oturmuşdum ki, vermut süzdüyü qırmızı kişi birdən möhkəm öskürməyə başladı.

- Tam doldur,- dayanmadan öskürərək deyir.

Elə burada Marietta əsəbiləşdi- o ki, hələ süzüb qurtarmamışdı.

- Mən hələ süzürəm. Mən nəyə dedim məgər? Lap qız kimsiz, hələ əllənməmiş özündən çıxır.

Digərləri gülürlər.

- Bir-sıfır!

Birja dəlləli stola yaxınlaşıb, Mariettanın çiyinlərini qucaqlayır.

- Bu gün bazar günüdür, Marietta. Axşam dostunla kinoya gedəcəksən?

- Heç də yox! Bu gün Antuanettanın növbəsidir. Mən onun əvəzinə işləyirəm- bu da sənə kinoya getmək!

Dəllal üzü qırxılmış, görünüşündən bədbəxtlik yağan qocayla üzbəüz oturdu. Üzü qırxıq qoca o dəqiqə nəyə danışmağa başladı. Dəllal onu dinləmir, üzünə müxtəlif ifadələr verib, saqqalını dartışdırır. Onlar ümumiyyətlə heç vaxt bir-birini dinləmirlər. Yanımda oturan dəstəni tanıyıram, onlar yaxınlıqda yaşayan kiçik ticarətçilərdir, bazar günləri qulluqçularının istirahət günləridir. Onlar da bura gəlib, hər dəfə eyni stolda oturlar. Kişi əla hazırlanmış, çəhrayı ət əzməsi yeyir. Diqqətlə yaxından ətə baxır, arabir iyləyir. Arvadı boşqabında eşələnir. Dolğun, qırxyaşlı sarışın qadındır, yanaqları qırmızı, tüklə örtülüdür. Atlas köynəyinin altından möhkəm, yaraşıqlı döşləri dik durub. Kişi kimi hər nahar bir butulka bordo içir.

“Yevgeniya Qrande”-ni oxuyuram. Ona görə yox ki, bu mənə böyük zövq verir, sadəcə nə iləşə məşğul olmaq lazımdır. Kitabı bəxtəbəxt açıram- ana qızı ilə Yevgeniyada yeni doğulmuş sevgidən danışır.

“Yevgeniya onun əlini öpdü.

- Siz necə də mehribansınız, anam, əzizim!

Bu sözlərdən ananın illərdir əzabdan solmuş üzü işıldayır.

- O sənin xoşuna gəlir?, Yevgeniya soruşur.

Xanım Qrande təbəssümü ilə cavab verir; bir neçə dəqiqəlik sükutdan sonra sakitcə deyir:

- Yəni sən onu artıq sevirsən? Bu yaxşı olmazdı.
- Yaxşı deyil? – Yevgeniya etiraz edir. Niyə? O sənin xoşuna gəlir, Nanetenin xoşuna gəlir, niyə mənim xoşuma gəlməsin? Gəl, anacan onun üçün səhər yeməyi süfrəsi açaq.

O öz işini atdı, anası da işini atıb ona dedi:

- Sən ağılını itirmisən!

Amma o qızının dəliliyini bölüşmək istəyirdi ki, onu təmizə çıxarsın.

Yevgeniya Nanetanı çağırırdı:

- Nə lazımdır, xanım?
- Naneta, günortaya qədər səndə qaymaq olacaq?
- Yaxşı, günortaya qədər olacaq- yaşlı qulluqçu cavab verdi.
- Amma hələlik ona tünd kofe ver. Eşitmişəm cənab de Qrassen deyir ki, Parisdə çox tünd kofe dəmləyirlər. Kofeni çox tök.
- Bəs haradan götürüm?
- Al.
- Bəs birdən sahiblə rastlaşsam?
- Görməz, çölə gedib.”

Mənim gəlişimlə qonşular susublar, amma birdən ərin səsi məni oxumaqdan ayırır.

- Eşidirsən, sən gördün?- ər gülümsəyərək soruşur.

Qadın fikirlərdən ayrılıb, diksinərək ona baxır. O yeməyinə, içməyinə davam edir, sonra eyni hiyləgərliklə gülür:

- Ha ha ha!

Sakitlik. Qadın yenidən fikirləşir.

- Sən nə dedin? – birdən diksinərək o soruşur.
- Süzannanı deyirəm, dünən.
- Həəə,- qadın deyir- O Viktorgilə getdi.
- Bəs mən sənə nə deyirdim?

Qadın hirsli boşqabını itələyir.

- Dadsızdır.

Boşqabın kənarında tüpürülmüş boz ət tikəsi var. Əri davam edir:

- Bu arvad...

O qeyri-müəyyən gülümsəyərək dayanır. Bizimlə üzbəüz birja dəllalı yüngülcə hıqqanaraq Mariettanın əlini tumarlayır.

Kiçik fasilədən sonra:

- Mən ki sənə demişdim.
- Nə demişdin?
- Viktor barədə, demişdim ki, o Viktorla gedəcək. Noldu?- birdən o çaşqın soruşur- xoşuna gəlmir?
- Dadsızdır.
- Hə, indi heç nə əvvəlki kimi deyil- bərkdən deyir. – Ekarın vaxtındakı kimi deyil. Bilmirsən indi Ekar haradadır?
- O ki, Domremdədir, elə deyil?
- Düzdür, düzdür. Bəs sənə kim deyib?
- Sən özün bazar günü dedin ki...

O kağız süfrənin üstünə dağılmış çörək qırıntılarını ağzına aparır. Sonra ovçu ilə stolun üstündəki kağızı hamarlayıb, tərəddüdlə deyir:

- Məncə sən səhv edirsən. Syuzanna elə deyil...
- Ola bilər, balacam, ola bilər- fikirli-fikirli hər cavab verir. O baxışları ilə Mariettanı axtarıb, işarə ilə çağırır- bura istidir.

Marietta stolun küncünə söykənir.

- Doğurdan, bura çox istidir- qadın şikayətlənir- adam lap boğula bilər, ət isə dadsız idi, sahibə deyəcəm, əvvəlki kimi deyil. Xahiş edirəm Marietta nəfəsliyi aç.

Kişinin üzündə yenə də hiyləgər ifadə var.

- Qulaq as, onun gözlərinə fikir verdin necədir?
- Nə vaxt, pişiyim?

Kişi səbirsizcə qıcıqlandırır:

- Nə vaxt pişiyim? Həmişəki sənsən də! Cümə axşamı yağışdan sonra.
- Sən dünəni nəzərdə tutursan? Başa düşdüm.

O gülür, gözlərini bir nöqtəyə zilləyib, sürətlə bir az da təzyiqlə danışır:

- Qızmış kömürün üstünə işəyən pişik kimi...

Hazırcavablıq o qədər xoşuna gəlir ki, deyəsən hansı mövzuda hazırcavablıq etdiyini də unuduz. Arvadı öz növbəsində sadəlövhəsinə şənlənir:

- Ha ha ha! Ay səni kələkbaz!

O ərinin çiyinə şappıldadır.

- Ay səni bic! Ay səni....

- Qızmış kömürün üstünə işəyən pişik kimi- əminliklə yenidən təkrarlayır.

Amma arvadı daha gülmür:

- Yaxşı da, ciddi deyirəm, mənə boş danışsan – o ciddi qızıdır.

O arvadına tərəf əyilir və uzun-uzadı qulağına nəsə pıçıldayır. Bir anlıq arvadı ona ağzı açıq, bir anda partlayıb güləcək adamlar kimi gərgin və şən baxır, sonra birdən geri çəkilir, dırnaqlarını ərinin əlinə sıxıb deyir:

- Ola bilməz, ola bilməz!
- Qulaq as, əzizim- təmkinlə və məntiqli danışır- O deyib sə..Niyə boş yerə desin ki...
- Axı yox ey, yox.
- İndi əgər deyib sə, qulaq as, təsəvvür elə...

Arvadı birdən gülür.

- Mən güldüm, çünki Reneni yada saldım.
- Əlbəttə.

Əri də gülür. O çoxmənalı pıçıltı ilə davam edir:

- Deməli, o çərşənbə axşamı hiss edib.
- Yox, cümə axşamı.
- Yox, çərşənbə axşamı, çünki...

O havada ellips şəkilli nəsə çəkir.

Uzun sükut. Əri çörək tikəsini sousa batırır. Marietta boşqabları dəyişib, onlara tort dilimləri gətirib. İndi mən də tort dilimi yeyəcəm. Birdən qadın düşüncəli şəkildə, sözləri dartaraq, bir az ittiham edici gülüslə də olsa qürurla deyir:

- Bilirsən sən lap!...

Onun tonunda o qədər hiss var ki, kişi həyacanlanıb, yağlı əlləri ilə onun boynunu sıgallayır.

- Şarl, bəsdir, sən məni ehtiraslandırırısan, pişik- gülümsəyərək bütün ağzı ilə pıçıldayır.

Yenidən dayandığım yerdən oxumağa çalışıram:

- “Bəs haradan götürüm?”
- Al.
- Bəs birdən sahiblə rastlaşsam?”

Amma yenidən qadının səsini eşidirəm.

- Ay, Martaya danışsam gülməkdən öləcək.

Qonşularım susdular.

Tortdan sonra Marietta onlara gavalı gətirib, indi qadın nazla gavalı tumunu çay qaşığına elə tükürür ki, elə bil yumurtlayır. Əri tavana zillənib, stolun kənarlarında barmaqları ilə marş çalır. Deyəsən, adi vəziyyətlərində onlar susurlar, söhbətçilik onlarda nadir hallarda qızdırma tutması kimi baş verir.

“- Bəs haradan götürüm?”

- Al”.

Kitabı bağlayıram, gedim gəzim.

“Vezeliz” pivəxanasından çıxanda saat üç idi: ağırlaşmış bədənimin bütün əzalarında günün ikinci yarısının düşməsinə hiss edirdim. Mənim yox, onların günü- günün o ikinci yarısı ki, yüz min buvilli xəbərləşərək yaşayır. Bax elə indi, uzun və zəngin bazar naharından sonra onlar stolun arxasından qalxırlar- onlar üçün artıq nəşə ölüb. Bazar səhərinin qayğısız gəncliyi artıq keçmişdə qaldı. İndi cücəni və tortu həzm etmək, sonra isə camaat içinə çıxmaq üçün geyinmək lazımdır.

Açıq havada “Eldorado” kinoteatrının zəngləri çalındı. Günorta vaxtı bu zəng adı bazar zəngidir. Yaşıl divarın yanında azı yüz nəfər növbəyə dayanıb. Onlar acgözlüklə şirin ala qararıq vaxtını, dincələcəkləri və azad olacaqları vaxtı gözləyirlər, o vaxtı gözləyirlər ki, ekran suyun altındakı ağ çınqıl kimi parıldayaraq onların əvəzinə danışıb, onların əvəzinə arzulayacaq. Boş arzudur, onlarda nəşə sıxıcılıq var, onlar sevimli bazar günlərinin pozulmasından çox qorxurlar.

Tezliklə, hər bazar olduğu kimi, onlar narahat olacaqlar: kino onlara axmaq görünəcək, qonşu qəlyan çəkib, ayaqlarının altına tüpürəcək, Lüsyan bu dəfə kefində olmayacaq, gözəl sözlər deməyəcək, özü də məhz bu gün, axır ki kinoya gəldikləri vaxt ilik əsəbləri tutacaq. Çox tezliklə, hər bazar olduğu kimi qararıq zalda kiçik əsəb tutmalarının səsləri eşidiləcək.

Mən sakit küçə Bressanla gedirəm.

Günəş buludları qovmuşdu, mülayim gün idi. “Dalğa” villasından sahibin ailəsi çıxdı. Qızları səki ilə gedərək, əlcəklərini dartırdı. Ona haradasa otuz yaş vermək olardı. Ana aşağı pillələrdə dayanıb, bütün sinəsi ilə havanı udaraq, inamla irəliyə baxırdı. Ata geniş kürəyini mənə tərəf çevirdi. Qıfıla tərəf əylərək o qapını açarla bağladı. İndi onların gəlişinə qədər ev boş və qararıq olacaq. İndi bağlı və boşalmış qonşu evlərdə mebel və parket döşəmələr səs salır. Getməmişdən əvvəl sahibə yemək otağındakı buxarını söndürüb. Ata iki qadına çatdı və ailə sakitcə yoluna davam etdi. Görəsən hara gətdilər? Bazar günləri buvillilər ya böyük şəhər məzarlığına gedirlər ya da qohumlarına baş çəkirlər, bütün bu məsuliyyətdən azad olanlar isə sahilə gəzişirlər. Mən azad idim- sonu sahilə çıxan Bressan küçəsi ilə addımlamağa davam etdim. Səma solğun-mavi idi: bəzi yerlərdə tüstüvari, bəzi yerlərdə lələkvari buludlar vardı, bəzən günəş qaçan kiçik buludu gizlədirdi.

Uzaqdan bəndi çəpərləyən ağ sement hasarı görürəm, hasarın taxtalarındakı dəşiklərdən dəniz parıldayırdı. Ailə yuxarısı Yaşıl Təpəyə apararı İler xəzinədarı küçəsinə tərəf sağa döndü. Üçlüyün yavaş-yavaş hündürlüyə qalxmasına baxırdım, asfaltın parıldayan fonunda üç qara nöqtə görünürdü. Sola dönüb, dəniz sahilində gəzən kütləyə qoşuldum.

Bu dəfəki kütlə səhərkinə nisbətən daha fərqlidir. Elə bil ki, artıq bütün bu insanlar nahara qədər qürurlandıqları qüsursuz sosial ierarxiya qaydalarına riayət etməkdən beziblər. İndi məmurlar və kommərsantlar yan-yana gedirdilər, onlarla yanaşı gedən hətta arabir onlarla toqquşarı və itələyən çirkin görünüşlü kiçik qulluqçuların olması ilə barışıblar. Kütlənin isti çoxluğunda aristokratlıq, seçilmiş cəmiyyətə və professional qruplara məxsusluq hissi ərimişdi. Sadəcə insanlar qalmışdılar və onlar daha hararısa təmsil etmirdilər. Uzaqda görürən işıq zolağı hələ çəkilməmiş dənizdir. Bəzi dayaz yerlər suyun səviyyəsinə çatmadan dənizin işıqlı səthində dəşik kimi görünürlər.

Qumun üstündə, ağaran daş qayaların yanında balıqçı qayıqları dayanıb, aralarından su sıçrayarı qayalar bəndə necə gəldi atılıb ki, onu dalğalardan qorusun. Xarici limanın girişində, səmada, solğun günəşdə dəniz dibi qazan maşının kölgəsi görünür. Hər axşam gecəyə qədər ulayıb, nəriləyir. Bazar günləri isə işçilər torpaqda gəzməyə çıxırlar, maşının yanında yalnız qarovulçu qalır və o sakitləşir.

Günəş işıqlı və şəffaf idi- ağ şərab kimi. İşığı insan bədəninə güclə çatırdı, onu həcmdən və kölgədən məhrum edirdi, əllər və üzlər solğun-qızıllı lələklərlə örtülürdü. Elə bil ki, bütün bu

paltolu insanlar torpağın üzərində bir neçə santimetrlikdə üzürdülər. Arabir külək üstümüzdə su damcıları sıçradırdı, kölgələr və üzlər sönüb, təbəşir rəngini alırdı. Bazar günü idi; bənd və şəhərkənarı yaylaqlar arasından izdiham Transatlantik şirkətinin otelleri arxasında minlərlə kiçik çaylar buraxaraq xırda dalğalarla axırdı. Nə qədər uşaq var! Arabada uşaqlar, əllərindən tutulmuş uşaqlar, onların əllərindən tuturlar və ya onlar ikili, üçlü valideynlərindən qabaqda ciddi-ciddi addımlayırlar. Hələ bir neçə saat qabaq, bazar günü səhəri hələ gənc olanda bu üzlərdə az qala qalibiyyət ifadəsi görürdüm. İndi günəşin işıqlandırdığı bu üzlər yumşalmış sakitlik və özünə məxsus məqsədyönlülük ifadə edirdi. Hərəkətlər minimuma endirilib- uzaqdan hələ də qalxan şlyapalar görünür, amma bu hərəkətlərdə səhərki genişlik və şən vəcd duyulmurdu. Başlarını qaldırıb, özlərini paltolarını havalandıran və sinələrindən itələyən küləyə təslim edib, hamısı yüngülcə arxaya itələnərək yeriyirdilər. Bəzən qısa, o dəqiqə susan gülüş və ya anaların “Janno, Janno nə edirsən!” qışqırıqları eşidilirdi. Sonra sakitlik. Yüngül tütünün yumşaq iyi gəlirdi, onu kiçik məmurlar çəkirdilər. “Salambo”, “Ayşa” bazar günü siqaretləridir. Bəzi daha rahat üzlərdə elə bil ki, qüssə uçuşu hiss edirdim, amma yox, bu insanlar nə kədərli nə şən idilər, onlar sadəcə dincəldirilirdi. Onların geniş açılmış, donuq gözləri laqeyd şəkildə dənizi və səmanı əks etdirirdi. Tezliklə onlar evlərinə dağılısacaqlar, ailə əhatəsində nahar stolu ətrafında çaylarını içəcəklər. İndi onlar özlərini daha az xərcələmək istəyirlər, hərəkətlərinə, sözlərinə, fikirlərinə qənaət edib, axınla üzürdülər. Onların ixtiyarında qırıqları, gözlərinin altındakı boşalmış dərinliyi, həftəlik işin ağır nəticələrini silmək üçün bircə günləri var. Sadəcə bir gün. Onlar dəqiqələrin barmaqlarının aralarından sürüşdüyünü hiss edirdilər. Görəsən sabah hər şeyi yenidən başlamaq üçün gəncliklərini yığmağa macal tapacaqlar? Bütün sinələri ilə nəfəs alırdılar, axı dəniz havası gümrahlandırır, nəfəsləri yatmış insanlardakı kimi dərin və müntəzəmdir, yeganə bu əlamət onların yaşadıklarına işarə edir. Mən xəlvət yeriyirdim, möhkəm və sağlam bədənimlə dincələn faciəli izdihamın arasında nə edəcəyimi bilmirdim. İndi dəniz aspid rəngi aldı, sakit-sakit qabarma başladı. Gecələr qabarma güclənəcək. Bu gecə bənd Nuar Bulvarından daha boş olacaq. Solda və qarşıda farvater[iv] boyunca qırmızı işıq yanacaq. Günəş yavaş-yavaş dənizin arxasında itdi. Yolda o normand yay evinin pəncərələrini qızartdı. Parıltısından gözləri qamaşan qadın yorğun-yorğun əlini gözlərinə aparıb, başını buladı.

- Qastın, gözlərim kor olur- qətiyyətsiz gülüşlə dedi.
- Eybi yoxdur! Yaxşı günəşdir- əri cavab verdi. – Qızdırmır, amma yenə də xoşdur.
- Elə bildirdim görünəcək, – o dənizə tərəf dönüb davam etdi.
- Boş yerə ümid etmə, – əri cavab verdi- Günəş mane olur.

Onlar deyəsən Keyboy adası haqqında danışmışdılar, onun cənub sonluğu dəniz dibi qazanla xarici liman arasında görünməli idi. Işıq yumşaldı. Bu qeyri-müəyyən saatda külək nəsə xəbər verirdi. Bazar gününün artıq keçmiş var. Villalar və boz hasar yeni xatirələrdir. Üzlər bir-birinin ardınca bayram görünüşlərini itirib, demək olar yumşaq ifadə alırdılar.

Gənc hamilə qadın solğun, kobud üzlü gəncin əlindən tutub.

- Bax, bax oradadır- dedi.
- Nə var orada?
- Bax, qağayıdır.

O çiyinlərini çəkdi, heç bir qağayı yox idi. Səma üfəqdə yüngülcə qırmızılanıb, təmizlənmişdi.

- Mən onları eşitdim. Qulaq as da, onlar qışqırırlar.
- Sadəcə nəsə cırıldadı- o cavab verdi.

Qaz fənərinin işığı düşdü. Mənə elə gəldi ki, fonar yandıran gəldi. Uşaqlar onun gəlişini güdürlər, bu evə dönüş signalıdır. Amma bu sadəcə günəşin sonuncu işığı imiş. Səma hələ işıqlı idi, amma yerdə alatoranlıq baş qaldırmışdı. Kütlə seyrəlirdi, dənizin uğultusu daha aydın

eşidilirdi. Hasardan iki əli ilə yapışmış, dodaqları tünd boyalı gənc qadın mavi üzünü səmaya qaldırdı. Bir anlıq düşündüm: yoxsa insanları sevirəm. Amma nəticədə bu onların bazar günləridir, mənimki deyil.

Bütün mayaklardan birinci Kaybot adasındakı mayak yandı; yanımda dayanmış oğlan həyacanla pıçıldadı: “Ay! Mayak!”.

Və ürəyimə böyük macəra hissi damdı.

Sola dönürəm və Yelkənlər küçəsi ilə Balaca Pradoya qayıdıram. Vitrinlərin dəmir qapaqları aşağı salınıb. Turnebrid küçəsi işıqlandırılıb, amma adamsızdır, o özünün az müddətli şöhrətini itirdi, bu saatda o digər qonşu küçələrdən heç nə ilə fərqlənmir. Kifayət qədər güclü külək qalxdı. Arxiyepiskopun şlyapasının necə uğuldadığını eşidirəm.

Mən təkəm, buvillilərin əksəriyyəti evlərinə gedib, radio dinləyərək axşam qəzetlərini oxuyurlar. Bitmiş bazar günü damaqlarında kül dadı saxlayıb, fikirləri artıq bazar ertəsinə köklənib. Amma mənim üçün nə bazar ertələri, nə bazar günləri var, mənim üçün sadəcə qaydasız şəkildə itələşən günlər var, sonra birdən bu günki kimi coşqunluq olur.

Heç nə dəyişməyib, amma hər şey elə bil ki, başqa cür mövcuddur. Bunu izah edə bilmirəm, bu Ürəkbulantısıdır, amma əks formada, elə bil ki, mən macərə yaşamağa başlayıram, onda özümdən soruşuram ki, niyə elə fikirdəsən, sonra başa düşürəm məsələ nədədir: sadəcə MƏN ÖZÜMÜ HİSS EDİRƏM VƏ HİSS EDİRƏM Kİ, MƏN BURADAYAM; Qaranlıq yaran mənim və mən eynən roman qəhrəmanı kimi xoşbəxtəm.

Nə isə baş verməlidir, Bas-de-Vyey küçəsində məni nəşə gözləyir; bax orada, o sakit küçənin tinində mənim həyatım başlayacaq. Və mən qarşısızalmaz şəkildə irəliləyirəm. Küçənin tinində ağ sütuna oxşar nəşə görünür. Uzaqdan qara görünürdü, indi hər addımda daha çox ağarır. Bu azmaz işıldayan qaranlıq gövdədə nəşə qeyri-adilik var, tamam ağ və parlaq olanda yanında dayanıram, elə buradaca mənim macəram başlayacaq. Bu ağ, qaranlıqdan çıxan mayak o qədər yaxındadır ki, mən az qala qorxuram, az qalmışdım geri qayıdam. Amma cadunu pozmaq olmaz. Qabağa gedirəm, əlimi uzadıb, sütuna toxunuram. Budur, bu da Bas-de-Vyey küçəsi, pəncərələrində işıq yanan Müqəddəs Çexiliya kilsəsinin kölgəsində gizlənir. Şlyapanın uğultusu gəlir. Bilmirəm, ya dünya həqiqətən sıxlaşdı ya da mən səs və formalarla pozulmaz vahiddə birləşdim, hətta təsəvvür edə bilmirəm ki, ətrafımda olanlar olduqları yox, başqa nəşə ola bilərlər. Dayanıram, gözləyirəm, ürəyimin döyüntüsünə qulaq asıram; insansız meydanı nəzərdən keçirirəm. Heç nə görmürəm. Kifayət qədər güclü külək qalxdı. Səhv etmişəm, Bas-de-Vyey küçəsi sadəcə yolumda bir dayanacaqdır: O məni Dyukoton meydanının dərinliyində gözləyir. Tələsmədən yoluma davam edirəm. Mənə elə gəlir ki, xoşbəxtliyin ən yüksək nöqtəsinə çatmışam.

Marseldə, Şanxayda, Meknesdə nələr etmirdim ki, belə tam hisslərə çatım. Bu gün isə, heç nə gözləmədiyim halda, boş bazar günündən sonra evə dönərkən o lap yaxındadır.

İrəliləyirəm. Külək sirenaların səsinə gətirir. Tamam təkəm, şəhərə girmiş döyüşçü kimi addımlayıram. Bu dəqiqə dənizlərin üzərindən üzən gəmilərin nəğməsi səslənir; Avropanın bütün şəhərlərində atəşlər yandırılır; kommunistlər və millətçilər Berlin küçələrində atəş edirlər; işsizlər Nyu Yorkda veyllənirlər; qadınlar bərk isidilmiş otaqlarda tualet stollarının arxasında kirpiklərini rəngləyirlər. Mən isə, burada, insansız küçədəyəm, Noykelndə pəncərədən atılan hər bir atəş, daşınan yaralıların hər bir hıçqırığı, kosmetikalarına əyilmiş qadınların hər kiçik və dəqiq hərəkətləri mənim addımlarımda və ürəyimin hər döyüntüsündə əks-səda verir.

Jille keçidinə çatanda nə edəcəyimi bilmirəm. Məgər məni keçidin dərinliklərində gözləyirlər? Axı Dyukoton meydanında, Turnebrid küçəsinin sonunda dünyaya gəlmək üçün mənə ehtiyacı olan nələrsə var. Özümü itirmişəm, hər bir hərəkətim məni məhdudlaşdırır. Bilmirəm məndən nə gözləyirlər. Seçmək lazımdır: Jille keçidini qurban verirəm, hələ də bilmirəm o mənim üçün nə

saxlamışdı. Dyukoton meydanı boşdur. Yəni səhv etmişəm? Məncə belə əziyyəti həzm edə bilməyəcəm. Yəni mənimlə heç nə baş verməyəcək? “Mabli” kafesinin işıldayan vitrininə yaxınlaşıram. Dalana dirənmişəm, bilmirəm ora girməyimə dəyərmə, böyük, tərləmiş şüşədən içəri baxıram. Zal doludur. Hava siqaret tüstüsündən, nəm paltarların buxarından maviləşib. Kassir qadın piştaxtanın arxasında oturub. Mən onu tanıyıram, o kürəndir, qarnında hansısa xəstəlik daşıyır, bəzən dağılan bədənərdən çıxan bənövşə qoxusuna bənzər təbəssümlə qadın, paltarlarının altında yavaş-yavaş çürüyür. Məni üşütmə tutur: bu odur, o məni gözləyirdi. O həmişə burada, piştaxta arxasından donuq bədənini dikəldib oturur, o gülümsədi. Kafenin dərinliklərindən nəsə bu günkü bazarın dağınıq anlarına qayıdır və onları mənə verərək birləşdirir: mən bu günü ancaq ona görə yaşamışam ki, sonda bura gəlib, alnımı bu şüşəyə söykəyib bu portyerlərin[v] tünd qırmızı fonunda çiçəkləyən arıq üzə baxım. Hər şey dondu, mənim həyatım dondu: bu böyük şüşə, su kimi ağır, mavi hava, bu su dərinliyindəki yağlı, ağ bitki və mən- biz hansısa dəyişməz və bitmiş vəhdət təşkil edirik, mən xoşbəxtəm. Yenidən La Redut bulvarına çatanda artıq acı ümitsizlikdən başqa heç nə hiss etmirdim. Düşünürdüm: deyəsən dünyada heç nəyə macərə hissini hiss etmək qədər dəyər vermirəm. Amma o kefinə düşəndə gəlir və tez də gedir, o gedəndən sonra mən dibimə qədər məhv oluram! Yəni o ona görə belə qısa, istehsalı ziyarətlər edir ki, mənə həyatımı boşla xərclədiyimi sübut etsin?”.

Arxamda isə, şəhərdə, onun düz, fonarların soyuq işığı ilə işıqlandırılmış küçələrində böyük sosial hadisə can verirdi- bazar günü sona çatırdı.

[i] Mavi səma

[ii] Təyyarələrin, dirijablların saxlanması üçün xüsusi bina

[iii] katolik ibadətlərindən birinin adı və bu ibadət zamanı çalınan musiqi

[iv] Dənizdə gəmi keçə bilən yer

[v] Qapı və ya pəncərə pərdəsi

Bazar ertəsi

Dünən bu axmaq, pafoslu ifadəni necə yazmışam bilmirəm: “Tamam təkəm, şəhərə girmiş döyüşçü kimi addımlayıram.”

Gurultulu cümlələr qurmağa ehtiyacım yoxdur. Yazıram ki, bəzi şeylərə aydınlıq gətirim. Ədəbiyyatşünaslıqdan ehtiyat etmək lazımdır. Qələmin ucuna gələn hər sözü seçmədən yazmaq lazımdır.

Düzünü desəm, dünən özümü çox uca hiss etməyim iyrənc görünür. İyirmi yaşım olanda içib, iddia etmişdim ki, Dekart növündən insanam. Çox yaxşı bilirdim ki lovğalanıram, amma fikrimdə qalmağa davam edirdim, bu mənim xoşuma gəlirdi. O biri gün hər şey o qədər iyrənc gəlmişdi ki, elə bil qusmağın içində oyanmışdım. Mən içkili olanda qusa bilmirəm, qussam daha yaxşı olardı. Dünən özümə kefliyəm deyə haqq qazandıra da bilmirəm. Sadəcə axmaq kimi ruhlanmışdım. Görək su kimi şəffaf, kənar fikirlərlə təmizlənim.

Macərə hissi, sözsüz ki, hadisələrdən asılı deyil- sübut ortadadır. Bu sadəcə anların yanaşı düzülməsinin daha bir formasıdır. Məncə hər şey bax belə baş verir: birdən hiss etməyə başlayırsan ki, zaman keçir, bir an özü ilə digərini aparır, ikinci üçüncünü, üçüncü dördüncünü və s. , hər an itir və onları saxlamağa çalışmaq mənasızdır. Onda anların bu xüsusiyyətini bu anların daxilində baş verən hadisəyə köçürürsən, formaya aid hər şeyi məzmunla daşıyırsan. Ümumiyyətlə, məşhur zamanın axması mövzusunda çox danışırıqlar, amma onu görmürlər. Tutaq ki, bir qadına baxırsan, başa düşürsən ki, o qocalır, amma onun necə qocaldığını görmürsən. Amma bəzən sənə elə gəlir ki, onun necə qocaldığını görürsən, hiss edirsən, özün də onunla birlikdə qocalırsan, bax bu macərə hissidir.

Yaddaşım məni aldatmırsa, buna zamanın geriye axmaması deyirlər. Macərə hissi də əslində elə zamanın geriye axmaması hissəsidir. Yaxşı, bəs onda niyə bu həmişə başımıza gəlmir? Bəlkə, zaman heç də həmişə irəli axmır? Bəzən elə anlar olur elə bilirsən ki, istədiyin hər şeyi edə bilərsən: irəliyə qaça bilərsən, geri qayıda bilərsən-fərqi yoxdur, bəzən isə iplər dolaşır, bax bu anları itirmək olmaz, çünki hər şeyi yenidən başlamaq artıq mümkün olmur.

Anni zamanın içində olan hər şeyi çıxara bilirdi. O vaxt o Cibutidə mən isə Adendə yaşayanda, onunla bir günlük görüşə gedirdim, ayrılmağımıza altmış dəqiqə qalana qədər ustalıqla aramızda yeni- yeni anlaşılmaqlar yaradırdı; altmış dəqiqə saniyələrin bir-birinin ardınca necə getdiyini hiss etmək üçün lazım olan qədər vaxtdır. Belə dəhşətli axşamlardan birini yaxşı xatırlayıram. Gecə yarısı geri qayıtmalı idim. Biz açıq havada kinoya getdik, hər ikimiz ümitsiz vəziyyətə qədər dalaşdıq. Amma oyunu o aparırdı. Saat on birdə, hansısa uzun film başlayanda əlimdən tutub sakitcə öz əllərinin arasında saxladı. O qədər kəskin xoşbəxtlik hissində tutuldum ki, on bir olduğunu başa düşmək üçün saata baxmağa ehtiyac qalmadı. Həmin andan dəqiqələrin necə keçdiyini hiss etməyə başladım. Həmin vaxt üç aylıq ayrılacaqdı. Birdən ekranda hansısa çox işıqlı şəkil açıldı, qaranlıq parçalandı və gördüm ki, Anni ağlayır. Sonra gecə yarısı o ehtirasla əlimi sıxdı və buraxdı; qalxdım və ona bir kəlmə də demədən çıxıb getdim. Lap yaxşı etdim.

Axşam saat 7

Gün işdə keçir. Elə də pis getmir, altı səhifə yazmışam və hətta bundan zövq almışam. Özü də bu I Pavlın hakimiyyəti barədə mücərrəd fikirlər idi. Dünənki orgiyadan sonra bütün gün özümlə sərt davranmışam. Ürəyimlə danışmağa çalışmaq əbəsi idi! Əvəzində böyük məmnuniyyətlə rus aristokratiyasının məqsəd və meylləri ilə bağlı araşdırma etdim. Amma bu Rolben məni qıcıqlandırır. O ən kiçik, ən boş şeylərdən sirr düzəldir. Yaxşı, bu adam 1804-cü ildə Ukraynada nə ilə məşğul olub? O öz səfəri barədə qeyri-müəyyən ifadələrlə danışır:

“ Qoy gələcək nəsillər qərar versin; nə olsun ki, ürəyimdə mənə gülənləri susduracaq və onları qorxu burulğanına atacaq sirrlər daşıyıram və bütün cəhdlərim uğursuzluqla nəticələndi, sakitcə daşdığım ağır xəyanət və alçalmaq deyil, mükafata layiq idim ya yox?”

Mən bir dəfə bu qarmağa ilişdim: o çoxmənalı ifadələrlə 1790-cı ildə Buvilə etdiyi kiçik səfərini təsvir edirdi. Bütöv bir ayı onun hər hərəkətini izləmək üçün itirdim. Məlum oldu ki, nəticədə öz fermerlərindən birinin qızını hamilə buraxıb. Məgər o ən adi hiyləgər deyil?

Bu balaca, yalançı adama dəhşətli dərəcədə hirsələnirəm, bəlkə də bu pərtlikdən irəli gəlir- onun başqalarını aldatmasını çox xoşlayırdım, amma istəyirdim ki, mənim üçün istisna olsun; ümid edirdim ki, biz- iki bazar fırıldaqçısı bütün bu ölülərin başı üzərindən əlbir olacağıq və o mənə həqiqəti deyəcək! Amma o heç nə, heç bir şey demədi, eynilə axmaq yerinə qoyduğu çar Aleksandr və XVIII Lyudovikə etdiyi kimi. Mənim üçün Rolbonun dəyərli olmağı önəmlidir. Əlbəttə ki, o bəddir, amma kim bəddir deyil ki? Amma baxır balaca yoxsa böyük hiyləgər. Yaşasa əlini sıxmağa layiq bilmədiyim adam haqqında taxiri araşdırmalar edib vaxt itirməyi sevmirəm. Markiz haqqında nə bilirəm? Onun yaşadığı həyatdan daha parlaq həyat təsəvvür etmək çətindir, amma o həyatı məgər özü yaradıb? Bircə onun məktubları bu qədər qəliz olmasaydı...

Ah, onun gözlərini görə bilsəydim, bəlkə də onun başını çiyninə söykəmək kimi möhtəşəm ədəsi varmış, ya da hiyləgər şəkildə uzun barmağını burnuna söykəyirmiş, ya da ola bilər iki yalançı iltifat arasında özünün həqiqi, tufanlı xarakterini açıb, o dəqiqə də söndürürmüş. Amma o ölüb-ondan ancaq “Strategiya haqqında trakta” və “Ləyaqət haqqında düşüncələr” əsərləri qalıb. Mənə qalsa onu elə aydın təsəvvür edərdim ki: çoxlarının qurban getdiyi parlaq istehza altında çox sadə, az qala saf ruh gizlənir. O çox nadir hallarda düşünür, amma bütün hallarda instinktinə əsaslanaraq necə lazımdır elə də hərəkət edir. Öz hiyləgərliyində o səmimidir, açıq ürəklidir, ləyaqətli insanlara sevgisi kimi təmiz niyyətlidir. Öz havadarlarını və dostlarını satandan sonra bütün fikirlərini baş verən hadisələrə istiqamətləndirib, oradan ibrət dərsi çıxarmağa çalışır.

Hesab edir ki, başqalarının üzərində heç bir hüququ yoxdur, amma başqalarının onun üzərində haqqı var, həyatın ona bəxş etdiyi hədiyyələrə layiq deyil, amma əvəzində onlar qarşılıqsızdır. O hər şeyə ehtirasla həvəs göstərir, amma çox asanlıqla da soyuyur. Bütün məktublarını və yazılarını isə əslində özü yazmayıb- o bunları pulla tutduğu yazıçıya yazdırıb. Əgər bütün bunları ifadə etsəm, gərək markiz Rolbon haqqında roman yazam.

Axşam saat 11

“Dəmiryolçuların sığınacağı”nda nahar etdim. Sahibə yerində idi, onunla sevimli oldum; amma bu sadəcə mənim tərəfimdən təmiz lütfkarlıq idi. O mənim nəse xoşuma gəlmir, hədsiz ağıdır və yeni doğulmuş körpə iyi verir. Sevişəndə başımı sinəsinə sıxır, elə bilir ki, belə lazımdır. Əllərim etinasız şəkildə yorğanın altında qurdalanırdı, sonra əllərim ağırlaşdı. Markiz de Rolbon haqqında düşündüm, axı mənə onun haqqında roman yazmağa nə mane olur? Əllərim sahibənin belindən aşağı sürüşdü və birdən birə alçaq və enli ağacların bitdiyi bir bağ gördüm, ağaclardan böyük, tükə örtülü yarpaqlar sallanmışdı. Hər yerdə qarışqalar, qırxayaqlar, güvələr qaynaşırdı. Orada daha iyrənc heyvanlar da var idi, onların bədəni bişmiş çörək tikələrindən ibarət idi- belə çörək tikələrini adətən bişmiş göyərçinin altına düzülər- bu heyvanlar xərçəng ayaqları üstündə yanakı yeriyirdilər. Yarpaqlar bu həşəratlardan qapqara olmuşdular. Şəhər parkında kaktusların və kolların arxasındakı Velleda heykəli barmağı ilə cinsi orqanını göstərirdi. “Bu bağdan qusmaq iyi gəlir!” mən qışkırdım.

- Sizi oytatmaq istəmirdim,- sahibə dedi- amma mələfin tikiş yerləri ayaqlarımın arasına sürünür, həm də artıq aşağı düşüb Paris qatarından düşən müştərilərə xidmət etməliyəm.

Post vaxtı

Moris Barresi döydüm. Biz üç əsgər idik, və içimizdən birinin üzünün ortasında deşik var idi. Moris Barres bizə yaxınlaşıb dedi: “Aforin” və hər birimizə bir dəstə bənövşə verdi. “Mən isə bilmirəm onu nə edəcəm”,- üzü deşik əsgər dedi. Moris Barres cavab verdi: “ Onu başındakı deşiyə sox”. “Mən onu sənə arxana soxacam”- əsgər cavab verdi. Biz Moris Barresi üzü aşağı uzandırdıq və şalvarını çıxarmağa başladıq. Şalvarının altında kardinal mantıyası çıxdı. Biz mantıyanı cırdıq, Moris Barres isə qışqırmağa başladı: “ Ehtiyatlı olun! Şalvarımın balaqları üzəngilidir”. Amma biz onu qanı axana qədər şallaqladıq, sonra da arxasına bənövşə yarpaqları ilə Deruledanın başını çəkdik. Bir müddədir yuxularımı çox tez-tez xatırlayıram. Yuxuda narahat halda yerimin içində tərənirəm, səhərlər yorğanım həmişə yerdə sürünür. Bu gün bayramdır, amma Buvil üçün bu gün əhəmiyyətsizdir. Bütün şəhərdə güclə karnaval kostyumlarını geyinəcək yüz nəfər adam yığılar.

Pilləkənlərdən düşəndə sahibə məni çağırırdı:

- Sizə məktub gəlib.

Məktub. Sonuncu məktubu keçən ilin mayında Ruan kitabxanasının mühafizəçisindən almışdım. Sahibə məni kabinetinə aparıb, uzun, sarı və qalın zərf verir – məktub Annidəndir. Artıq beş ildir ki, ondan xəbərim yoxdur. Məktub mənim köhnə Paris ünvanıma göndərilib, üstündə bir fevrala aid möhür var.

Otəldən küçəyə çıxıram – əlimdə zərfi tutmuşam, amma onu açmağa qərar verə bilmirəm. Anni həmişəki poçt kağızında yazır. Maraqlıdır, görəsən o hələ də kağızı Pikadillidə yerləşən yazı kağızı mağazasından alır? Yəqin o hələ də əvvəlki saç formasını saxlayıb, kəsənmək istəmədiyi açıq rəngli, sıx saçları var idi. Və yəqin ki güzgünün qarşısında üzünü saxlamaq üçün dözümlü mübarizə aparır, ona görə yox ki, nazlanır ya qocalmaqdan qorxur, sadəcə necə var elə qalmaq istəyir, eynən olduğu kimi. Deyəsən onda ən çox xoşladığım da iradəli və görünüşünün ən kiçik cizgilərinə rəhmsizcə sadıq olması idi. Bənövşəyi mürəkkəblə möhkəm xəttlə yazılmış ünvanın hərfləri (əvvəlki mürəkkəbdən istifadə edir) hələ də yüngülcə parıldayır.

“Müsyö Antuan Rokantenə”.

Bu zərflərdə adımı oxumağı çox xoşlayıram. Dumanlar içindən onun təbəssümlərindən birini görürəm, əyilmiş başını, gözlərini görürəm: mən oturanda o təbəssümlə qarşımda dayanardı. Başım onun beli ilə eyni səviyyədə dayanırdı, Anni əllərini uzadıb, çiynlərimdən tutub silkələyirdi.

Zərf qalındır, məktub deyəsən ən azı altı səhifəlikdir. Keçmiş qapıçımın cızmaqarası gözəl xəttin üzərində sürünür.

“Otel “Prentaniya” - Buvil”.

Bu balaca hərflər tamamilə parıltısızdır. Zərfi açıb, əsəbdən altı il cavanlaşıram.

“Başa düşmürəm, Annidə necə həmişə belə qalın zərflər alınır, onların içində heç vaxt heç nə olmur”. 1924-cü ilin yazında bu günki kimi çətinliklə zərfin içində qatlanmış kağızı çıxarmağa çalışarkən yüz dəfə bu ifadəni təkrarlamışdım. Zərfin cildi çox gözəldir: tünd yaşıl rəngdə, qızılı ulduzlarla bəzədilib. Möhkəm kraxmallanmış parçaya oxşayır. Cildin özü bütün zərfin üçdə dördünü təşkil edir.

Anni karandaşla yazıb:

“Bir neçə gündən sonra qatarla Parisə gəlirəm. 20 fevralda “İspaniya” otelinə, yanıma gəl. Xahiş edirəm (“xahiş edirəm” sözü sətirin üstündə yazılıb, əyləncəli spiral şəklində “yanıma” sözü ilə birləşib). Səninlə görüşməliyəm.

Anni”.

Meknesdə, Tanjerdə elə olurdu ki, axşamlar evə gəlib, yatağımın üstündə kağız tapırdım: “Səni vacib görmək istəyirəm”. Qaçıram, Anni qapını açır, təəccüblə qaşlarını çatır: onun mənə deyiləsi sözü yoxdur, hətta hirslənirdi ki, getmişəm. İndi də gedəcəyəm. Ola bilər məni qəbul etmək istəməz. Ola bilər, otdə qapıçı desin ki “Adını çəkdiyiniz xanım bizdə qalmır”. Amma mənə o belə etməz. Amma ola bilər bir həftə sonra mənə yazar ki, fikrini dəyişib.

İndi insanlar işdədirlər. Havada adi bayram hiss olunur. “Müharibə şikəstləri” küçəsində həmişə olduğu kimi yağışda nəm ağac qoxusu gəlir. Belə qəribə günləri sevmirəm: kinoteatrlarda səhər seansları gedir, məktəblilər tətildədirlər. Küçələrdə dumanlı bayram əlamətləri hiss edilir, diqqətimi cəlb edir, amma baxan kimi əriyir gedir. Əlbəttə mən Anni ilə görüşəcəm, amma deyə bilmərəm ki, gözlənilən görüş məni sevindirir. Onun məktubunu alandan özümə yer tapa bilmirəm. Yaxşı ki, indi günortadır, ac deyiləm amam gedib yemək yeyəcəm ki, vaxtı keçirim. “Saatsazlar” küçəsində “Kamilya” kafesinə girirəm.

Bura balaca kafedir, bütün gecəni dayanmadan turş kələm və raqu (xırda doğranmış ət və ya balıq qovurması) verirlər. Bura adətən teatrdan sonra yemək yeməyə gəlirlər, polislər gecə qatarı ilə gəlmiş ac qonaqlara buranın ünvanını verirlər. Səkkiz marmar stol. Divarlara dəri geyindirilmiş oturacaqlar söykənib. Narıncı ləkələrlə dolu iki güzgü var. İki pəncərə var və qapı tutqun şüşəlidir. Piştaxta bir az içəridədir. Yan tərəfdə bir otaq da var. Amma mən orada heç vaxt olmamışam, o cütlüklər üçündür.

- Mənə vetçinalı yumurta.

Nəhəng, qırmızı yanaqlı qız ofisiyent bir kişi ilə danışib, gülməyini saxlaya bilmir.

- İxtiyarım yoxdur. Kartofla yumurta istəyirsiniz? Vetçina bağlıdır, onu ancaq sahib özü doğrayır.

Mən Raqu sifariş edirəm. Sahibin adı Kamildir, kobud kişidir.

Ofisiyent gedir. Mən bu qoca, qaranlıq otaqda təkəm. Anninin məktubu portmanetimdədir. Yalançı utanc onu yenidən oxumağıma mane olur. İfadələri bir-birinin ardınca xatırlamağa

çalışıram. “Əzizim Antuan”. Gülümsəyirəm, yox, əlbəttə ki, Anni “Əzizim Antuan” sözlərini yazmayıb. Altı il əvvəl biz qarşılıqlı razılıqla ayrıldıq- mən Tokioya getməyə qərar verdim. Ona bir neçə söz yazdım. Mən artıq ona “sevgilim” deyə bilmirdim ona görə də səmimi şəkildə “Əzizim Anni” yazmışdım. “ Sənin qəribəliklərinə təəccüblənirəm,- o cavabında yazmışdı. – Mən heç vaxt “sənin əziz Annin” olmamışam, heç vaxt da olmayacam. Və inan, sən mənim üçün heç də “əziz Antuan” deyilsən. Əgər mənə necə müraciət edəcəyini bilmirsənsə, heç nə demə, bu daha yaxşıdır”. Məktubu portmanetimdən çıxarıram. Orada “Əzizim Antuan” yazılmayıb. Əslində heç adi ədəb qaydaları da yoxdur. “Səninlə görüşməliyəm”. Onun hissləri barədə fikir yaradacaq heç nə yoxdur. Şikayət etmək lazım gəlmir- mən onun mükəmməliyə olan sevgisini bilirəm. O həmişə “mükəmməl anlar” əldə etməyə çalışıb. Əgər belə bir dəqiqəni əldə edə bilmirdisə, Anni ətrafdakı hər şeyə marağını itirirdi, gözləri ölgünləşirdi, keçid dövründəki yetkin qızlar kimi veyllənirdi. Ya da mənim üstümə düşürdü:

“ Sən burnunu burjuylar kimi təmtəraqqla silirsən, öskürəndə isə özündən razı halda ağzını dəsmaqla tutursan”.

Sakit dayanıb gözləməli idim; birdən mənim eşidə bilmədiyim hansısa səsdən dıksinirdi, gözəl üzünün incə cizgiləri sərtləşirdi və yenidən əziyyətli işinə davam edirdi. Onun xasiyyətində məftunedici hakimiyyət var idi. Dışlərinin arasından nəse oxuyurdu, sonra gülümsəyərək dirçəlirdi, mənə yaxınlaşıb çiynlərimi silkələyirdi və bir neçə saniyə mənə elə gəlirdi ki, ətrafındakı bütün əşyalara əmr verir. Sakit, sürətli sözlərlə məndən nə gözlədiyini izah edirdi.

“ Qulaq as, yəni cəhd etmək çətindir? Keçən dəfə özünü axmaq kimi apardın. Görürsən, anlar necə gözəl ola bilər? Səmaya bax, xalçanın üstündə günəşin rənginə bax. Mən isə yaşıl paltardayam, bəzənəmmişəm, solğunam. Kənara çəkil, kölgədə otur, nə etməli olduğunu başa düşdün. İndi baxaq. Ah, sən necə də axmaqsan! Danış mənimlə”. Hiss edirdim ki, onların müvəffəqiyyəti məndən asılıdır: həmin an gizli sirrə malik idi, bu siri ondan çıxarıb, həmin anı mükəmməlləşdirmək lazım idi; müəyyən sözün demək, müəyyən hərəkəti etmək lazım idi- məsuliyyət yükünün altına girmişdim, heç nə görmürdüm, Anninin quraşdırdığı mərasimlər içində çabalayırdım və kobud əllərimlə hörümçək toru kimi onları parçalayırdım. Həmin dəqiqələrdə o mənə nifrət edirdi.

Əlbəttə ki, onunla görüşəcəm. Mən hələ də ona hörmət edirəm və bütün qəlbimlə sevirəm. Arzu edirəm ki, başqası belə mükəmməl an oyununda məndən daha şanslı və rahat olsun.

“Sənin şeytani saçların hər şeyi pozur- o deyirdi. – Kürən kişi ilə nə etmək olar?”.

O gülümsəyirdi. Əvvəlcə onun gözləri ilə bağlı sonra uzun bədəni ilə bağlı xatirələr silindi. Hər şeydən çox onun təbəssümü ilə bağlı xatirəni saxlamağa çalışdım, amma üç il sonra o da silindi. Bir az əvvəl, sahibənin əlindən məktubu alanda həmin xatirə birdən qayıtdı: elə bildim gülümsəyən Annini görürəm. Mən indi də onun təbəssümünü xatırlamağa çalışıram, Anniyə qarşı duyduğum o incə hissləri yenidən hiss etmək istəyirəm- həmin hisslər buradadır, yanımdadır, lap yaxınlıqda, indicə doğrulacaq. Amma yox, təbəssüm qayıtmır, hər şey bitdi. Daxilim boşluq və quraqlıqdır. Gecə kafesinə soyuqdan büzüşmüş adam girir.

- Xanımlar və cənablar, sizləri salamlayıram.

Köhnəlikdən yaşıllaşmış paltosunu soyunmadan oturur. Barmaqlarını bir-birinə keçirib bir əli ilə o biri əlini silir.

- Nə istəyirsiniz?

O narahat baxışlarla baxıb, dıksinir.

- Nə? Həə, mənə su ilə “Birr” verin.

Ofisiantka yerindən tərpənmir. Onun güzgüdə əks olunan üzündən elə bilmək olar ki, yatıb. Əslində gözləri açıqdır, onlar balaca divar dəşiklərinə oxşayırlar. Onun xarakteri belədir,

müştəriyə xidmət etməyə tələsmir, həmişə gərək əvvəlcə sifariş barədə fikirləşə. Gərək indi rəfdən götürəcəyi butulkanı, onun üstündəki qırmızı hərflə ağ etiketi, ondan süzüləcək qatı qara şirəni təsəvvür edə- elə bil ki, onu özü içir.

Anninin məktubunu pormanetimdə gizlədirəm, ondan onun mənə verə biləcəyi hər şeyi aldım- onu əlində tutub, büküb, zərfə qoymuş qadını daha heç vaxt oyatmaq mümkün olmayacaq. Ümumiyyətlə keçmişdəki kimsə haqqında fikirləşmək mümkündür? Bir-birimizi sevəndə imkan vermirdik ki, anlarımızdan ən pisi, qüssəmizin ən lazımsızı bizdən ayrılıb, keçmişdə qalsın. Qoxular, səslər, hər günün çalarları, hətta deyilməmiş fikirləri- hər şeyi özümüzdə saxlayırdıq və hər şey canlı qalırdı, biz onlardan həzz alıb, həqiqi zamanda əzab çəkirdik. Heç bir xatirə yoxdur: rəhmsiz, yandıran sevgi qalıb; nə kölgələr qalıb, nə gizlənmək nə də təslim olmaq üçün küncələr. Üç il bir-birinə sıxılıb bu günümüzü yaradıb. Ona görə də ayrıldıq, gücümüz çatmırdı ki, bu əzabı daha çox daşıyaq. Sonra Anni birdən, düşünmədən məni atanda üç il keçmişdə qaldı. Mən hətta əzab çəkmədim, içim boşaldı. Sonra zaman axmaqda davam etdi və boşluq böyüdü. Sonra Sayqonda, Fransaya qayıtmağı qərara alanda keçmişdən qalan hər şey- yad ölkə insanların üzləri, meydanlar, əyri uzun çaylar- hər şey yoxluqda batdı. İndi mənim keçmişimdə böyük boşluq var. Mənim həyatım isə bax bu qara köynəkli, piştaxta arxasında yatmış ofisiyanka, bu kişidir. Həyatım haqqında bildiyim hər şeyi elə bilirəm kitabdan oxumuşam. Nə vaxtsa bir anlıq gözlərimə görünmüş Benaresa Sarayları, cüzamlı Kral terrası, böyük, sınıq-sökük pilləkənləri olan Yava məbədi orada, öz əvvəlki yerlərində qaldılar. Axşamlar “Prentaniya” otelinin yanından keçən tramvay neon işıqların əksini pəncərələrində aparmır, bir anlıq parıldayandan sonra qaranlıq şüşələri ilə gedir. Kişi dayanmadan mənə baxır, bu məni qıcıqlandıрмаğa başlayır. Balaca boyu var, elə bilir vacib adamdır. Ofisiyanta nəhayət ona qulluq etməyə qərar verdi. O tənbel-tənbel böyük, qara əlini uzadıb butulkanı götürür və stəkanla birlikdə kişiye aparır.

- Buyurun, müsyö.
- Müsyö Axill,- nəzakətlə bildirir.

Qız cavab vermədən ona spirti süzür. Birdən o sürətlə burnuna sıxdığı barmağını kənara çəkib, hər iki ovucunu stolun üstünə qoyur. Başını geri atır, gözləri parıldayır.

- Yazıq qız, – soyuq ifadə ilə deyir.

Ofisiyanta qız diksindir, mən də: o bunu elə izahedilməz tonla, təəccüblə deyir ki, elə bil ki sözləri o yox, başqası dedi. Üçümüz də özümüzü pis hiss edirik.

Birinci utancdan ayılan gombul ofisiyanta oldu, o təsəvvürdən kəsibdir. Qürurla müsyö Axilli başdan ayağa süzür- çox gözəl bilir ki, bir əli ilə boynundan tutub, onu çölə ata bilər.

- Mən niyə yazıq oluram?

O duruxur. Qərribə şəkildə ona baxıb, gülməyə başlayır. Üzündə saysız-hesabsız qırıqlar oynayıb, əlini yüngülcə oynadır.

- İncidin. Mən elə belə dedim “yazıq qız”, sözdür də. Heç nəyi nəzərdə tutmurdum.

Ofisiyanta ona arxasını dönüb, piştaxtaya gedir- doğrudan da inciyib. O yenidən gülür:

- Ha ha ha! Elə belə dedim də. Neyləmək olar? Yəni hirsələndin? Hirsələndi, mənə müraciət edirmiş kimi təsdiqləyir.

Mən üzümü çevirirəm. Stəkanını qaldırdı, amma içməyə tələsmir, təəccüblə, utana-utana gözlərini qırpır. Deyəsən nəyisə xatırlamağa çalışır. Ofisiyanta qız kassanın arxasında oturub tikə işi ilə məşğul olur. Hər kəs yenidən susdu, amma bu əvvəlki sakitlik deyil. Bu da yağış, yüngülcə tutqun şüşəni döyəcləyir; küçədə hələ də karnaval kostyumlu uşaqlar qalıbsa, karton maskalar şişib, rəngini itirəcək. Ofisiyanta qız işığı yandırır- hələ saat ikidir, amma səma təmiz qaralıb, belə

qaranlıqda tikiş tikmək mümkün deyil. Yumşaq işıq; insanlar evlərində oturublar, əlbəttə onlar da lampalarını yandırılar. Onlar oxuyurlar, ya da pəncərədən göyə baxırlar. Onlar üçün...onlar üçün hər şey başqa cürdür. Onlar başqa cür qocalıblar. Onlar miras qoyulmuş xeyirxahlıq, hədiyyələr arasında yaşayırlar və onların məişətindəki hər əşya xatirədir. Daş saatlar, medallar, portretlər, balıqquqları, kağız tutacaqları, pərdələr, şallar. Onların şkafları butulkalar, kəsik qumaşlar, köhnə paltarlar, qəzetlərlə doludur- onlar hər şeyi saxlayıblar. Keçmiş- sahibin var-dövlətidir.

Mən öz keçmişimi harada saxlayardım? Keçmiş cə qoymaq olmaz, gərək evin ola ki, onu yerləşdirəsən. Mənim sadəcə bədənəm var, tənha bədənli tənha adam xatirələrini saxlaya bilməz, onlar onun içindən keçirlər. Şikayət etməyə haqqım yoxdur, mən sadəcə bir şey istəyirdim: azad olmaq.

Balaca adam tərpənib, ah çəkir. Paltosunun içində büzüşüb, arabir dirçəlib, insan formasını alır. Onun da keçmiş yoxdur. Yaxşı-yaxşı axtarsan əlbəttə onunla daha görüşməyən hansısa qohumundan kraxmallı yaxalıq, nişastalı köynək və dik duran gənc bıqları ilə iştirak etdiyi hansısa toy şəklini tapmaq olar. Məndə isə heç bu da qalmayıb.

Yenə də mənə baxır. İndi mənimlə danışacaq, tamam hirsələnirəm. Bir-birimizə qarşı heç bir şey hiss etmirik, sadəcə oxşayıq, məsələ də bundadır. O da mənim kimi tənhadır, amma tənhalığına daha dərin batıb. Yəqin ki, o öz Ürəkbulantısını ya da bunun kimi bir şeyi gözləyir. Deyəsən artıq mənə tanıyan insanlar da var: mənə baxır fikirləşirlər: “Hə, bu da bizdəndir”. Yaxşı, bəs məsələ nədir? Ona nə lazımdır? O başa düşməlidir: bir-birimizə heç nədə kömək edə bilmərik. İnsanlar ailələri ilə evlərində xatirələrinin arasında oturublar. Biz isə, iki yaddaşsız sınıq insan – buradayıq. İndi qalxıb mənə nəse desə partlayacağam.

Qapı gurultu ilə açılır- bu həkim Rojedir.

- Hamını salamlayıram.

O hirsli, şübhəli, bədəninin yükünü güclə daşıyan uzun ayaqlarını titrədə-titrədə içəri girir. Mən həkimi tez-tez bazar günləri “Vezeliz”-də görürəm, amma o bilmir. Juenvilin istefaya çıxmış məşqçiləri kimi görünür: bisepləri (əli bilək oynağında bükən çiyin əzələsi) budları yoğunluqdadır, sinəsinin eni yüz ondur, ayaqları isə sısqadır.

- Janna, Janna, mənim balacam.

O yanları enli, fətr şlyapasını asılıqandan asmaq üçün tez-tez asılıqana tərəf gedir. Ofisiant tələsmədən əl işini kənara qoyub, yuxulu-yuxulu həkimə tərəf gedir ki, əlindən paltosunu alsın.

- Nə içəcəksiniz, həkim?

O diqqətlə qıza baxır. Bax buna gözəl kişi başı deyə bilərəm. Dağınıq, həyatın və ehtirasın qırıqdırdığı üz. Amma həkim həyatın məğzini başa düşürdü, ehtirasını cilovlaya bilirdi.

- Mən heç özüm də bilmirəm nə istəyirəm, – tutqun səslə deyir.

O özünü qarşıdakı oturağa atıb, alnından təri silir. Müvazinəti qorumaq lazım olmayanda özünü yaxşı hiss edir. Böyük, qara və hakimiyyətli gözləri cəsarətsizlik aşılayır.

- Qoy... hmmm.... qoy elə köhnə kalvados olsun, qızım.

Ofisiant tərpənmədən enli, qırıqlardan qazılmış üzə tamaşa edir. Fikirləşir. Balaca adam başını qaldırıb, rahatca gülür. Doğurdan da bu nəhəng bizim xilaskarımızdır. Bizə tərəf nəse uğursuzluq hərəkət edirdi. İndi isə bütün sinəmlə rahat nəfəs alıram – biz insanların arasındayıq.

- Hə, noldu, hanı mənim kalvadosum?

Ofisiant diksinir və gedir. Həkim koppuş əllərini uzadıb, stolun kənarlarından yapışır. Müsyö Axill xoşbəxtdir- həkimin diqqətini cəlb etmək istəyir. Amma boş yerə ayaqları ilə söhbət edir və oturacağında tullanır- o elə balacadır ki, səsi eşidilmir.

Ofisiant qız kalvadosu gətirir. Başı ilə həkimə qonşusunu işarə edir. Həkim Roje yavaş-yavaş bütün gövdəsini döndədir: onun boynu dönmür.

- Həəə, bu sənsən qoca zibil, – o qışqırır. – Hələ ölməmişən? Və siz hər zibili içəri buraxırsınız? – ofisianta deyir.

Hiyləgər baxışları ilə adamcığa baxır. Belə düz baxışlar hamını yerində oturtmağa qadirdir.

- Qoca psix- bax o budur.

Həkim Roje həтта zarafat etdiyini göstərmək üçün özünə əziyyət də vermir. O bilir ki, qoca psix hirsəlməyəcək, təbəssümün içində batacaq. Elə belə də olur, o alçalmışcasına gülümsəyir. Qoca psix rahatlaşıb, hiss edir ki, onu özündən kənarlaşdırıblar, bu gün onun başına heç nə gəlməyəcək. Ən dəhşətli odur ki, mən də rahatlaşmışam. Mənimlə də eyni şey baş verir- mən də sadəcə qoca psixəm. Həkim gülür, mənə yoldaşlıq baxışı atır; şübhəsiz boyuma görə, köynəyim də təmizdir, məni zarafatlarında iştirak etmək üçün çağırmağa hazırdır. Mən gülmürəm və bu oyunlara cavab vermirəm, onda gülməyini saxlamadan gözlərindəki qorxunc alovu mənə tərəf çevirir. Bir neçə an gözlərimizi çəkmədən bir-birimizə baxırıq, baxışlarını qıyıb, necə bir insan olduğumu, mənə qarşı necə davranmalı olduğunu düşünür. Psixlərə aid insanam yoxsa yoldan keçənlərə?

Yenə də gözlərini birinci o qaçırdır- özün fikirləş, hansısa tək, heç bir ictimai statusa malik olmayan adam üçün əziyyət çəkməyə dəyərmir, belə kəslər o dəqiqə unudulur. Həkim siqaretini bükür, çəkir, tərənəmədən, adətən qocalarda olan donmuş və sərt baxışlarla baxır. Üzünün gözəl qırışları var, hər növdə: alnında uzununa qırışlar, gözlərinin yanındakı çuxurlar, ağzının hər tərəfində qırışıqlıq, hələ çənəsinin altındakı sarışın xətlər. Həkimin bəxti gətirib- onu uzaqdan görən hər kəs deyəcək, bax bu adam əzab çəkib və həyatında bütün zövqləri yaşayıb. Qısacası, həkim üzünə layiqdir, o bir an da keçmişini hansı formada saxlayıb istifadə etməyə şübhə etməyib. Üzünü götürüb, ondan müqəvva düzəldib, qadınlar və gənc insanlarda təəssürat oymaq üçün istifadə edib.

Müsyö Axill xoşbəxtdir, özü də deyəsən çoxdan belə xoşbəxt olmayıb. Həzrdən keyləşib, yanaqlarını şişirdib “Birri” içəri ötürür. Həə, həkim ona yol tapdı! Həkim hər an tutması tutacaq qoca psixlərdən çaxacaq adam deyil; yaxşı məzəmmət, üzə şapalaq kimi dəyən bir neçə kobud söz, vəssalam, onun kimilərə bundan artığı heç lazım da deyil. Həkimin təcrübəsi var. Təcrübəsi olmaq, onun ixtisasıdır; həkimlər, keşislər, hakimlər və zabitlər insanları əzbər tanıyırlar, elə bil ki insanları onlar yaradıblar. Müsyö Axillin yerinə utanıram. Biz onunla ayaqqabının iki tayırıq, gərək birləşib onlara qarşı olaq. Amma o məni satdı, onların tərəfinə keçdi, təcrübəyə ürəkdən inanır. Nə özünün nə də mənim təcrübəmə, məhz həkim Rojenin təcrübəsinə inanır. Hələ bir az əvvəl müsyö Axill özünü qərribə hiss edirdi, elə bilirdi təkdir, amma indi o bilir ki, onun kimilər çoxdur, lap çoxdur, həkim Roje belə insanlarla çox görüşüb, o müsyö Axillə onların hər birinin həyatını və axırlarının necə olduğunu danışa bilər. Müsyö Axill sadəcə təsadüfdür, bəzi ümumi anlayışlarla üst-üstə düşən xüsusi hadisədir. Ona aldandığını, həkimin lovğalıq oynadığını elə demək istərdim ki... Məgər onlar təcrübə peşəkarlarıdır? Onlar bütün həyatlarını mənasız, küt, yarıyuxulu keçiriblər, səbirsizlikdən tələmtələsik evlənilər, şansa şans uşaq düzəldirlər. Kafelərdə, toylarda başqa insanlarla görüşürlər. Bəzən hansısa burulğana düşüb, onlara nə baş verdiyini başa düşmədən çabalayırlar. Ətraflarında baş verən hər şey onların baxış bucağından kənarda başlayıb, bitir: tutqun uzunsov formalar, hadisələr qəfil uzaqdan gəlib onları vurur, baxıb nə olduğunu başa düşməyə çalışanda isə artıq hər şey bitmiş olur. Budur, qırx yaşlarında kiçik həvəslərini və atalar sözlərinin balaca toplusunu təcrübə adlandırırlar, ticarət avtomatları kimi fəaliyyətə başlayırlar. Sol deşiyə qəpik atırsan- buda sənə gümüşü zərlə bəzədilmiş qutuda

həyatın bir-iki nümunəsi, sağ deşiyə qəpik atırsan dişlərə iris kimi yapışan qiymətli məsləhətlər götürürsən.

Mən özüm də bir çox arzu edilən qonaqlar üçün belə qiymətli ola bilərdim, hamısı mənə deyərdilər ki, uca yarıdan şahiddir ki mən necə böyük səyahətçiyəm. Tamamilə düzdür ki, müsəlmanlar oturub işəyirlər, Hindistanda mamaçalar qanaxmanın qarşısını almaq üçün mal peyininə batırılmış şüşədən istifadə edirlər, Borneoda qızlar aybaşı olanda üç gün, üç gecəni evlərinin damında keçirirlər. Venesiyada qayıqlarda dəfn, Sevilyada Ehtiraslı həftə bayramını, Oberammerqauda Misteriya gördüm. Əlbəttə ki, bu mənim təxəyyülümün kiçik formasıdır, mən məsələn kresloya yayxanıb, zarafat üçün belə başlaya bilərdim:

“ Əzizim madam, siz Yıqlava haqqında eşitmisiniz? Bu Moraviyada 1924-cü ildə yaşamalı olduğum balaca şəhərdir...”

Və öz vaxtında bir çox hüquqi kazusları həll etmiş məhkəmə sədri hekayəm bitəndə söz alıb deyirdi:

“ Siz tamamilə haqlısınız, əziz müsyö, bu insanlara xasdır. Mən belə hadisə ilə karyeramı təzə başlayanda rastlaşmışam. 1902-ci il idi. Mən Limojda hakim köməkçisi işləyirdim...”

Məsələ ondadır ki, bütün bu söhbətlər hələ cavanlığımda zəhləmi tökmüşdü. Düzdür, mən peşəkarlar ailəsində doğulmamışam. Amma axı həm də həvəskarlar var. Katibələr, qulluqçular, ticarətçilər və s. Kafelərdə başqalarını dinləyirlər, qırx yaşlarında kənara tökə bilmədikləri çoxlu təcrübə sahibi olurlar. Xoşbəxtlikdən, onlar uşaqlar törədiblər, məhz onları bu təcrübəni yerindən tərpənmədən həyata keçirməyə məcbur edirlər. Beynimizə yeritmək istəyirlər ki, onların keçmişləri itməyib, sadəcə xatirələri sakit-sakit müdrikliyə keçib. Rahat keçmişdir! Cib keçmiş, qızıl kitabxanada həqiqətin yalan yazıldığı kitab. “İnanın mənə, mən təcrübəmə əsasən danışiram, bildiyim hər şeyi mənə həyat öyrədib”. Heç görəsən Həyat onlar haqqında fikirləşir? Bütün yeniliyi onlar keçmişin köməyi ilə, köhnəni isə daha qədim keçmişin köməyi ilə izah edirlər, Lenini rus Robespyeri, Robespyeri fransız Kromveli olaraq təsvir edən tarixçilər kimi: son nəticədə onlar hələ də heç nə başa düşməyiblər. Onların lovğalığı altında tutqun tənbellik yatır; bir hadisənin digərini necə əvəz etməsini müşahidə edib, fikirləşirlər: dünyada heç nə təzə deyil. “Qoca psix”- və həkim Roje əslində heç birini ayrı-ayrılıqda xatırlamadığı digər qoca psixləri yadına salır. Müsyö Axillin nə deməsindən asılı olmayaraq, gərək təəccüblənməyək: Hər şey aydındır- qoca psix!

O heç də qoca psix deyil, o sadəcə qorxur. Nədən qorxur görəsən? Nəyisə başa düşməyə çalışanda bu nə iləsə üz-üzə qalırsan, tamam tək, köməksiz və dünyanın bütün keçmişə sənə heç nədə kömək edə bilmir. Sonra bu nə isə itir və başa düşə bildiyin hər şey də onunla birlikdə yoxa çıxır. Ümumi təəssürlərlə qidalanmaq daha rahatdır. Onsuz da peşəkarlar da, həvəskarlar da əvvəl axır hamısı haqlı çıxırlar. Onların müdrikliyi məsləhət görür ki, nə qədər mümkündür az səs sal, az yaşa, çalışmaq lazımdır ki, sənə haqqında unutsunlar. Hər şeydən çox onlar axmaq insanlar ya da cəzalandırılmış əcaib adamlar haqqında danışmağı xoşlayırlar. Nə edəsən, bəlkə elə belə də olur, heç kəs əksini iddia etmir. Bəlkə də müsyö Axillin vicdanı heç də sakit deyil. Bəlkə o fikirləşir ki, atasının, böyük bacısının məsləhətlərinə qulaq assaydı gəlib çıxdığı yerdə olmazdı. Həkim onu ittiham etməkdə haqlıdır. Axı həkim öz həyatını puç etməyib, ətrafdakılar üçün yararlı insan ola bilib. Bu cılız adam, xarabalıqlar üstündən sakit, möcüzəli şəkildə asılı bilir; o qayadır. Həkim Roje kalvadosunu içdi. Möhkəm bədəni yumşaldı, göz qapaqları ağır-ağır endi. İlk dəfədir onun üzünü gözsüz görürəm, bu gün bazarlarda satılan karton maskası kimi üzü var. Yanaqları güclü çəhrayı rəngdədir... Birdən mənə aydın olur: bu insan tezliklə öləcək. Yəqin özü də bunu başa düşür, güzgülərə baxmaqdan bezib: hər gün daha çox gələcək cəsədinə oxşayır. Bax bu onların təcrübəsidir, ona görə də özümə tez-tez deyirəm ki, onların təcrübəsi ölü iyi verir, bu onların sonuncu sığınacaqlarıdır. Həkim məhz bu vaxt öz təcrübəsinə inanmaq istərdi, özündən dözülməz həqiqəti gizlətmək istərdi: o təkdir, nə keçmiş, nə müdrikliyi var, şüuru yavaş-yavaş dumanlanır, bədəni çürüyür. Bax elə buna görə də həvəslə

öz balaca kompensator boşboğazlığını bəzəyir, abadlaşdırır: özünü guya inkişaf etməsinə inandırır. Yaddaşında pozğunluq əmələ gəlib, beyni arabir boşboşuna işləyir? Qəti yox, sadəcə o indi tələm tələsik gənc mühakimələrinə qaçır. O indi başa düşmür kitablarda nə yazılır? Yox əşi, o sadəcə oxumaq istəmir. O daha sevişə bilmir? Hə, nə olsun, öz vaxtında kifayət qədər sevişib. Sevgi intriqalarının isə keçmişdə olması daha yaxşıdır nəinki indi- kənardan mühakimə aparıb, müqayisə edib fikirləşə bilər. Güzgülərdə ölü üzünə baxa bilmək üçün özünü əmin edir ki, sadəcə heykəltəraş üzündə təcrübə dərslərini həkk edib. Həkim başını yüngülcə çevirir. Göz qapaqları aralanır və mənə qızarmış, yuxulu gözlərlə baxır. Ona gülümsəyirəm. İstəyirəm təbəssümüm özündən gizlətməyə çalışdığı hər şeyi açıq aydın göstərsin. Əgər fikirləşə bilsəydi ki “Bu tip tezliklə öləcəyimi bilir!” – oyanardı. Amma göz qapaqları yenidən aşağı enir və o yatır. Mən isə müsyö Axilli onun yuxusunu qorumaqda qoyub, çıxıram.

Yağış kəsib, istidir, səmada yavaş-yavaş gözəl qara şəkillər üzür- mükəmməl an üçün bundan gözəl çərçivə ola bilməz; amma gərək bu şəkillərin ifadə olunduğu yer də olsun. Anni ürəyimizdən balaca, qaranlıq bulaqlar axırdı. Mən isə belə təsadüflərdən istifadə edə bilmirəm, boş, avara-avara itən səmaya tamaşa edirəm.

Çərşənbə

Qorxuya məğlub olmaq olmaz.

Cümə axşamı

Dörd səhifə yazdım. Sonra uzun xoşbəxtlik anları yaşadım. Tarixin qiymətli olması ilə bağlı fikrə düşmədim. Yoxsa o inkar oluna bilərdi. Xatırladıram ki, markiz de Rolbon hal-hazırda mövcudluğunun yeganə təsdiqidir. Düz bir həftə sonra Anni ilə görüşəcəm.

Cümə

La Redut bulvarında elə sıx duman var idi ki, kazarmının divarlarına yaxın getməyi daha ağıllı hesab etdim; sağ tərəfindən avtomobil işıqları səkinin bitdiyi yerdə özləri ilə nəm işıq ləkəsi aparırdılar, heç nəyi müəyyən etmək mümkün deyildi. Məni insanlar əhatə edirdi- onların addımlarını, bəzən səslərinin vızıltılarını eşidirdim, amma heç kimi görmürdüm. Bir dəfə çiynim bərabərində bir qadın sifəti peyda oldu, amma elə o dəqiqə də onu duman uddu, sonra kimsə ucadan tövşüyərək məni itələyib keçdi. Hara getdiyimi bilmirdim, diqqətimi ancaq bir şeyə vermişdim, ehtiyatla yeriyirdim, ayaqqabımın ucu ilə yeri hiss etməyə çalışırdım, hətta əllərimi də irəli uzatmışdım. Bu hərəkətlər mənə bir qram da zövq vermirdi. Amma evə qayıtmaq barədə fikirləşməmişdim- deyəsən itmişdim. Nəhayət yarım saatdan sonra uzaqdan mavi buxar gördüm. Düz ona tərəf gedib, tezliklə geniş işıq zolağına düşdüm- “Mabli” kafesi işıqları ilə dumanı yarırdı. “Mabli” kafesində bir xeyli elektrik lampaları var, amma indi ancaq ikisi: biri kassada, digəri çilçıraqda yanırdı. Yeganə ofisiant məni qaranlıq küncə itələdi.

- Bura, müsyö, mən buranı yığışdırıram.

Ofisiant gödəkçədə, jiletsiz və yaxalıqsız idi, bənövşəyi rəngli zolaqları olan ağ köynək geyinmişdi. İnadla üzümə baxıb, əllərini saçlarına çəkərək əsnəyirdi.

- Roqalikle tünd kofe.

Cavab vermədən gözlərini silib getdi. Çirkli, buz kimi duman gözlərimin içinə girirdi. Deyəsən sobanı yandırmamışdılar.

Mən tək deyildim. Qarşı tərəfimdə solğun üzlü qadın oturmuşdu, əlləri dayanmadan hərəkətdə idi- gah bluzkasını düzəldirdi, gah da qara şlyapasını qaydasına salırdı. Yanında hündür sarışın kişi oturmuşdu, səssiz-səmirsiz briş (yağlı ağ bulka) çeynəyirdi. Sükut məni əzirdi. Qəlyan çəkmək istəyirdim amma alışqanın səsi ilə onların diqqətini cəlb etmək istəmirdim.

Telefon zəngi. Bluzkadan yapışan əllər dondu. Ofisiant tələsmirdi. Dəstəyi götürməmişdən əvvəl tələsmədən yeri süpürüb qurtardı. “Allo, müsyö Jorjdur? Salam, müsyö Jorj...Bəli, müsyö Jorj...sahib yoxdur...Bəli, aşağı düşməlidir... Ah, bilsəniz necə duman var... Ümumiyyətlə o adətən saat səkkizdə düşür... Oldu, müsyö Jorj, deyərəm. Sağ olun, müsyö Jorj”.

Duman pəncərələrdən boz rəngli ağır, məxmər pərdə asmışdı. Kiminsə üzünü şüşəyə yapışdı və o dəqiqə də itdi.

- Ayaqqabılarımın ipini bağla,- qadın şikayətlə xahiş etdi.
- O bağlıdır- kişi baxmadan cavab verdi.

Qadın hirslandı. Əlləri böyük hörümçək kimi bluzkada və boynunda gəzdirdi.

-Dedim axı, bağlıdır.

Qanıqara aşağı əyilib, stolun altından yüngülcə qadının ayaqlarına toxundu:

- Bağladım.

Qadın razı halda gülümsədi. Kişi ofisiantu çağırırdı.

- Nə qədər ödəyəcəm?

- Neçə dənə briş götürmüşdünüz?- ofisiant soruşdu. Sonra mən gözlərimi endirdim ki, onlara baxdığımı fikirləşməsinlər. Bir neçə saniyə sonra cırıltı eşitdim və yubkanın ətəyini, qurumuş palçıqın yapışdığı iki cüt çəkmə gördüm. Çəkmələrin ardınca bir cür laklanmış və iti burunlu kişi çəkmələri gedirdi. Çəkmələr mənə yaxınlaşdı, dayandı və döndü, kişi paltosunu geyinirdi. Elə bu vaxt yubka ətəyi boyunca gərilmiş əllər aşağı düşdü. Əllər tərəddüd etdi, ətəyi yellətdi.

- Hazırsan? – kişi soruşdu.

Ovuc açıldı, sağ ayaqdakı qurumuş palçığa toxundu və itdi.

- Uf!- kişi ah çəkdi.

O asılqanın yanına qoyulmuş çamadanı qaldırdı. Onlar çıxdılar və dumanda itdilər.

- Onlar aktyordurlar, – mənə kofe verərkən ofisiant dedi. – “Palas” kinoteatrında seanslar arası fasilə zamanı çıxış etdilər. Qadın gözüne yaylıq bağlayıb, tamaşaçıların adlarını və yaşlarını tapır. Bu gün çıxıb gedəcəklər, cümə günündən proqram dəyişilir.

Ofisiant bir az qabaq aktyorların oturduğu stolun üstündəki roqalığa boşqabın ardınca getdi.

Mən bu roqalıkları yemək istəmirdim.

- İşığı söndürmək lazım gələcək. Bir müştəri üçün iki lampanın, özü də səhər saat doqquzda yandırılmasına sahib hirsələnəcək.

Kafeni aləqaranlıq basdı. İndi hündür pəncərələrdən boz- qəhvəyi rəngli zəif işıq düşürdü.

- Mənə müsyö Faskel lazımdır.

Mən qoca qadının necə girdiyini görmədim. Buz kimi havadan məni əsməcə tutdu.

- Müsyö Faskel hələ aşağı düşməyib.

- Mən madam Florianın yanından gəlirəm, – qadın davam etdi.- Onun vəziyyəti pisdır. O bu gün gəlməyəcək.

Madam Florian kürən saçlı kassirdir.

- Belə havalarda həmişə onun qarnı ağrıyır,- qoca dedi.

Ofisiant çoxmənalı görünüş aldı.

- Bunu edən dumanıdır, – o dedi,- bax müsyö Faskellə də eyni şeydir. Qəribədir ki, o hələ aşağı düşməyib. Ona zəng vurmuşdular. Ümumiyyətlə o həmişə saat səkkizdə aşağı düşür.

Qoca qeyri-iradi tavana baxdı:

- O haradadır, yuxarıda?

- Hə, orada onun yataq otağıdır.

- Bəlkə ölüb...- qoca ağır səslə elə danışdı ki, elə bil öz- özünə mühakimə edir.

- Yox bir!- ofisiantın üzündə təbii səbəb peyda oldu. – Bircə bu çatışmırdı!

Bəlkə o ölüb... Mənim də ağılıma bu fikir gəldi. Belə fikirlər adətən duman vaxtı gəlir.

Qoca çıxıb getdi. Gərək mən də onun kimi edəydim: soyuq və qaranlıq idi. Qapının aralarından içəri duman girirdi, az-az yuxarı qalxıb, hər şeyi udurdu. Bələdiyyə kitabxanasında daha işıqlı və isti olardı. Yenə də kiminsə üzü şüşəyə yapışib eybəcər ifadələr göstərdi.

- Gözlə, gör başına nə oyun açacam, – ofisiant hirsli-hirsli deyib, küçəyə qaçdı.

Üz itdi, mən tək qaldım. Özümü danladım ki, nəhaq evdən çıxdım. İndi duman yəqin mənim oteldəki nömrəmi də udub, ora qayıtmağa qorxuram.

Kassanın arxasında qaranlıqda nəşə cırıldadı. Səs otağa apan pilləkənlər tərəfdən gəldi: bəlkə sahib aşağı düşür? Yox, heç kim yoxdur: pilləkənlər öz-özünə cırıldadı. Müsyö Faskel hələ də yatır. Bəlkə də başımın üstündə ölüb. “Dumanlı səhərdə yatağında ölü tapıldı”. Başlıq: “Kafenin müştəriləri heç nədən şübhələnmədən yeyib, içirdilər”.

Görəsən hələ də yatağında uzanıb? Bəlkə yorğanını da özü ilə sürüyərək yataqdan yığılıb və başı döşəməyə dəyib?

Mən müsyö Faskeli yaxşı tanıyıram, o bəzən mənimlə hal-əhval tuturdu. Kök, hamar saqqalı kefcil adamdır- ölübsə deməli ürək tutmasından ölüb. Üzü badımcana dönüb, dili ağzından çıxıb. Saqqalı dik durub, buruq saçları altında boynu bənövşəyi rəngə dönüb.

Sahibin yataq otağına apan pilləkən dumanda itib. Sürəhinin başını güclə seçə bilirəm. Bütün bu qaranlıq ərazini keçməli oldum. Pilləkən cırıldayır. Yuxarıda əlimlə qapının dəstəyini tapıram...

Cəsəd oradadır, başımın üstündə. İşıq yandıracam, isti bədənə toxunacam ki əmin olum.... Daha dözə bilmirəm, qalxıram. Əgər ofisiant məni pilləkənlərdə tutsa deyəcəm ki, səs eşitdim. Qəfil təngnəfəs olmuş ofisiant qayıtdı.

- Mən buradayam, müsyö,- o qışqırdı.

Axmaq! Mənə tərəf gəlir.

- İki frank ödəyəcəksiniz.

- Yuxarıda səs eşitdim,- deyirəm.

- Çoxdan vaxtdır!

- Hə, amma deyəsən nəşə olub. Elə bil kimsə xırıldadı, sonra da boğuc səs gəldi.

Bu qaranlıq, pəncərələrindən çöldə dumanın qaynadığı otaqda sözlərim tamamilə təbii səsləndi. Heç vaxt onun gözlərinin ifadəsini unutmaram.

- Məncə gedib baxmalısınız,- hiyləgərcəsinə təklif edirəm.
- Yox!- etiraz edir, – məni danlayar. Saat neçədir?
- On.
- Əgər on birin yarısına qədər düşməsə gedib baxacam.

Qapıya tərəf addım atıram.

- Gedirsiniz? Bəlkə bir az da oturarsınız?
- Yox.
- Doğurdan o xırıldadı?
- Bilmirəm- gedə-gedə cavab verirəm,- bəlkə kefim yaxşı deyil ona görə mənə elə gəlib.

Duman bir az seyrəlmişdi. Tələsə-tələsə Turnebrid küçəsinə tərəf gedirəm- onun işıqlarına ehtiyacım var. Səhv etmişəm, işıqlar var idi, onlar yanırdılar və mağazaların vitrinlərini işıqlandırırtdılar. Amma bu şən işıq deyildi- dumanı görə onlar tamam ağ görünürdülər və adamın içinə ruh kimi dolurdular.

Çoxlu adam, daha çox qadınlar, dayələr, qulluqçular, bəzən isə “Hər şeyi özüm alacam, belə daha düzgündür” deyən sahiblər vitrinlərə tamaşa edib, sonra içəri girirdilər.

Julyenin kolbasaçısının qabağında dayandım. Arabir şüşənin arxasından göbələkli qarnirdə bişirilmiş ayağa və ya sosiskalara işarə edən əllər görünürdü. Sonra kök, sarı qız döşlərini göstərərək əyilib barmaqları ilə ölü gövdədən bir parça götürdü. Müsyö Faskel isə buradan beş dəqiqəlik uzaqlıqda, öz otağında ölü idi.

Ətrafımda hansısa möhkəm sığınacaq, etibarlı bir şey axtardım ki, belə fikirlərdən uzaqlaşım. Belə bir şey yox idi- duman az-maz azalmışdı, amma havada hələ də narahatlıq var idi. Birbaşa təhdid deyildi, nəşə şəffaf bir şey idi. Amma məhz o qorxu yaradırdı. Alnımı vitrinin şüşəsinə söykəmişdim. Yumurtanın üzünü rus mayonezinin üstündə tünd-qırmızı damcı gördüm- qan idi. Sarının üstündəki bu qırmızının görüntüsü ürəyimi bulandırırtdı.

Birdən təsəvvür etdim ki, kimsə qanlı üzünü bu yeməyin üstünə yığılıb. Yumurta qanın içində üzür, onu bəzəyən pomidor dilimi yanı üstə düşüb- qırmızıda qırmızı. Bir az mayonez dağıldı- qan çayının iki yerə ayırdığı sarı krem gölməçəsi.

“Axmaq fikirlərdir. Silkələnmək lazımdır. Gedim kitabxanada işləyim”.

İşləyim? Bilirdim ki, bu gün bir cümlə də yazmayacam. Daha bir gün itkisi. Parkdan keçəndə adətən oturduğum skamyada mavi pelerin (başlıqlı plaş) gördüm, nəhəng idi, tərپənmirdi. Bax bu kimdirsə soyuqdan qorxmur.

Oxu zalına girəndə oradan “Oxucu” çıxdı. Mənə tərəf atıldı:

- Müsyö, sizə təşəkkür etmək istəyirəm. Mənə verdiyiniz fotolara baxıb unudulmaz saatlar keçirdim.

Onu görəndə ümidləndim: bəlkə biz ikimiz bu günə daha rahat dözə bilərik. Amma Oxucunun yanında ancaq onu hiss edərsən ki, tək deyilsən.

Əli ilə bir cildi şappıldatdı. Bu “Din tarixi” idi.

- Nusapədən başda heç kim ümumiləşdirməni belə uğurlu apara bilməzdi. Sizcə də elə deyil, müsyö?

Görünüşi yorğun idi, əlləri əsirdi.

- Yaxşı görünürsünüz, – dedim.

- Ah, müsyö, hələ bir görünüm. Başıma dəhşətli hadisə gəlib.

Balaca, hirsli, baş təbilçilərdəki kimi bıqları olan korsikalı bizə yaxınlaşdı. O saatlarla dabanlarını ucadan yerə vura-vura stollar arasında gəzir.

Qışda o tez-tez bəlgəmini cib dəsmalına tüpürür, sonra da həmin dəsmalları isidicidə qurudur.

Oxucu mənə lap yaxınlaşıb, üzümə nəfəs aldı:

- Bu barədə bu adamın yanında danışmaq istəmirəm- mənə etibar edərək pıçıldadı.- amma əgər razı olsaydınız, müsyö...

- Nəyə?

O qızardı, əsəblə ayaqlarını oynatdı:

- Müsyö, ah, müsyö...ölürəm... çərşənbə axşamı şərəf verib, mənimlə nahar edərsiniz?

- Məmnuniyyətlə...

Onunla nahar etmək özümü asmağım kimi bir şeydir.

- Siz məni çox şad etdiniz,- Oxucu dedi və tələsik əlavə etdi:- etiraz etməsəydiniz sizi götürməyə gələrdim, – sonra da itdi, yaqın qorxurdu ki, yubansa fikrimi dəyişərəm.

On ikinin yarısı idi. İkiyə on beş dəqiqə işləyəndən qədər işlədim. Boş iş idi: gözümün qabağında kitab var idi, amma fikrim “Mabli” kafesində qalmışdı. Görəsən müsyö Faskel aşağı düşdü, ya yox? Ürəyimin dərinliklərində onun ölümünə o qədər də inanmırdım, elə məhz bu məni qıcıqlandırır! Fikir dumanlı idi, mən nə onu özümdən qova bilirdim, nə də ona əmin ola bilirdim. Döşəmədə korsikalının ayaqqabıları taqqıldayırdı. Bir neçə dəfə o mənim qarşımda elə dayandı ki, elə bil mənimlə danışmaq istəyirdi. Amma baxıb, yenidən addımlayırdı.

Saat birdən sonuncu oxucular da getdilər. Yemək istəmirdim, ən əsas getmək istəmirdim. Bir az da işlədim, sonra qəfil dıxsındım: sükutda dəfn edilmişdim.

Başımı qaldırdım- tək qalmışdım. Korsikalı yaqın ki aşağı, kitabxananın qapıçısı işləyən arvadının yanına düşmüşdü. Onun addımlarını eşitmək istədim. Əvəzində ancaq sobada səpələnən kömürün şaqqıltısını eşidirdim.

Oxu zalını duman basmışdı, yox, həqiqi duman deyil, o çoxdan dağılıb, bu başqa, hələ də küçələrin dolu olduğu duman idi, divarlardan, körpülərdən sızır. Hər şey bir az dağınıq olmuşdu. Əlbəttə, kitablar hələ də rəflərdə öz yerlərində, əlifba sırası ilə düzülmüşdülər, qəhvəyi, qara cildlidirlər, üstlərində yarlıqlar var: ÜO- fə 7996 (ümumi oxu- fransız ədəbiyyatı) və ya ÜO- te (ümumi oxu- təbii elmlər). Amma...axı bunu necə izah etmək olar? Adətən bu qalın və ya kiçik kitablar soba, yaşıl lampalar, böyük pəncərələr və pilləkənlərlə gələcəyi çərçivəyə salırlar. Nə qədər ki, bu divarların arasındasən baş verə biləcək hər şey ancaq sobanın sağında ya da solunda ola bilər. Əgər lap elə Müqəddəs Deni bu zala əllərində başını daşıyaraq girsə yenə də sağ tərəfdən, fransız ədəbiyyatına həsr edilmiş rəflərin arasından və assistentlərin işlədiyi stolun yanından keçməli olardı. Əgər döşəmədən iyirmi santimetr yuxarıda, yerə dəymədən uçsa, dəqiq bilirəm qanlı çiynləri üçüncü kitab rəfi ilə bir olardı. Bax beləcə bütün bu əşyalar adətən mümkünlüyün sərhədini cızırlar.

Amma məhz bu gün onlar heç nəyin sərhədlərini cızdırlar- elə bil ki, onların özlərinin mövcudluğu sual altındadır və növbəti ana çatmaq onlara böyük əziyyət bahasına başa gəlir. Oxuduğum kitabı möhkəm-möhkəm əlimdə sıxdım- amma hətta ən sərt hisslər də silinmişdi. Hər şey çox qeyri-real görünürdü- məni hansısa karton dekorasiya əhatə etmişdi, onu istənilən vaxt

başqa yerə keçirmək olardı. Dünya gözləyirdi, gərgin, nəfəsini tutub müsyö Axill kimi öz böhranını, öz Ürəkbulantısını gözləyirdi.

Qalxdım, daha bu gücdən düşmüş əşyaların arasında qala bilmirdim. Pəncərədən Empetrazın kəlləsinə baxmağa qərar verdim. Öz-özümə pıçıldadım: “Hər şey ola bilər, ola bilər hər şey olsun”. Aydın məsələdir, insanların fikirləşdikləri dəhşət ruhu kimi deyil, – Empetraz altlığında oynayasaydı, məsələ başqa şeydir.

Dəhşətlə hər saniyə dağıla biləcək yırgalanan əşyalara baxırdım, – hə mən buradaydım, biliklərin yamandığı kitabların arasında yaşayırdım: onlardan biri heyvanlar aləminin sarsılmaz formalarından bəhs edir, digərləri isə iddia edir ki, dünyada sabit enerji saxlanılır, hə, mən şüşəsində günəş şüalarının istiqamətini dəyişən əmsalın olduğu bu pəncərənin qabağında dayanmışam. Həə, bu əngəllər necə də kiçikdirlər! Məncə dünya bir gecədə tanınmayacaq dərəcədə ona görə dəyişmir ki, tənbəllik edir. Amma bu gün o elə görünürdü ki, elə bil başqa olmaq istəyirdi. Belə vəziyyətlərdə hər şey ola bilər, hər şey.

Bir dəqiqə də itirmək olmaz: “Mabli” kafesində baş verənlərlə bağlı narahatlığımı deyirəm. Ora qayıtmaq, müsyö Faskellə görüşmək, yaşadığına əmin olmaq, hətta lazım gələrsə əllərinə və saqqalına toxunmaq lazımdır.

Bəlkə onda özümə gələyəm. Tələsik paltomu götürdüm, geyinməyib çiyinə atdım və çölə çıxdım. Şəhər bağında, həmin skamyada yenə də həmin pəlinli adamı gördüm: soyuqdan qızarmış iki qulağı arasında böyük, ölü üz ağarırdı. Uzaqdan “Mabli” kafesinin işıqları parıldaırdı- deyəsən bu dəfə bütün on iki lampayı yandırmışdılar. Addımlarımı yeyinlətdim, bu hadisənin axırına çıxmaq lazım idi. Əvvəlcə böyük pəncərədən kafeyə baxdım, zal boş idi. Nə kassir, nə ofisiant nə də müsyö Faskel.

Böyük əzab əziyyətdən sonra özümdə cəsarət tapıb içəri girdim; oturmadım. “Ofisiant”- qışqırdım. Cavab yoxdur. Stollardan birində boş stəkan var. Boşqabda qənd qırıntısı görünür.

- Kimsə var?

Asılıqandan palto asılmışdı. Dairəvi masada qara karton qovluqlarda jurnallar səpələnmişdi. Nəfəsi tutub, çalışdım ki, heç olmasa kiçik səs tutum. Yaşayış otaqlarında pilləkənlər yüngülcə cırıldaırdı. Küçədən paraxodun fit səsi gəlirdi. Gözlərimi pillələrdən çəkmədən arxaya yeriyib, kafedən çıxdım. Hər şeyi başa düşürəm: saat ikidə müştəri az idi, müsyö Faskelə soyuq olub, ofisiantı hansısa iş üçün, bəlkə də həkim dalınca göndərmiş. Hər şey qaydasındadır, amma yenə də müsyö Faskeli görməliyəm. Turnebrid küçəsinin tinində döndüm, nifrətlə adamsız kafenin parlayan işıqlarına baxdım. İkinci mərtəbənin pərdələri aşağı salınmışdı.

Mən həqiqi panikaya düşdüm. Daha bilmirdim hara gedirəm. Dokların yanından sürətlə keçdim. Bovuazi kvartalının boş küçələrini döndüm- evlər qaşqabaqla mənim qaçan fiquruma baxırdılar. “Hara gedim? Hara?- dayanmadan təkrarlayırdım. Hər şey baş verə bilər. Arabir döyünən ürəyimlə qəfil arxaya dönürdüm. Arxamda nə baş verir? Bəlkə bu mənim arxamda başlayacaq mən dönəndə isə artıq hər şey üçün gec olacaq? Nə qədər ki, əşyaları nəzərimdə saxlayıram heç nə baş verməyəcək, bax budur körpünü, evləri, qaz borularını gözlərimlə yeyirəm; baxışlarım bir əşyadan digərinə sürətlə keçirdi ki, onları çevrilmələrinin ən qızgın çağında gözlənilmədən yaxalayım. Görünüşləri qeyri-təbii idi, amma mən dayanmadan özümü əmin edirdim: “ Bax bu qaz borusudur, bu su paylaşdırın kolonkadır” və çalışırdım baxışlarımın gücü ilə onları həmişəki vəziyyətlərinə qaytarım. Tez-tez yolumun üstünə barlar çıxırdı: “Breton kafesi”, “Dənizçi bari”. Onların çəhrayı tül pərdələri qarşısında tərəddüdlə dayanırdım: bəlkə metamarfoza bu möhkəm pərdələnmiş pivəxanalardan yan keçib, bəlkə onlarda hələ də dünənki dünyadan çəpərlənmiş, unudulmuş hansısa hissə qalıb. Amma buna əmin olmaq üçün qapını açıb, içəri girmək lazımdır. Buna qərar verə bilmirdim və yoluma davam edirdim. Məni daha çox evlərin qapıları

qorxudurdu. Qorxurdum ki, onlar öz-özünə açılarlar. Axırda küçənin düz ortası ilə addımlamağa başladım.

Qəfildən Şimali Dok sahillərinə çıxdım. Balıqçı gəmiləri, balaca yaxtalar. Ayağımı daş yuvadakı buxtanın (səliqə ilə burulub yığılmış kanat) üstünə qoydum. Burada, evlərdən, qapılardan uzaqda bir dəqiqəlik nəfəs ala bilərdim. Sakit, qara noxud dənələri ilə çirklənmiş suda tıxac üzürdü.

“Bəs suyun altında? Heç suyun altında nə ola bilər fikirləşmisən?”

Deyək ki, hansısa heyvan. Yarısi palçığa batmış qabıq. On iki cüt ayaq yavaş-yavaş lehmədə eşələnirlər. Arabir heyvancıqlar yüngülcə yuxarı qalxırlar. Suyun dərinliyində yüngülcə titrəyiş ya dalğa əlamətləri tapmaq üçün yaxınlaşıb baxdım. Amma tıxac qara noxud dənələrinin arasında sabit dayanmışdı, tərpənmirdi.

Elə bu vaxt səs eşitdim. Elə bil vaxtını gözləyirmiş. Fırlanıb yenidən qaçmağa başladım. Kastilyon küçəsində öz aralarında söhbət edən iki kişiye çatdım. Addımlarımın səsinə ikisi də diksinib geri baxdılar. Mən onların əvvəl mənə sonra da arxamca baxan həyəcanlı gözlərini gördüm- başa düşməyə çalışırdılar ki, arxamda mənə qovan nəşə var ya yox. Bəlkə də onlar da mənim kimidirlər, qorxurlar. Onlara çatıb, keçəndə bir-birimizə baxdıq. Bir az dayansaydım danışardıq da. Sonra birdən gözlərimizdə inamsızlıq baş qaldırdı- belə gündə ilk rast gəldiyin adamla söhbət etmək olmur.

Bulibe küçəsində özümə gəldim, təngnəfəs olmuşdum. Yaxşı, qərar qəbul edildi, kitabxanaya qayıdacam, hansısa roman götürüb oxumağa çalışacam. Parkın hasarının yanından keçəndə yenə də pelerinli adamı gördüm- əvvəlki yerində adamsız parkda oturmuşdu; burnu da qulaqları kimi qızarmışdı.

Elə darvazanı açıb, parka girmək istəyirdim ki, onun üzündəki ifadəni görüb yerimdə dondum; gözlərini qıyıb, dodaqlarını axmaqcasına aralamışdı, zəif-zəif gülümsəyirdi. Eyni vaxtda qabağında mənim görə bilmədiyim nəşəyə elə gərgin, sərt baxışlarla baxırdı ki, qəfil arxaya döndüm.

Onun qabağında bir ayağı üstündə, ağzı açıq, təxminən on iki yaşlı qız dayanmışdı, cadulanmış kimi adama baxıb, sərt üzünü qabağa uzadıb, əsəbi şəkildə baş yaylığını dartışdırırdı.

Adam öz-özünə gülümsəyirdi, elə bil ki yüngül zarafat etməyə hazırlaşırı. Birdən əllərini dabanlarına çatan pelerinin cibində saxlayıb, ayağa qalxdı. İrəli iki addım atdı, gözləri fırlanırdı. Elə bildim indi yıxılacaq. Amma o hələ də azad şəkildə gülümsəyirdi.

Birdən başa düşdüm: hər şeyin səbəbkərl pelerinadır. Ona mane olmaq lazımdır. Öskürüb, darvazanı açdım. Qızın üzündəki ifadədən donub qaldım. Üzü qorxudan uzandı, deyəsən ürəyi möhkəm döyünürdü, amma bu siçan üzde eyni vaxtda həm hökmranlıq həm də arsızlıq oxudum. Bu maraqlı deyildi, özünəməxsus əminliklə gözləmək idi. Hiss etdim ki, gücsüzəm- mən çöldə, bağın hasarından, onların arasındakı kiçik dramdan kənarda idim; onları bir-birinə arzularının qaranlıq hakimiyyəti bağlayırdı, onlar cütlük idilər. Nəfəsimi tutdum, arxamdakı adam pelerinin yaxasını açanda bu qərribə üzün nə ifadə alacağını görmək istəyirdim.

Amma birdən özünə gələn qız başını silkələyib, qaçmağa başladı. Pelerinli adam məni görmüşdü, onu bu dayandırmışdı. Bir saniyə xiyabanın ortasında tərpənmədən dayandı, sonra belini büküb yavaş-yavaş getdi. Pelerinanın ətikləri topuqlarına vururdu.

Darvazanı çırpıb bir addımda yanına çatdım.

- Hey, qulaq asın!- mən qışqırdım.

O əsdi.

- Şəhərdə dəhşətli təhlükə var,- yanından keçəndə nəzakətlə dedim.

Oxu zalına girib, stolların birindən "Parma iqamətgahı"nı götürdüm. Fikrimi oxuya verib, Stendalın işıqlı İtaliyasında sığınacaq tapmağa çalışdım. Bəzən təxəyyülün qısa parıltılarında buna nail olurdum, amma sonra yenidən bu günün təhlükəli atmosferinə girirdim. Qarşımda oturan balacaboy qoca boğazını arıtlayırdı, hansısa gənc stuluna yayxanıb xəyal qururdu.

Vaxt gedirdi, şüşələr qaranlıqlaşmışdı. Biz kontorunda kitabxanaya gələn yeni kitabları peçatlayan korsikalını saymasaq dörd nəfər idik. Balacaboy qoca idi, sarışın gənc, dissertasiya hazırlayan qadın və mən idim. Arabir aramızdan biri başını qaldırıb, tələsik şübhəli nəzərlərini digər üçündə gəzdirirdi, elə bil ki onlardan qorxurduq. Bəzən qocanı gülmək tuturdu, gənc qadın yarpaq kimi əsirdi. Mən bir az əvvəl qocanın oxuduğu kitabın adını tərsinə oxuya bilmişdim- bu gülməli roman idi.

Yeddiyə on dəqiqə qalmışdı. Yadıma düşdü ki, kitabxana yeddidə bağlanır. Yenə də şəhərə çıxmalı olacam. Hara gedim? Nə edim?

Qoca romanı oxuyub, qurtardı. Amma getmədi. Fasilə ilə, ritmik şəkildə barmaqlarını stola vururdu.

- Cənablar,- korsikalı elan etdi. – Tezliklə bağlanırıq.

Gənc diksindi, mənə əyri-əyri baxdı. Gənc qadın korsikaliya tərəf döndü, sonra yenidən kitabı götürdü, deyəsən oxumağa daldı.

- Bağlayırıq,- korsikalı beş dəqiqədən sonra elan etdi.

Qoca başını qeyri-müəyyən yellədi. Gənc qadın kitabı kənara qoydu amma qalxmadı.

Korsikalı heç nə başa düşə bilmirdi. Tərəddüdlə bir neçə addım atdı, sonra işığı söndürdü. Stolüstü lampalar söndü. Ancaq yuxarı lampa yanırdı.

- Getmək lazımdır? – qoca sakit-sakit soruşdu.

Gənc yavaş-yavaş, həvəssiz ayağa qalxdı. Hər birimiz paltomuzu ən axıncı geyinməyə can atırıdık. Mən çıxanda qadın ovcunu kitabının üstünə qoyub, oturmaqda davam edirdi.

Çöl qapısında, aşağıda qaranlıq ağzını açmışdı. Gənc birinci gedirdi, döndü, yavaş-yavaş pilləkənləri endi, giriş zalını keçdi; bir dəqiqəlik qapının ağzında dayandı, sonra qaranlığa qarışıb, itdi. Aşağı pillələrdən yuxarı baxırdım. Bir az sonra oxu zalından paltosunu düymələyən qoca çıxdı. O ilk üç pilləni düşəndə bütün gücümü toplayıb, gözlərimi yumub, qaranlıqda itdim.

Üzümdə yüngül, tərəvətli sığal hiss etdim. Uzaqdan kimsə fit çalırdı. Gözümü açdım: yağış yağırdı. Sakit, isti yağış. Meydan qara fonarlarla işıqlanırdı. Əyalət şəhərinin meydanı yağışın altında. Gənc böyük addımlarla yeri yirdi- fit çalan o idi; istədim hələ heç nə bilməyən o biri iki nəfərə qışqırım ki, çıxa bilərlər, təhlükə yoxdu. Qapıda balacaboy qoca göründü. Karıxmış halda yanağını qaşdı, sonra gülümsəyib çətirini açdı.

Bazar ertəsi

Mən daha Rolbon haqqında kitab yazmıram- daha doğrusu, yazı bilmirəm. Bəs öz həyatımı nə edim?

Saat üç idi. Stolun arxasında oturmuşdum, yanımda Moskvadan oğurladığım məktub yığını var idi, yazırdım:

“ Kimsə cidd-cəhdlə ən pis şaiyələr buraxırdı. Yəqin ki, Markiz de Rolbon bu qırmağa düşmüşdü, çünki 13 sentyabr tarixinə olan məktubunda bacısı oğluna vəsiyyəət hazırladığını yazırdı”.

Rolbon burada idi: hələ heç onun tarixini yazmamış, markizlə həyatımı bölüşmüşdüm. Onu qarnımın içində bir ağır kimi hiss edirdim.

Birdən fikirləşdim, görəsən mənə nə mane olur: “Rolbon heç də həmişə bacısı oğlu ilə açıq deyildi- danışqlar uğursuz alınsa Rolbon onu I Pavlın yanında müdafiəçi şahid kimi istifadə etmək istəyirdi. Çox güman ki, markiz vəsiyyəət hekayəsini uydurub ki, sadə və sadələvh görünsün.

Mənə mane olan boş şey idi, o heç yeyilmiş yumurtaya da dəymirdi. Amma mən yenə də qaranlıq fikirlərə qərq oldum. Birdən qarşımda “Kamilya” kafesindəki gombul ofisiənti, müsyö Axillin çaşqın baxışlarını, özümü açıq-aydın indidə tərək edilmış, atılmış hiss etdiyim zalı gördüm. Yorgun-yorgun öz-özümə dedim: “Axı necə, hətta öz şəxsi keçmişini saxlamağa gücü çatmayan mən, başqasının keçmişini xilas etməyə ümid edirəm?”

Qələmimi götürüb işə qayıtmağa cəhd etdim; daha bəsdir, keçmiş, indi, ətraf dünya barədə fikirləşdim. Bircə şey istəyirəm, mənə imkan versinlər sakitcə kitabımı bitirim.

Amma baxışlarım təmiz qeyd kitabçasına ilişəndə, onun görünüşü mənə heyərtləndirdi və mən havada asılıb qalan lələyimlə bu gözqamaşdırən kağıza zilləndim. O necə də hamardır, təmizdir, onun buradakı iştirakı necə də hiss edilir. Onda bu anlıq həqiqilikdən başqa heç nə yoxdur. Yazdığım hərflərin mürəkkəbi hələ qurumayıb, amma onlar artıq mənə məxsus deyillər.

“Kimsə cidd-cəhdlə ən pis şaiyələr buraxırdı...”

Bu ifadəni mən fikirləşmişdim, əvvəlcə o mənim bir hissəm idi. İndi o kağızda yazılıb, onunla mənə qarşı birləşib. Mən daha onu tanıyırdım. Mən hətta onu yenidən fikirləşə də bilmirdim. O orada – qarşımda idi, onda başlanğıc halından əlamətlər axtarmaq yersiz idi. Onu istənilən başqa adam da yaza bilərdi. Amma mən, mən özüm də əmin deyildim ki, onu mən yazmışam. Hərflər daha parıldamırdılar, onlar qurumuşdular. Bu da itdi, onların qısa ömürlü parıltılarından əsər-əlamət qalmadı.

Darıxıb, ətrafa baxdım, hal-hazırkı həqiqilikdən başqa heç nə əsl deyil. Yüngül və ya böyük mebel öz həqiqiliyinə dalıb, stol, yataq, güzgülü şaf və mən. Həqiqiliyin əsl təbiətini kəşf etdim, o mövcud olandır, həqiqətən olmayan heç nə mövcud deyil. Keçmiş yoxdur. Yoxdur. Ümumiyyətlə yoxdur. Nə əşyalarda, nə də mənim fikirlərimdə. Əlbəttə, keçmişimi itirdiyimi çoxdan başa düşmüşdüm. Amma indiyə qədər elə bilirdim ki, o sadəcə mənim baxış bucağımdan kənardadır.

Keçmiş mənim üçün istefaya çıxmaq kimi bir şey idi, mövcudluğun başqa forması- bayramlar, tətillər kimi bir şey idi, hər bir hadisə öz rolunu sona qədər oynayıb, öz təşəbbüsü ilə balaca qutuya yığışırdı, öz qardaş hadisələrinin birləşdikləri hansısa qrupun fəxri üzvü olurdu- mövcudsuzluğu təsəvvür etmək nə qədər əzəbli idi. Amma indi bilirdim, dünyadakı hər şey əslində görüntüdür, arxasında heç nə yoxdur.

Bir neçə an bu fikrin təsirinə düşdüm. Sonra silkələnib, çiyinlərimi düzəltdim ki, ondan canımı qurtarım və qeyd kitabçasını qarşıma çəkdim.

“ ...vəsiyyəət hazırladığını yazırdı”.

Birdən özümü o qədər pis hiss etdim ki, qələm əlimdən düşdü, mürəkkəb sıçradı. Nə baş verir? Yenə də ürək bulantısı? Yox, bu ürək bulantısı deyildi, otaq hələ də öz adı, dostcanlı görünüşünü

saxlayır. Sadəcə stol bir az daha ağır görünür, qələmim möhkəmlənib. Qisası, markiz de Rolbon elə indicə ikinci dəfə öldü.

Bir az əvvəl o burada, mənim içimdə idi, isti və sakit oturmuşdu, hətta arabir içimdə necə tərpendiyini də hiss edirdim. Mənim üçün o canlı idi, Oxucudan, “Dəmiryolçuların sığınacağı”nın sahibəsindən daha canlı idi. Əlbəttə, onun da qəribəlikləri var idi, o bir neçə gün ümumiyyətlə görünməyə bilirdi, amma tez-tez hava onun üçün hansısa halda yaxşı olanda o meteohissiyatlı bitki kimi çölə çıxırdı- mən onu, solğun üzünü, göyümtül yanaqlarını görürdüm. Amma heç onda da görünmürdü, sadəcə hiss edirdim ki, ağırlığı ilə ürəyimi sıxır- mən onunla dolu olurdum.

Budur, heç nə qalmadı. Eləcə də qurumuş mürəkkəbin əvvəlki parıltılı izləri də getdi. Özüm günahkar idim: mən deməli olmadığım o yeganə sözü dedim, – dedim ki, keçmiş mövcud deyil. Və bir anda, tamamilə səssizcə markiz de Rolbon yoxluğa getdi. Əlimə məktubu aldım, peşmanlıqla xışıldatdım.

“ Amma axı – özümü əmin etməyə çalışdım- o özü bir –birinin ardınca işarələr verib. O bu kağızı sıxıb, barmaqları ilə səhifələri tutub ki, onlar qələmin ucundan qaçmasınlar”

Gecdir- bu sözlər mənalarını itiriblər. Sadəcə əlimdə tutduğum bir bağlama saralmış səhifələr mövcuddur, vəssalam. Əlbəttə onların da tarixi var idi: Rolbonun bacısı oğlu 1810-cu ildə çar polisi tərəfindən öldürüldü, kağızları qeydiyyatdan keçirildi və gizli arxivə qoyuldu, yüz on il sonra hakimiyyətə gələn Şura tərəfindən Dövlət kitabxanasına verildi, mən də 1923-cü ildə onları oğurladım. Amma bütün bunlar qeyri-real görünürdü, törətdiyim bu oğurluq haqqında heç bir həqiqi xətirəm qalmayıb. Bu kağızların otağında olması barədə yüzlərlə digər həqiqətə uyğun hekayələr uydurmaq çətin deyil, amma onlar bu səhifələrlə üzləşəndə boş, yüngül, sabun köpüyü kimi mənasız görünərdilər. Rolbonla əlaqə saxlamaq istəsəm bu kağızlara arxalanmaqdan daha ruh çağırmaqla məşğul olmaq yaxşıdır. Rolbon itdi. İzi-tozu da qalmadı. Əgər ondan hansısa sür-sümük qalıbsa onlar öz-özləri üçün mövcuddurlar, heç nədən asılı deyillər, onlar sadəcə fosfat, əhəngdaşı, su və duzdan ibarət bir şeydilər.

Son dəfə cəhd etdim, madam Janlisin sözlərini təkrar etməyə başladım, adətən onların köməyi ilə markizi canlandırırdım: “onun çiçək xəstəliyindən sonra yaranmış çopurlarla dolu təmiz, qırıqlı üzündə markiz onu nə qədər gizlətməyə çalışsa da gözəgirən fırıldaqçı ifadəsi yazılmışdı”.

Markizin üzü gözümə göründü: iti burun, göyümtül yanaqlar, təbəssümü. Nə qədər istəsəm onun cizgilərini canlandırma bilərdim, hətta əvvəlkindən daha asan. Məsələ ondadır ki, bu sadəcə mənim yaratdığım obraz idi, təsəvvürlərimin məhsulu. Ah çəkib, dözülməz itki hissi ilə stula söykəndim.

Saat dörd oldu. Artıq bir saatdır stula söykəniyə, əllərimi bayramsayağı sallatmışam. Hava qaralır. Daha otaqda heç nə dəyişmədi: ağ kağızlı qeyd kitabçam, qələmim, mürəkkəb qabı əvvəlki kimi stolun üstündədir... Amma daha heç vaxt ilk səhifədə heç nə yazmayacam. Daha heç vaxt Mühəribə Əlilləri küçəsinə, La Redur bulvarına- kitabxanaya onun arxivlərində işləmək üçün getməyəcəm.

Çölə çıxmaq, nə olur olsun başımı qarışdırmaq istəyirəm ki, unudum. Amma əgər barmağımı tərpsəmsə, tamamilə sakit oturmasam başıma nə gələcək bilirəm. Amma mən hələ bunun olmasını istəmirəm. Bu nə qədər gec olsa o qədər yaxşıdır. Tərpənmirəm- dayanmadan qeyd kitabçasındakı yarımçıq abzası oxuyuram:

““ Kimsə cidd-cəhdlə ən pis şaiyələr buraxırdı. Yəqin ki, Markiz de Rolbon bu qırmağa düşmüşdü, çünki 13 sentyabr tarixinə olan məktubunda bacısı oğluna vəsiyyəti hazırladığını yazırdı”.

Rolbon adlı böyük iş bitdi, necə ki, böyük ehtiras bitir. Başqa nəşə fikirləşmək lazım gəlir. Bir neçə il əvvəl, Şanxayda müsə Mersyenin kabinetində qəfil silkələnib, yuxunu qovmuşdum,

ayılmışdım. Amma başqa yuxu başlamışdı: çar sarayında yaşayırdım, köhnə sarayda, orada elə soyuq olur ki, qışda qapı aralarında buzlu sırsıralar yaranır. Bu gün qeyd kitabçamın ağ kağızı qarşısında ayıldım. Məşəllər, buzlu evlərdə bayramlar, mundirlər, gözəl titrəyən çiynilər- hər şey itdi. Onların əvəzində isti otağımda Heç Nə qaldı və mən bu heç nəni görmək istəmirəm.

Markiz de Rolbon mənim müttəfiqim idi, onun mənə ehtiyacı var idi ki mövcud olsun, mənim də ona ehtiyacım var idi ki, öz mövcudluğumu hiss etməyim. Mənim işim xammal vermək idi, xammalı satmaq idi, mövcudluğum idi, Mənim mövcudluğum. Onun işi həyata keçirmək idi. Qarşımda dayananda həyatımın sahibi idi, həyatım onun idi ki, məndən keçib özünü yaratsın. Və mən artıq hiss etmirdim ki, mövcudam, mən artıq özüm kimi mövcud deyildim, markiz kimi mövcud idim.

Onun xətrinə yeyirdim, nəfəs alırdım, hər bir hərəkətim məndən asılı olmayaraq mənalı olurdu- bax, orada, qarşımda idi, artıq kağız üstündə gəzən əlimi görmürdüm, hətta yazdığım ifadələri də görmürdüm. Kağızın o tərəfində haralardasa markizi görürdüm, markiz məndən hərəkət tələb edirdi, bu hərəkət onun mövcudluğunu uzadırdı, möhkəmləndirirdi. Mən sadəcə onu həyata çağırmaq üçün bir vasitə idim, o mənim mövcudluğumun təsdiqi idi, mənə özümdən xilas edirdi. İndi mən nə edəcəm?

Ah, bircə tərpənmək lazım deyil- lazım deyil... Ah!

Dayana bilmədim, çiynlərimi tərpətdim.

Mən gözlədiyim nəyisə oyatdım, içimdə yarandı, su kimi axır, mən onunla doluyam. Xüsusi heç nə yoxdur: bu nə isə mən özüməm. Azad edilmiş mövcudluq içimə axdı. Mən mövcudam.

Mövcudam. Bu yumşaq bir şeydir, çox yumşaq və çox yavaş. Və o qədər yüngüldür ki, havada uçur. Hərəkətlidir. Bu hansısa toxunuşlardır- gah burada, gah orada yaranır itirlər. Yumşaq və hiyləgərdirlər. Ağzımda köpüklü maye var. Uduram, boğazımdan keçir, mənə nəvaziş göstərir, budur yenidən ağzımda yarandı. Ağzımda dayanmadan ağ maye yaranır, dilimi qucaqlayır. Bu maye də mənəm. Dil də mənəm. Boğaz da mənəm.

Ovcumu görürəm. O stolun üstünə söykənib. O yaşayır- o mənəm.

Açıldı, barmaqlarımı uzatdım, tərpənirlər. Əlimi çiynimə qoymuşam. Mənə yağlı qarnını nümayiş etdirir. Arxasıüstə çevrilmiş heyvana oxşayır, barmaqlar pəncələrdir. Əyləncə üçün onları tez-tez tərpədirəm. Bu arxasıüstə çevrilmiş xərçəng ayaqlarıdır. Bax, xərçəng öldü, pəncələr yığıldı, ovcumun içində yumuldular. Dırnaqlarımı, özümün yeganə cansız hissələrimi görürəm. İndi nə olacaq? Ovcum çevrildi, üzüstə uzandı, indi mənə kürəyini göstərir. Gümüşüdür, barmaq sümüklərindən başlayan kürən tüklər olmasa balıqlardakı kimi parıldayan kürəyi var. Ovcumu hiss edirəm. Əllərimdə tərpənən iki heyvan mənəm. Əlim digər əlimi dırnağı ilə qaşıyır. Stolun üstündə mənim olmayan ağırlığını hiss edirəm. Bu ağırlıq hissi dayanmadan davam edir, heç cür keçmir. Niyə də keçsin. Amma bu dözülməzdir. Əlimi qaldırıb, cibimə soxuram. Amma elə o dəqiqə parçanın içindən belimin istiliyini hiss edirəm. Əlimi cibimdən çıxarıb, stulun söykənəcəyinə qoyuram. İndi onun ağırlığını biləklərimdə hiss edirəm. O yüngül, yumşaq, süst tərpənir, o mövcuddur. Təslim oluram, onu hara qoysam da mövcud olmaqda, mən isə onun mövcudluğunu hiss etməkdə davam edirəm. Ondan, bədənimin digər hissələrindən, köynəyimə sürtünən yağlı tərdən, qaşıqla götürülən kimi tənbelcəsinə axan isti piydən, eləcə də daxilimdə gəzən, gələn, gedən, əzələlərimlə qalxan ya da səhərdən axşama qədər həmişəki küncələrində donan bütün digər hissələrdən canımı qurtara bilmirəm.

Qəfil silkələnirəm, əgər fikirləşməyi dayandırsam daha rahat olaram. Fikirlər, adamı ən çox onlar dıl xor edir. Onlar bədənimdən daha pisdirlər. Dayanmadan, qərībā dad qoyub irəliləyirlər. Fikirlərin daxilində isə söz, yarımçıq söz, yarımçıq ifadələr var, onlar dəfələrlə qayıdırlar: “Dayandırmaq laz...Mən möv...Ölüm...Markiz de Rol öldü...Mən...Mən mövc...”. Təkrar olunurlar və bunun sonu yoxdur. Bu hər şeydən pisdir, çünki burada mən günahkaram, müttəfiq

deyiləm. Məsələn, elə bu əzablı saqqız fikri: “Mən mövcudam”, onu özüm çeynəyirəm. Özüm. Bir dəfə yaşamağa başlayan bədən, öz-özünə yaşayacaq. Fikir isə yox, onu mən davam etdirirəm, inkişaf etdirirəm. Mən mövcudam. Mən mövcud olmam haqqında fikirləşirəm! Bundan canımı qurtarmağa çalışıram... elə bil ki başım dumanlanıb... budur yenə də başlayır: Duman... fikirləşmək lazım deyil... Fikirləşmək istəmirəm. Mən fikirləşirəm ki, fikirləşmək istəmirəm. Çünki bunun özü də fikirdir”. Yəni bu heç vaxt bitməyəcək?

Mənim fikrim, mənəm: Buna görə də fikirləşmədən dayana bilmirəm. Mən mövcudam, çünki fikirləşirəm, fikirləşməyə mane ola bilmirəm. Bax elə bu dəqiqə necə dəhşətlidir, mən mövcudam, mövcud olmağım məni dəhşətə gətirir. Bu mənəm, mən özüm can atdığım yoxluq uydururam, mənim nifrətim, mövcudluqdan iyrənməm hamısı məni mövcud olmağa məcbur etmək üçün vasitələrdir.

Fikirlər baş fırlanması kimi haradasa yaranırlar, onların boynumun arxasında doğulmalarını hiss edirəm... bir dəfə təslim olsam onlar qarşımda, gözlərimin arasında olacaqlar və mən həmişəlik təslim olacam, fikir şişəcək, şişəcək, çox nəhəng olacaq, məni dolduracaq, mövcudluğumu yeniləyəcək.

Tüpürçəyim şirindir, bədənim istidir, mən özüm özümə diltoram. Stolun üstündə cib bıçağım var. Açırım. Niyə də yox? Elə ya da belə bu haradasa fərqlilik ola bilər. Sol əlimi qeyd kitabçasının üstünə qoyub, çalışıram ki, bıçağı ovcuma batırım. Hərəkət çox əsəbi alındı, bıçaq dərimin üstündən sürüşdü, yüngül çapıq. Çapıq qanayır. Bəs indi nə? Nə dəyişdi? Amma yenə də ağ vərəqə, bayaq yazdığım sətirlərin üstünə qan damcılarının düşməsinə məmnuniyyətlə baxıram. Axır ki, onlar mən deyiləm. Ağ səhifədə dörd sətir, qan damcıları və budur, əla xatirələr artıq hazırdır. Aşağı yazmaq lazımdır: “Bu gün mən markiz de Rolbon haqqında kitab yazmaq fikrindən imtina etdim”.

Əlimə yod sürtdüm? Bilmirəm. Baxıram, qan damcıları necə də yeknəsaq axır. Amma bax, qan dayandı. Bitdi. Çapıqın ətrafında dəri qırmızı görünür. Dərinin altında o birilərdəki kimi yüngül hissiyyat, daha çox diltorçuluq var.

Saat beşin yarısı oldu. Qalxıram, soyuq köynək bədənimə yapışdı. Küçəyə çıxıram. Niyə? Ona görə ki, evdə qalmaq da mənasızdır. Hətta evdə qalsam, sakitcə küncdə otursam yenə də özümdən heç hara qaça bilməyəcəm. Həmin küncdə mövcud olacam, öz ağırlığımı döşəməyə salacam. Çünki artıq varam.

Yolda qəzet alıram. Sensasiya. Balaca Lyusenin cəsədi tapılıb! Çap rənginin iyi, kağız barmaqlarımı döyəcəkdir. Şərəfsiz qatil gizləni. Qızı zorlayıblar. Cəsədi tapılıb- gərilməmiş barmaqlar palçıqə batıbmış. Qəzeti bükürəm, barmaqlarım qəzətdən yapışdı: çap rənginin iyi. Aman Allah, bu gün hər şey necə sırtıqcasına mövcuddur! Balaca Lyuseni zorlayıblar. Boğublar. Onun bədəni hələ də mövcuddur, gövdəsi parçalanıb. Lyusen daha mövcud deyil. Onun əlləri. O daha mövcud deyil. Ev. Evlərin arası ilə gedirəm, mən evlərin arası ilə varam, körpünün üstü ilə gedirəm, körpü ayaqlarımın altında mövcuddur, evlər su kimi, kağız üstündə durna qanadları kimi ayaqlarımın altında birləşir, mən mövcudam. Mən varam, mən mövcudam, mən fikirləşirəm, daha doğrusu mən mövcudam çünki fikirləşirəm, yaxşı bəs niyə fikirləşirəm?

Daha fikirləşmək istəmirəm, çünki mövcud olmaq istəmədiyimi fikirləşirəm, fikirləşirəm ki mən...çünki... Off! Qaçıram, əclaf qaçıb, qıza təcavüz edilib. O bədəninə digər bir bədənin daxil olduğunu hiss edib. Mən...indi də mən...təcavüz edilmişəm. Zorakılığa meyilli hiyləgər qüvvə mənə arxadan yaxınlaşır, haradasa qulaqlarım tərəfdədir, qulaqlarım mənim arxamca sürünür, kürən saçlarım başımda kürənləşir, nəm ot, kürən ot- yoxsa bu da mənəm? Bəlkə elə bu qəzet də mənəm? Qəzeti tutmaq iki varlığın üz-üzə olmasıdır, əşyalar üz-üzə mövcud olurlar, qəzeti atıram. Budur, ev, ev mövcuddur. Divardan irəli addımlayıram, uzun divardan irəli addımlayıram, mən varam, mən divarın qarşısında mövcudam, bir addım daha, divar var, o məndən irəlidədir, daha bir addım, daha bir, indi mənim arxamdadır, barmaqlarım şalvarımdan

yapışib, şalvarımı qarışdırır, qarışdırır, oradan balaca qız barmağı çıxarır, barmaq palçığa batıb, mənim barmağım palçığa batıb, elə həmin çirkli gölməçənin palçığına, barmağım sakitləşir, yumşalır, daha əvvəlki kimi qaşımır, həmin boğduqları qızın barmağı kimi gərilməyib, əclaf, palçıqdan yapışib, torpaqdan yapışib, barmağım sakitcə sürüşdü, barmağım yumşaq- yumşaq, mehribanlıqla budumu sıgallayır; mövcud olmaq yumşaq, üzü yola bir şeydi, avara-avara evlərin arasında fırlanır, mən varam, mən mövcudam, mən fikirləşirəm, mən avaralanıram, mövcudluq- yıxılmaq deməkdir, yıxılacaq, yıxılmayacaq, barmaq pəncərəni dırnaqlayır, mövcudluq natamamdır. Budur kişi. Yaraşlıq kişi mövcuddur. O hiss edir ki, var. Yox, elə yox, yanımdan keçən, qürurlu, bağ quşları kimi incə yaraşlıq kişi mövcud olduğunu hiss etmir. Dönmək, çiçəklənmək, kəsilməmiş əlim ağrıyır, mövcuddur, mövcuddur, mövcuddur. Yaraşlıq kişi, Fəxri legion ordeni, bıqlar mövcuddur, bu qədər. Yəqin ancaq Fəxri legion ordeni almaq və bıqları olmaq nə böyük xoşbəxtlikdir. Başqa heç nəyi heç kim görmür. O ancaq burnunun hər iki tərəfindən bıqlarının iki iti ucunu görür. Mən düşünürəm. Deyəsən mən bıqam. O nə özünün arıq bədənini, nə şalvarından çıxan iri ayaqlarını görmür, əlbəttə iki balaca, boz şiş tapmaq olar. Onun Fəxri legion ordeni var. Əclafın mövcud olmağa haqları çatır: “Mövcudam, çünki buna haqqım var”. Mövcud olmaq haqqım var, düşünməmək haqqım var, barmağım qalxır. Yəni mən... mən işıqlı, ağ döşəkağı üstündə, sakit-sakit aşağı əyilən ağ bədəni sıgallaya biləcəm? Qoltuqaltılarının nəmliyinə toxuna biləcəm? Canlı bədənə suyunu, şirəsini hiss edib, başqa bir bədənə, qırmızı, nəm qışaya, mövcudluğun boğucu, incə qoxusuna daxil ola biləcəm? Hiss edə biləcəm ki, mən nəm, yumşaq, solğun qandan qırmızılanmış, əsən, parçalanmış, mövcudluğun nəmliyi ilə qidalanmış dodaqların arasında mövcudam? Hiss edə biləcəm ki, mən şirin, nəm, göz kimi yaşaran dodaqların arasında mövcudam? Mənim bədənəm ətdən ibarətdir, ət yaşayır, ət qurdalanır, sakitcə şirəni, kremi çəkir, mənim ətim bədənəmə yumşaq, şirin suyunu qarışdırır, əlimin qanı, yaralı ətimin şirin ağrısı, o gedir mən də gedirəm, mən qaçmaqla xilas oluram, mən yaralı bədənli alçağam, bu divarların varlığı ilə yaralanmışam. Mənə soyuqdur, addım, mənə soyuqdur, digər addım, sola dönürəm, o sola döndü, o düşünür ki, sola döndü. Ağlımı itirmişəm? Bəlkə mən ağlımı itirmişəm? O deyir ki, ağlımı itirməkdən qorxur, mövcudluq, varlıqda toz dənəsi, o dayanır, onun bədənə dayanır, o düşünür ki dayanır, bu haradan çıxdı? O nə edir? o yenidən gedir. Qorxur, çox qorxur, alçaq, arzu duman kimidir, arzu iyrəncdir, o deyir ki, mövcud olmaqdan iyrənir, iyrənir? O mövcud olmağın iyrəncliyindən yorulub. O qaçır. Nəyə ümid edir? O qaçır, qaçıb suya atılmaq istəyir? O qaçır, qaçır, ürəyi döyünür, döyünən ürək bayramdır. Ürəyi mövcuddur, ayaqları mövcuddur, nəfəsi mövcuddur, onlar qaçıb, nəfəsdə, ürək döyüntüsündə, sakitcə, sakitcə mövcuddurlar, nəfəsim kəsilir, o deyir ki, nəfəsi kəsilir; Mövcudluq mənim arxa fikirlərimi tutur, onları sakitcə arxada qarışdırır. Məni arxadan tuturlar, arxadan məcbur edirlər ki, fikirləşim, daha doğrusu özümdən arxadakı, mövcudluğun yüngül köpükləri ilə nəfəs alan kimsə olmağa məcbur edirlər, arzuların dumanlı köpükləri, güzgüdə solğundur, ölü kimi, Rolbon öldü, Antuan Rokanten ölmədi, heç olmasa hisslərini itirəydi- o deyir ki, o istərdi ki, hisslərini itirsin, o qaçır, arxadan yapışır, balaxa Lyusenə arxadan hücum etmişdilər, mövcudluq ona arxadan hücum edib, zorlamışdı, o aman diləyir, utanır ki, aman diləyir, yazığınız gəlsin, kömək edin, kömək edin, deməli mən varam, o “Dənizçi barına” daxil olur, balaca güzgü, balaca bordel, balaca bordelin balaca güzgüsündə solğun, əzgin, kürən yekəpər əks olunur, özünü kiçik kreslonun üstünə atır, qrammofon çalınır, mövcuddur, hər şey fırlanır, qrammofon mövcuddur, ürək döyünür- fırlanın, fırlanın, həyat şirələri, fırlanın, jele, bədənəmə şirələri, şirniləri... qrammofon.

When the low moon begins to beam,

Every night i dream a little dream[i]

Birdən alçaq, xırıltılı səs çıxır və dünya itir, mövcudluq dünyası itir. Bu səs qadın bədənəmə məxsus idi. Ən gözəl paltarını geyinərək plastinka qarşısında oturmuşdu və onun səsinə yazırdılar. Qadın? Tamamlıq! O da mənim kimi, Rolbon kimi mövcuddur, onu tanımaq

istəmirəm. Amma bir şey var ki, onun haqqında danışmaq olmaz: o mövcuddur. Fırlanan plastinka var, titrəyən səslə kəsilən hava var, plastinkada izlər qoyan səs mövcuddur. Mən dinləyiciyəm, mövcudam. Hər şey doludur, hər yerdə ağır, yumşaq mövcudluq var. Amma bütün bu yumşaqlığın digər tərəfində, lap yaxında, aydın, yaşlı, amansız və sakit bir şey də var: bu... bu dəqiqlikdir.

Çərşənbə axşamı

Yenilik yoxdur. Mövcud oldum.

Çərşənbə.

Kağız süfrədə günəş halqası var. Halqa ilə əzgin milçək sürünür, özünü isidir, bir pəncəsini digərinə sürtür. Ona xidmət edəcəm, əzəcəm. Başının üstündə günəşdə parıldayan qızılı tükləri olan nəhəng baş barmağın olduğunu görmür,

- Onu öldürməyin, müsyö- Oxucu qışqırır.

Parçalandı. Qarnından balaca, ağ içalat çıxır; mən onu mövcudluğundan xilas etdim.

- Ona kömək etdim, – Oxucuya quru-quru cavab verirəm.

Mən niyə burdayam? Niyə də burada olmayım? Günortadır, gözləyirəm ki, yatmaq vaxtı gəlsin. (Xoşbəxtlikdən yuxusuzluğum yoxdu). Dörd gündən sonra Annini görəcəm; Bu gün üçün həyatımın yeganə mənası budur. Sonra nolaçaq? Anni gedəndən sonra nolaçaq? Çox əla bilirəm ki, əslində ümid edirəm o daha heç vaxt məni tərk etməyəcək. Amma əslində mən ki bilirəm Anni heç vaxt gözlərimin qabağında qocalmağa razı olmaz. Mən zəif və təkəm, ona ehtiyacım var. Əslində isə onun qarşısında bütün gücümle dayanmaq istədim. Yazıq zəiflərə qarşı Anni amansızdır.

- Sizə nə olub müsyö? Özünüzü pis hiss edirsiniz?

Oxucu yanımdan mənə baxır, gözləri gülür. Ağzı açıqdır, tənəffüs itlər kimi nəfəs alır. Etiraf edirəm bu səhər onu görəndə az qala sevinmişdim. Mənə söhbət edəcəyim adam lazım idi.

- Mən çox xoşbəxtəm ki, mənimlə nahar edirsiniz, – o deyir. – üşüyürsünüzsə qızdırıcıya yaxın oturaq. Baxın, o cənablar artıq gedirlər, hesabı istədilər.

Kimsə mənim qayğıma qalır, üşüyüb-üşümədiyimi soruşur, mən başqa bir adamla danışiram, belə bir şey artıq neçə illərdir olmamışdı.

- Onlar gedirlər. İstəyirsinizsə onların yerində oturaq?

İki cənab siqaret çəkirdi. Onlar çıxdılar, artıq təmiz havada, günəşdədirlər. Onlar iki əlləri ilə şlyapalarını tutub, geniş pəncərələrin yanından keçirlər. Gülürlər, külək plaşlarını şişirdir. Yox, yerimi dəyişmək istəmirəm. Niyə? Özü də şüşənin ardından hamam kabinetlərinin ağ damları arasından yaşıl, dalğalı dənizi görürəm.

Oxucu portmanetindən iki bənövşəyi, karton düzbucaqlı çıxardı. İndi onları kassaya verəcək. Birinin üstündən oxuyuram:

“Bottane firması, ev mətbəxi

Kompleks nahar 8 frank.

Qəlyanaltı seçimlədir.

Qarnirli ət yeməyi

Pendir və ya desert.

20 talon- 140 frank .”

İndi qapının yanında, yumru stolda oturan adamı tanıdım,- bu kommivoyajerdi, o tez-tez “Prentaniya” otelində qalır. Bəzən diqqətli, gülümsəyən nəzərlərini mənə zilləyir- amma o mənə görmür, həddindən artıq yediyinə dalıb. Kassanın digər tərəfində qırmızı sifətli, yekəpər iki müştəri oturub, onlar ağ şərabla midiy yeyirlər. Sarı, incə bıqlı, alçaq boylu olanı özünün xoşuna gələn hansısa hadisəni danışır. Arabir fasilə edib, gözqamaşdıran dişlərini göstərib gülür. İkincisi gülmür, baxışları sərtidir. Amma bəzən danışana tərəf baxıb, başı ilə təsdiq edir. Pəncərənin yanında arıq, qarabuğdayı, xeyirxah üzlü və alnından arxaya daradığı gözəl ağ saçlı adam fikirli-fikirli qəzet oxuyur.

Dəri portfeli yanındakı stulun üstünə qoyub. Vişi mineral suyunu içir. Bir az sonra bütün bu adamlar kafedən çıxacaqlar; yediklərindən ağırlaşmış, dəniz küləyi ilə sovrulub, yellənən ətəkli plajları ilə, yüngülcə səs küy salıb, başlarında yüngül dumanla səki ilə gedəcəklər, sahildəki uşaqlara, dənizdəki gəmilərə baxacaqlar, onlar işə gedəcəklər. Mən isə heç yərə getməyəcəm, mənim işim yoxdur. Oxucu sadəliklə gülür, günəşin şüaları onun çox az saçlarında oynayır.

- Sifariş verərdiniz?

Menyunu mənə verur; bu qəlyanaltıların birini seçməyə haqqım var: beş dilim kolbasa və ya qırmızı turp, krevet və ya istiotlu souslu kərəviz saladı. Burqund üslubunda hazırlanmış ilbiz üçün ödəniş etməlisən.

- Mənə kolbasa verin,- ofisianta deyirəm.

Oxucu kartı məndən alır.

- Yəni daha yaxşı heç nə yoxdur? Məsələn, burqund formalı ilbiz?

- Mən ilbiz xoşlamıram.

- Aha! Bəs istridyə necə?

- Onlar üçün dörd frank ödəməlisiniz, – ofisiant deyir.

- Yaxşı, onda istridyə mademuazel, mənə isə qırmızı turp. – Qızarıraq mənə izah edir: – mən turp çox xoşlayıram.

Mən də.

- Sonra nə?- soruşur.

Ət yeməkləri menyusuna baxıram. Buğda bişirilmiş ət istərdim. Amma əvvəlcədən bilirəm ki, mənə cücə düşəcək, yeganə yeməkdir ki, onu ödəmək lazımdır.

- Cücə mənə isə buğda bişirilmiş ət, mademuazel.

Oxucu səhifəni çevirir, növbəti səhifədə şərab siyahısı var.

- Şərab içək- təntənsiz səslə deyir.

- Hey, sən,- ofisiant deyir. – bu gün gəzirsiz? Siz ki heç vaxt içki içmirsiz.

- Bir stəkan şərab istənilən halda xeyirdi. Zəhmət olmasa, mademuazel, bir bardaq çəhrayı anjuan.

Oxucu mənə kənara qoyub, çörəkdən öz payını kəsir, xıra hissələrə bölür, öz boşqabını salfetlə silir. Sonra ağ saçlı, qəzet oxuyan adama baxır.

- Adətən, – o gülümsəyib mənə deyir, – bura kitabla gəlirəm. Düzdür, həkim məsləhət görmür, oxuyanda yeməyi çeynəmədən çox tələsik udursan. Amma mənim mədəm dəmirdəndir, hər şeyi həzm edə bilər. 1917-ci ilin qışında əsir düşəndə bizi o qədər pis yemləyirdilər ki, hamı xəstə idi. Mən də əlbəttə hamı kimi xəstə düşmüşdüm, amma əslində özümü lap əla hiss edirdim.

O müharibədə əsir olub. Heç vaxt bu barədə danışmayıb. Heç cür yadıma sala bilmirəm, mən onu ancaq Oxucu kimi təsəvvür edə bilirəm.

- Harda əsir düşmüşdüz?

Cavab vermir. Çəngəlini kənara qoyub mənə qərribə baxışlarla zilləndi. İndi mənə öz problemi barədə danışacaq, yadıma düşdü ki, kitabxanada işləri nəşə düz gətirmir. Bütün diqqətimi cəmləmişəm: başqasının problemini hiss etmək, bundan yaxşı heç nə yoxdur, diqqətimi yayındırır. Mənim heç bir problemim yoxdur- rentacı kimi zənginəm, rəhbərliyim yoxdur, arvadım uşaqlarım yoxdur; mən varlığam- yeganə problemim bax budur. Amma bu problem o qədər dağınıq, metafizik yayqındır ki, ondan utanıram.

Amma deyəsən Oxucu danışmağa hazırlaşmır. O mənə necə qərribə baxışlarla baxdı: bu baxış görmək üçün baxılan baxış deyil, daha çox ruhların əlaqəsi üçün vasitədir. Oxucunun ruhu düz gözəl gözlərinə qədər qalxdı və oradan baxır. Qoy mənimki də eyni cür davransın, burnunu şüşəyə söykəsin və hər ikisi maraqlarını bölüşsünlər.

Yox, mən ruhların münasibətini istəmirəm, hələ ora gedib çatmamışam. Mən geri gedirəm. Amma Oxucu baxışlarını məndən çəkməyib, bütün sinəsini stola söykəyib. Xoşbəxtlikdən ofisiənt ona turp gətirdi. O yenidən stula söykəndi, ruhu gözlərində gizləndi və o sakitcə yemək yeməyə başladı.

- Hə noldu, problemlərinizi həll etdiniz?

O diksindir.

- Hansı problemlərim müsyo?- qorxu ilə soruşur.

- Necə yadınıza düşür, təzəlikcə mənə özünüz dediniz ki...

Yüngülcə qızarır.

- Həə, onu deyirsiniz, – quru-quru deyir. – Hə, doğrudan da demişdim. Hər şeyi korsikalı edir, müsyo. Kitabxanadakı korsikalı. – Bir anlıq inadkar keçdi kimi dirənir.- bunlar hamısı dedi-qodudur, müsyo, sizi narahat etmək istəməzdim.

İnad etmirəm. Hədsiz sürətlə yemək yeyir, düzdür ona baxsan belə deməzdin. Mənə istridyə gətirəndə o artıq turpu bitirmişdi. Onun boşqabında yaşıl quyuqlar və nəm duz yığını qalmışdı.

Küçədə, menyu qoyulmuş vitrinin qarşısında cütlük dayanır- kartondakı aşbaz sol əli ilə menyunu göstərir (sağ əlində tava tutub). Onlar qərar verə bilmirlər. Qadın donur, çənəsini xəz yaxalığına salır. Gənc kişi birinci qərar verir. Qapını açıb, qadını içəri buraxır.

O daxi olur. Ətrafa mehriban baxış atıb, canlanır.

- Necə istidir, – sinədən gələn səslə deyir.

Gənc kişi giriş qapısını bağlayıb deyir.

- Salam.

Oxucu dönür və mehribanlıqla gəncin salamını alır. Digər müştərilər susurlar, amma xoşsimalı cənab yüngülcə qəzeti aşağı salıb gələnlərə baxır.

- Təşəkkür edirəm, narahat olmayın.

Ofisiant qız paltolarını soyunmağa kömək etmək üçün gələnlərə tərəf atılanda gənc kişi artıq paltosunu yüngülcə soyunmuşdu. Pencək geyinməyib, əynində dəri kurtka var. Bir az narahat olmuş ofisiant qadına tərəf dönür. Burada da onu qabaqlamış gənc yüngül, xoş və dəqiq hərəkətlərlə yoldaşına paltosunu soyunmağa kömək edir. Onlar üzbəüz, bizim yanımızda oturlar. Deyəsən hələ təzə tanış olublar. Gənc qadının yorğun, təmiz və yüngülcə incimiz üzü var. Qəfil şlyapasını çıxarıb, gülümsəyərək qara saçlarını silkələyir.

Oxucu xoş baxışlarla uzun müddət onlara baxdı, sonra mənə tərəf dönüb göz vurdu, sanki demək istəyirdi: “Necə gözəl cütlükdür, elə deyil?”

Onlar çirkin deyillər. Susurlar, xoşbəxtdirlər ki, birlikdədirlər, xoşbəxtdirlər ki, onları birlikdə görürlər. Keçmişdə bəzən Anni ilə Pikkadillidə hansısa restorana girəndə hiss edirdik ki bizə mütəəssir baxışlar zillənib. Bu Annini əsəbləşdirirdi, amma düzünü desəm mən yüngülcə fəxr edirdim. Ən əsası təəccüblənirdim. Mən heç vaxt bu gənc kimi səliqəli və təmizkar olmamışdım, bu ona çox yaraşır. Heç kimisə mütəəssir edəcək qədər çirkin də deyildim. Sadəcə gənc idik, indi mən başqasının gəncliyindən rıqqətə gəlmə yaşındayam. Amma mən mütəəssir deyiləm. Qadının yumşaq, qara gözləri var. Gəncin dərisi narıncıya çalır, bir az nahamardır və çox xoş, iradəli, balaca çənəsi var. Düzdür onlar məni təsirləndirir amma həm də haradasa onlardan iyrənirəm. Onlar məndən necə də uzaqdadırlar, istidə dincəliyə, ürəklərində ümumi, şirin arzu daşıyırlar. Özlərini yaxşı hiss edirlər, bu sarı divarlara, insanlara inamla baxırlar, onlar dünyanı olduğu kimi xoşlayırlar, hər biri hələ ki həyatının mənasını digərində görür. Tezliklə onların bir həyatı olacaq, sakit, isti, mənasız- amma onlar bunu hiss etməyəcəklər.

Bir-birinə qarşı hələ ki, cəsarətsizdirlər. Nəhayət gənc yöndəmsiz, qərarlı hərəkətlə rəfiqəsinin barmaqlarının ucundan tutur. O ürəklənir və hər ikisi menyuya tərəf əyilirlər. Hə, onlar xoşbəxtdirlər. Hə nolsun? Sonra?

Oxucu hiyləgərcəsinə və sirli görünüşlə özünə baxdı.

- Mən sizi srağagün gördüm.
- Harada?
- Ha-ha,- şərəflə gülür.

Bir az fasilə verib, izah edir.

- Siz muzeydən çıxırdınız.
- Həə, düzdür,- deyirəm. – Amma srağagün yox, şənbə günü.

Srağagün dəqiq muzeydə gəzəsi halda deyildim.

- “Orsininin oğurlanması”- nın məşhur ağac surətini gördünüz?
- Yox, bilmirəm.

- Yəni bu ola bilər? O balaca zalda, girişdən sağ tərəfdədir. Kommunarın işidir, amnistiyaya qədər Buvildə yaşayıb, çardaqda gizlənirmiş. O ümid edirmiş ki, Amerikaya gedən paraxoda minər, amma buranın limanlarında polis öz işini bilir. Əla insandır. Darıxdığından böyük odunu yonmağa başlayıb. Heç bir aləti yox imiş- ancaq cib bıçağı və dırnaq üçün kiçik mişar. Odunun ölçüsü əlli metr olarmış, bütöv hissədən yonub. Orada yetmiş personaj çəkilib, imperatorun karetasına birləşdirilmiş iki atı saymasaq hər biri mənim ovcum boyda olar. Onların üzü isə, müsyö, dırnaqyonanla hamarlanıb, hər birinin öz ifadəsi var, elə bil ki, canlıdırlar. Üzr istəyirəm, müsyö, amma özümdə cəsarət tapıb deyirəm ki, bu yaradıcılığı görmək lazımdır.

Heç nə söz vermək niyyətində deyiləm.

- Sadəcə bir dəfə də Bordyurenin şəkillərinə baxmaq istədim.

Oxucu birdən kədərləndi.

- Portretlər hələ də böyük zaldan asılıb? Yazıq təbəssümlə soruşur. – mən yaradıcılıqdan heç nə anlamıram, müsyö. Əlbəttə bilirəm ki, Bordyuren böyük rəssamdır, fırça ilə davranırsa bilir, necə deyirlər, yaradıcı gözləri var, amma mən müsyö, estetik həzz almıram.

- Bax, mən də heykəltəraşlığa qarşı soyuqqanlıyam, – deyirəm.

- Ah, müsyö, eynən, mən də eləyəm. Musiqiyə, baletə qarşı. Axı mən heç də savadsız adam deyiləm. Başa düşmürəm, məsələ nədədir: mən gənclər görmüşəm ki, mənim bildiklərimin yarısını da bilmirlər, amma görünür ki, şəkil qarşısında dayananda həzz alırlar.

- Yəqin özlərini elə göstərirlər, – onu sakitləşdirmək üçün deyirəm.

- Ola bilər... Məni axmaq yerinə qoyurlar, – bir qədər fikirləşəndən sonra deyir. – əsas məsələ onda deyil ki, mən həzz almaqdan məhrumam, əsas məsələ odur ki, insan fəaliyyəti mənə yaddır. Axı mən insanam, şəkilləri də insanlar çəkir...

- Müsyö, – birdən dəyişmiş səslə deyir- bir dəfə mən fikirləşdim ki, gözəllik sadəcə zövq məsələsidir. Məgər hər bir dövr öz gözəllik üsullarını yaratmamışdı? İcazə verirsiniz, müsyö?

Təəccüblə cibindən qara dəri cildli qeyd kitabçasını çıxarmasına baxıram. Onu vərəqləməyə başlayır. Kitabçada çoxlu təmiz səhifələr var, amma aradır qırmızı mürəkkəblə yazılmış sətirlərə rast gəlmək olur. Oxucu təbəşir kimi ağdır.

Kitabçanı stolun üstünə qoyub, geniş ovcu ilə üstünü bağladı. Utancaq-utancaq öskürüb, dedi:

- Bəzən mənim başıma müxtəlif- mən onları fikir adlandırmağa cəsarət etmirəm- qərribə şeylər gəlir- baxın, otururam, oxuyuram birdən özüm də bilmirəm necə olur elə bil ki, beynim işqlənir. Əvvəlcə buna fikir vermədim, sonra qeyd kitabçası almağa qərar verdim.

Səsini kəsib, mənə baxdı. Gözləyir.

- Həə, belə deyir!- deyirəm.

- Əlbəttə bütün bunlar son deyil, müsyö. Mənim təhsilim hələ bitməyib. – Əlləri əsə-əsə kitabçanı götürür, ürəyinin dərinliyinə qədər həyəcanlanıb. – Bax elə bu da incəsənət haqqındadır. Oxumağa icazə versəniz çox xoşbəxt olardım.

- Böyük məmnuniyyətlə,- deyirəm.

Oxuyur:

“Artıq heç kəs XVIII əsrdə həqiqət saydıqlarına inanmır. Axı niyə onların gözəl hesab etdikləri əsərdən biz hələ də zövq almalıyıq?”

Yalvarıcı baxışlarla mənə baxır.

- Necədir, müsyö? Bəlkə bir az ziddiyyətlidir, hə? Amma fikirləşdim ki, öz düşüncələrimi sətir şəkildə verə bilərəm.

- Hmm... necə deyim, mənə çox maraqlıdır.

- Siz haradasa belə fikirlərə rast gəlmisiniz?

- Əlbəttə ki, yox.

- Doğrudan? Heç vaxt rast gəlməmişsiniz? Bəlkə də, müsyö,- qaşqabaqlı deyir, – bu fikir düz deyil. Əgər düz olsaydı indiyə qədər kiminsə ağına gələrdi.

- Dayanın, deyirəm,- deyəsən yadıma gəlir ki, haradasa belə bir şey oxumuşdum.

Gözləri parıldayır, karandaşını çıxarır.

- Hansı müəllifdə? – işgüzarcasına soruşur.
- Hmm... Re...Renanda

Göyün yeddinci qatındadır.

- Xahiş edirəm, mənə dəqiq deyin, harada deyilib,- karandaşın ucunu tüpürcəkləyib, soruşur.
- İndi yadıma düşmür, – çoxdan oxumuşam.
- Həə, eybi yoxdur, eybi yoxdur.

Kitabçasına Renanın adını yazır.

- Həə, deməli mənim fikirlərim Renanla üst-üstə düşür. Hələ ki onun adını karandaşla yazdım, sevincək deyir,- amma axşam onu qırmızı mürəkkəblə yenidən yazacam.

Bir dəqiqəlik kitabçasını nəzərdən keçirir, gözləyirəm ki, onun daha bir aforizmini eşitməli olacam. Amma ehtiyatla kitabçanı örtüb, cibinə qoyur. Şübhəsiz, hesab edir ki, bir dəfəlik xoşbəxtliyi tamamilə kifayətdir.

- Arabir bax belə ürəkdən söhbət etmək,- inamlı tonla danışır,- necə də xoşdur.

Bu ifadə, bildiyim kimi onsuz da ölmüş söhbətimizi təmiz bağladı. Uzun səssizlik çökür.

Gənc cütlük restorana gələndən buranın havası dəyişmişdi. İki qırmızısıfə gənc susmuşdular: onlar sakitcə gənc qadının gözəlliyini seyr edirdilər. Xoşsifət cənab qəzeti kənara qoyub, gənc cütlüyə təkəbbürlü həтта bir az müttəfiq baxışlarla baxırdı. O düşünür ki, qocalıq müdriklikdi, gənclik gözəldir, arabir bic-bic başını yellədir: çox gözəl bilir ki, hələ də yaxşı görünür, yaxşı qalıb və qarabuğdayı üzü, boy-buxunlu fiqurası ilə hələ də cəlb edə bilir. Ata rolunu oynamaq xoşuna gəlir. Ofisiəntin hissləri çox sadədir- gənclərin qarşısında ağzı açıq halda donub.

Gənc cütlük asta-asta danışrlar. Onlara qəlyanaltı veriblər, onlar isə hələ heç toxunmayıblar. Diqqətimi cəmləyib danışdıqlarından qısa ifadələr tutmağa çalışıram. Sinedən gələn səslə danışan qadını daha yaxşı eşidə bilirəm.

- Yox, Jan, yox.
- Axı niyə, yox? – Ehtirash səbirsizliklə gənc pıçıldayır.
- Mən artıq sizə demişəm.
- Bu səbəb deyil.

Bir neçə söz buraxdım. Sonra gənc qadın möhtəşəm yorğun jest edir.

- Mən çox çalışdım. Artıq o yaşda deyiləm ki, həyatımda hər şeyi yenidən başlayım. Başa düşün, mən artıq qocayam.

Gənc kişi istehza ilə gülür.

- Mən bacarmaram- davam edir,- narahatlıq... gətirə bilmərəm.
- İnanmaq lazımdır, – gənc əminliklə deyir.- siz axı indi yaşamırsınız.
- Bilirəm,- qadın ah çəkir.
- Janettaya baxın.
- Hə,- üzünü turşudur.
- Məncə o gözəl iş gördü. Əsl cəsarət göstərdi.

- Mən isə hesab edirəm ki, – gənc qadın deyir,- o sadəcə şansını itirmək istəmədi. Düzünü desəm istəsəydim mənim əlimdə yüzlərlə belə şans ola bilərdi. Amma mən gözləməyi üstün tutdum.

- Düz etdiniz,- kişi nəvazişlə deyir,- düz etdiniz ki, məni gözlədiniz.

İndi qadın gülür.

- Necə də əminlik! Mən bunu heç də demədim.

Ardına qulaq asmadım. Onlar məni qıcıqlandırırılar. Onlar yatacaqlar. Özləri də bilirlər. Hər biri də bilir ki, digəri bunu bilir. Amma onlar gənc, əxlaqlı, ləyaqətli olduqlarına görə, hər biri özünə və qarşısındakına hörməti saxlamaq istədiyinə görə, sevgi nə isə böyük, şairanə bir şey olduğuna görə və ona görə ki, onu qaçıрмаq olmaz, onlar həftədə bir neçə dəfə rəqsə gedirlər, restoranlarda hər kəsin gözünün qarşısında özlərinin balaca, adət etdikləri, mexaniki pa-larını göstərirlər.

Həm də axı necəsə vaxtı öldürmək lazımdır. Onlar hələ gəncdirlər, yaxşı qalıblar, hələ otuz il də bunu edə bilirlər. Onlar hadisələri tələsdirmirlər, mümkün olduğu qədər yubadırlar və haqlıdırlar. Sevişəndən sonra varlıqlarının vəhşi mənasızlığını gizlətmək üçün nə isə yeni bir şey tapmalı olacaqlar. Amma... yenə də özlərini bu qədər ələ salmağa dəyərmə?

Zala göz gəzdirirəm. Buna deyərəm səhnə! Bütün bu adamlar ciddi görünüşlə yerlərində oturub, yeyirlər. Yox, onlar yemirlər, sadəcə vacib öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün güc yığırlar. Hər birinin öz yükü var, bu yük onlara varlıqlarını hiss etməyə imkan vermir; aralarında elə biri yoxdu ki, hesab etməsin onsuz kimsə və ya nəşə ola bilməz. Məgər bir dəfə Oxucu deməmişdi ki, “Nusapyedən başqa heç kim ümumi yükü bu qədər uğurla qəbul edə bilməz”. Hər biri hansısa kiçik işlə məşğuldur, heç kim bu işi onlardan daha uğurlu edə bilməz. Heç kim bax o kommivoyajer kimi uğurla “Svan” diş pastasını sata bilməz. Heç kim bax o maraqlı gənc adam kimi qonşusunun yubkasının altında eşələnə bilməz. Məndə onlardan biriyəm, yəqin ki mənə baxanda fikirləşirlər heç kim mənim etdiyimi məndən daha uğurlu edə bilməz. Amma axı mən ki bilirəm! Mən özümü heç nə olmamış kimi aparıram, amma mən bilirəm ki varam və bilirəm ki, onlar var. Əgər kimisə əmin etmək məharətinə sahib olsaydım, bu ağsaçlı yaraşıqlının qarşısında oturub ona mövcudluğun nə olduğunu izah edərdim. Onun üzünün necə dəyişəcəyini təsəvvür edəndə məni gülmək tutur. Oxucu təəccüblə mənə baxır. İstəyirəm gülüşümü kəsim, amma bacarmıram, gözümdən yaş axana qədər qəhqəhə çəkirəm.

- Siz şənlənirsiniz, müsyö,- Oxucu ehtiyatla deyir.

- Yox, sadəcə düşünürəm,- gülə-gülə deyirəm- biz hamımız, olduğumuz kimi, yeyirik, içirik ki, qiymətli mövcudluğumuzu saxlayaq, amma mövcudluğun bir damcı da mənası yoxdur.

Oxucu ciddiləşdi, çalışır məni başa düşsün. O qədər möhkəm gülürdüm ki, hamı mənə tərəf döndü. Həm də peşman olmuşdum ki, artıq danışmışam. Əslində bunun heç kimə dəxli yoxdur.

Oxucu yavaş-yavaş təkrarlayır:

- Mövcudluğun heç bir mənası yoxdur... Siz, əlbəttə demək istəyirsiniz ki, müsyö, həyatın mənası yoxdur? Deyəsən elə bunu pessimizm adlandırırlar, elə deyil?- bir az fikirləşib, yumşaqca əlavə edir: bir neçə il qabaq bir amerikalı müəllifin kitabını oxuyurdum, adı “Həyat yaşamağa dəyərmə?” Siz də eyni sualı verirsiniz, hə?

Açıq aydındır ki, mən özümə tamamilə başqa sual verirəm. Amma izahata girişmək fikrim yoxdur.

- Müəllif öz fikirlərində şüurlu optimizm qənaətinə gəlir- təsəlli edici tonla Oxucu danışır.- Həyat mənə ilə onda dolur ki, biz ona mənə veririk. Əvvəlcə hərəkət etmək, nədənsə yapışmaq

lazımdır. Nə barədə isə fikirləşməyə başlayanda, artıq təslim olmaq üçün gec olur, artıq bununla məşğul olursan. Siz nə düşünürsüz, müsyö?

- Heç nə,-cavab verirəm.

Əslində isə düşünürəm ki, bu məhz kommivoyajerin, gənc cütlüyün və ağ saçlı cənabın həmişə özlərinə təlqin etdikləri yalandır. Oxucu bir az hiyləgərlik və təntənə ilə gülümsəyir.

- Baxın heç mən də elə düşünmürəm. Fikirləşirəm ki: həyatın məna axtarışlarında çox uzağa getmək lazım deyil.

- Doğrudan?

- Həyatın mənası var, müsyö, məna var... insanlar var.

Həə, təmiz yadımdan çıxmışdı ki, o humanistdir. O susdu- ehtiyatla və amansızcasına buğlanmış ətdən bir parça və böyük parça çörəyi yemək üçün nə qədər vaxt lazımdırsa o qədər susdu.

“İnsanlar var”... Həə, bu ağzının suyunu axıdan adam özünün möhtəşəm avtoportretini çəkdi, sadəcə o öz fikirlərini sözlə ifadə edə bilmir. Mübahisəsiz, ruhu hələ də gözlərinin kənarından axır, amma onun üçün bir ruh bəs etmir. Vaxt var idi, humanist-parislilərlə görüşürdüm, onlar mənə yüz dəfə yeridirdilər ki, “İnsanlar var”, amma o zaman başqa məsələ idi! Ən çox Vırqanın tayı bərabəri yox idi. O eynəklərini insan bədənini soyunan kimi çıxarıb, mütəəssir gözlərini mənə zilləyib, insanlıq mahiyyətimini ortaya qoyarcasına ağır, yorğun gözləri ilə baxıb, musiqili səslə pıçıldayırdı: “Eh dostum, insanlar var, insanlar”, bu “var” sözünə hansısa qərribə güc verərdi, elə bil ki, onun insanlara sevgisi daim yenilənib, böyüyüb sehirli qanadları ilə uçurdu.

Oxucunun mimikası hələ işlənməyib, onun insanlara sevgisi safdır, ibtidaidir- bu humanist-əyalətçidir.

- İnsanlar,- ona deyirəm, – insanlar... siz heç də onlarla çox maraqlanana oxşamırsınız. Siz həmişə təksiniz, həmişə burnunuzu kitaba salıb oturursuz.

Oxucu əllərini bir-birinə çırpıb, nadinc gülüşlə gülür.

- Səhv edirsiniz. Ah müsyö, icazə verin deyim, siz səhv edirsiniz, həm də necə!

Bir anlıq diqqətini cəmləyib, nəzakətlə əti bitirir. Üzü şəfəq kimi parıldayır. Çiyinin arxasından gənc qadın sakitcə gülür. Yoldaşı ona tərəf əyilib, qulağına nəsə pıçıldadı.

- Sizin fikirləriniz tamamilə təbiidir, – Oxucu deyir.- Gərək çoxdan deyəydim... Amma mən çox utancağam, müsyö. Lazımlı vaxtı gözləyirdim.

- Bundan yaxşı vaxt ola bilməz,- ədəblə deyirəm.

- Məncə də, müsyö. Məncə də! İndi sizə deyəcəyim şey...- Səsinə kəsib, qızarır. – Bəlkə mən sizi bezdirdim?

Onu sakitləşdirirəm. Sevinib, cəsarətini yığır.

- Müsyö, heç də hər gün sizin kimi geniş baxışlı, yüksək zəkalı adamla görüşmürsən. Baxın artıq neçə aydır sizə keçmişdə kim olduğumu, indi necə adama çevrildiyimi danışmaq istəyirəm.

Boşqabı təmizdir, elə təmizlənib ki, elə bil onu indicə gətiriblər. Özümünkünün yanında birdən qəhvəyi naxışlı, içində toyuq ayağı üzən boşqabı görürəm. Bunu da mən yeməliyəm.

- Mən sizə elə indicə dedim ki, Almaniyada əsir düşmüşdüm. Hər şey onda başladı. Mühəribəyə qədər mən tək idim və bunu başa düşmürdüm. Valideynlərimlə yaşayırdım, yaxşı adamlar idilər, amma bir-birimizi başa düşmürdük. İndi o illər haqqında düşünəndə... mən axı necə elə yaşaya bilirdim. Mən ölü idim müsyö, bunu başa düşmürdüm. Marka yığırdım. – mənə

baxıb, hekayəsini dayandırır. – Sizin rənginiz ağardı müsyö. Yorğun görünürsünüz. Bəlkə mənimlə darıxdırıcıdır?

- Yox, sizinlə çox maraqlıdır.

- Mühəribə başladı, mən könüllü yazıldım, heç bilmirdim niyə. İki il bunu başa düşə bilmədim, axı cəbhədə fikirləşmək üçün vaxt azdır, əskərlər isə çox kobuddurlar. 1917-ci ilin sonunda əsir düşdüm. Sonra mənə dedilər ki, əsirlikdə olanda əskərlərin çoxdu uşaq inanclarına dönürlər. Mən, müsyö,- Oxucu gözlərini endirib, danışır,- Allaha inanmıram. Onun mövcudluğu elmlə inkar edilib. Amma islah düşərgəsində mən insanlara inamı öyrəndim.

- Onlar öz talelərini kişi kimi qarşılayırdılar?

- Bəli- qeyri-müəyyən şəkildə razılaşırlar. – Bu da var. Qisası bizimlə yaxşı davranırdılar. Amma mən başqa bir şey deyirdim. Mühəribənin sonuncu aylarında bizi nadir hallarda işləməyə məcbur edirdilər. Yağış yağanda bizi böyük at damına salırdılar və haradasa iki yüz adam bir-birimizə yapışib dayanırdıq. Qapını bağlayırdılar, hər tərəfdən bağlanmış bizi isə demək olar qaranlıqda qoyurdular. – O yadına salır.- bilmirəm, sizə izah edə bilirəm ya yox, müsyö. Bütün bu insanlar yan-yana dayanırdılar, onları güclə ayırırdın, amma hiss edirdin ki, səni necə sıxırırlar, necə nəfəs alırlar... Bir dəfə- bizi dama salmağa başlamışdılar, hava elə pis idi ki, az qala boğulacaqdım, birdən məni qərribə sevinc doldurdu, az qala ürəyim gedəcəkdi- hiss etdim ki, bu adamları sevirəm, qardaşlarım kimi, onların hamısını qucaqlamaq istəyirdim. Ondan sonra hər dəfə o dama girəndə belə sevinc duyurdum.

Gərək cücəni yeyəm, yoxsa təmiz soyuyub. Oxucu çoxdan ətinə yeyib, ofisiənt boşqabları dəyişmək üçün gözləyir.

- Həmin dam mənim üçün müqəddəs yerə çevrildi. Bir neçə dəfə gözetçini aldadıb, tamamilə tək o dama girdim, qaranlıqda damda keçirdiyim sevinci xatırlayırdım, az qala vəcdə gəlirdim. Saatlar gedirdi, amma mən hiss etmirdim. Arabir həttə ağlayırdım.

Deyəsən xəstəyəm. Yoxsa birdən birə əsəbləşməyimin başqa izahı yoxdur. Hə, məhz xəstə əsəb: əllərim əsməyə başladı, qan üzümə vurdu və bütün bunlar qurtarana yaxın artıq dodaqlarım da əsirdi. Ancaq ona görə ki, cücə soyumuşdu. Əslində mən özüm də soyumuşdum, bu ən pisi idi, demək istəyirəm ki, daxilimdə hər şey yarım gündəki kimi qalmışdı- tamamilə soyuq, buz kimi.

Qəzəb mənə ani, istiliyin aşağı düşməsi üçün mübarizə aparan şüurun cavab reaksiyası- titrəmə kimi gəldi. Boş şeydir, əlbəttə mən hansısa boş bir şeydən yapışib Oxucunu və ya ofisiənt qızı ayağımın altına salıb əzişdirə bilərdim. Amma həm də mən əslində oyunda iştirak etmirdim. Mənim əsəbiliyim üzdə idi, həm də qısa çəkdi, əzabla elə hiss edirdim ki, elə bil ocağa düşmüş buz parçası ya da omlet surprizəm. Üzdə olan əsəb keçdi getdi, indi Oxucunun səsinə eşidirdim:

- Hər bazar günü kilsəyə gedirdim. Mən heç vaxt Allaha inanmamışam, müsyö. Amma məgər danmaq olar ki, kilsənin həqiqi sirri insanları bir-birinə yaxınlaşdırmasıdır. Ayını bir qollu fransız-keşiş həyata keçirirdi. Bizim fisqarmoniyamız (körüklər vasitəsilə çalınan dilli musiqi aləti) da vardı. Biz ayaq üstə dayanıb, papaqlarımızı çıxarırdıq, fisqarmoniyanın səsinə dalırdıq, hiss edirdim ki, ətrafımdakı insanlarla vəhdət təşkil edirəm. Ah, müsyö, mən kilsəni necə də sevirdim. Və indi də arabir o günləri yada salmaq üçün kilsəyə gedirəm. Bizim Müqəddəs Çeçiliya kilsəmizdə möhtəşəm orqan çalan var.

- Yəqin o həyat üçün çox darıxırsınız?

- Bəli, müsyö. 1919-cu il. Həmin il məni əsirlikdən azad etdilər. Əzablı aylar yaşadım. Bilmirdim nə ilə məşğul olum, təmiz solmuşdum. Harada insan yığını görürdüm, özümü ora salırdım. Hərdən elə olurdu ki,- gülümsəyib davam edir,- yad adamın dəfn mərasiminə qatılırdım. Bir dəfə peşmançılıq sudurğasına düşüb marka kolleksiyamı yandırdım... Amma öz yolumu tapdım.

- Doğrudan?

- Bir nəfər mənə məsləhət gördü... Müsyö, bilirəm ki, sizin səssizliyinizə güvənə bilərəm. Mən... ola bilər ki, siz belə fikirlərlə razı deyilsiniz, amma siz əsl geniş düşüncəli insansınız. Mən... mən sosialistəm.

Gözlərini aşağı saldı, uzun kirpikləri əsirdi.

- 1921-ci ilin sentyabrında SFİO sosialist partiyasına üzv oldum. Mən bax bunu demək istəyirdim.

Qürurundan parıldayır. Başını dala atıb, yarıyumulu gözlərlə mənə baxır, ağzı yarım açıqdır, əzabkeş, elə ancaq bundan ibarətdir.

- Lap yaxşı, deyirəm.- lap gözəl.

- Bilirdim müsyö, bilirdim ki, təqdir edəcəksiniz. Ümumiyyətlə sizə: mən həyatımı belə yaşamışam, indi belə yaşayıram və tamamilə xoşbəxtəm deyən adamı necə ittiham etmək olar?

Əllərini yana açdı, ovucunu mənə tərəf çevirdi, elə bil ki, elə indicə orada stiqmat peyda olacaq. Onun şüşəvari gözləri var, ağzında isə tünd-çəhrayı kütlə fırlanır.

- Deməli belə! – deyirəm.- Nə edək, xoşbəxtsinizsə...

- Xoşbəxt? – onun baxışları məni ağırlaşdırır, kirpiklərini qaldırır, inadla mənə baxır. – Özünüz fikirləşin, müsyö. Bu qərarı verməmişdən qabaq özümü o qədər tənha hiss edirdim ki, intihar etmək istəyirdim. Məni ancaq o fikir saxladı ki, mənim ölümüm dünyada heç kimi, heç kimi kədərləndirməyəcək və mən ölümümdə həyatda olduğumdan daha tənha olacaq.

Dirçəlir, yanaqlarını şişirdir.

- İndi isə, müsyö, mən daha yalnız deyiləm.

- Həə! Tanışlarınız var?- soruşuram.

O gülümsəyir və o dəqiqə aydın olur ki, mən necə avamam.

- Mən demək istəyirdim ki, mən daha özümü tənha hiss etmirəm. Amma əslində isə müsyö, bunun üçün kiminsə görüşməyə ehtiyac yoxdur.

- Amma yenə də,- deyirəm,- partiyanızdakı...

- Oh! Orada hamını tanıyıram. Düzdür, çoxunun ancaq adlarını bilirəm. Müsyö,- dəcəlliklə deyir,- məgər dost seçimində özünü belə dar çərçivələrə salmağa məcbursan ki,? Mənim dostlarım- bütün insanlıqdır. Səhər işə, öz kontoruma gedəndə məndən qabaqda, məndən arxada digər insanlar da işə gecikirlər. Onları görürəm, cəsarətli olsaydım onlara gülümsəyərdim, düşünürəm ki, mən sosialistəm, onlar hamısı mənim həyatımın, işimin məqsədləridir, amma hələ ki onlar bunu bilmirlər. Bu mənim üçün bayramdır, müsyö.

Mənə sual dolu baxışlarla baxır, başımla təsdiqləyirəm, amma hiss edirəm ki, bir az narahatdır, daha çox həyacan istərdi. Amma mən nə edə bilərəm? Mənim günahım nədir ki, onun danışdıqlarının hamısında öteri olaraq əvvəllər eşitdiyim fikirləri, oxuduğum sitatları tanıyıram? O boşboğazlıq edir, mənimsə gözlərimin qabağından tanıdığım bütün humanistlər cərgə ilə keçir. Mən onlardan çoxunu görmüşəm!

Radikal humanist- ilk növbədə məmurun dostudur. “Sol” humanistin ilk növbədə qayğısı insanlıq dəyərini saxlamaqdır; o heç bir partiyaya üzv olmur, çünki insanlıq dəyərlərinə xəyanət etmək istəmir, amma onun yazıqlara simpatiyası var; bədbəxt insanlara xidmət üçün o özünün möhtəşəm, klassik mədəniyyətini həsr edir. Həmişə olduğu kimi bu gözəl, həmişə yaşlı gözləri olan dul- böyün yubileylərdə ağlayır. O pişikləri, itləri, bütün ali məməliləri sevir.

Yazıçı-kommunist insanları ikinci beşillik plan vaxtından sevir. O onlara cəza verir, çünki onları sevir. Güclü xarakterə məxsus utancaqlılıqla öz hisslərini gizlədə bilir, amma ədalətin amansız müdafiəçisi, baxışları, intonasiyası ilə qardaşlarına, yoldaşlarına olan möhkəm, incə, ehtirashı sevgisini hiss etdirir. Humanist-katolik humanistlər ailəsinin sonbeşiyidir, insanlar haqqında heyranlıqla danışır. İstənilən sadə həyat, o deyir, london gəmi sahibinin həyatı və ya ayaqqabı fabrikinin işçisinin həyatı- sehirli nağıldır! O mələk humanizmini seçib, mələklərin məsləhəti ilə uzun, kədərli və gözəl romanlar yazır, belə əsərlər tez-tez “Femina” mükafatına layiq görülür.

Bunlar baş rollardakı aktyorlardı. Amma həm də onların kölgələri olan başqaları var: filosof-humanist, qardaşlarının qayğısına böyük kimi qalır və öz məsuliyyətini dərk edir; insanları olduqları kimi sevən humanist və insanları olmalı olduqları kimi sevən humanist; onları razılıqları ilə xilas edən humanist və onları iradələrinin əksinə, məcburən xilas edən humanist; yeni miflər yaratmaq istəyən və köhnələrlə kifayətlənənlər; insanda ölümü sevənlər və insanda həyatı sevənlər; şən humanist, mütləq həmişə güləcəyi bir hadisə tapır və kədərli humanist, belələrinə tez-tez dəfn mərasimlərində rast gəlmək olar. Onlar hamısı bir-birinə nifrət edirlər, əlbəttə insan kimi yox, fərd kimi yanaşanda. Amma Oxucu bunu bilmir: o onların hamısını bir yığına saldı, pişik kimi ümumi dəri kisənin içinə tıxışdırdı,- onlar orada bir-birini qanları çıxana qədər cırmaqlayırlar, amma o heç nə hiss etmir.

O indi mənə əvvəlki inamını itirmiş halda baxır.

- Siz mənim hisslərimi bölüşmürsünüz, müsyö?
- Aman allah...

Onun həyacanlı, bir az pərt olduğunu görüb hansısa anda yazığım gəldi ki, incitdim. Amma o davam edir:

- Mən bilirəm,- siz araşdırmalarınızla, kitablarınızla məşğulsunuz, hansısa mənada siz də elə bu işə xidmət edirsiniz.

Mənim kitablarım, mənim araşdırmalarım, axmaq! Bundan böyük giclik edə bilməzdi.

- Mən bunun üçün yazmıram.

Oxucunun üzü bir anda dəyişdi: elə bil ki, düşmən iyini hiss etdi, mən onun üzündə belə ifadə heç vaxt görməmişdim. Aramızda nə isə öldü.

- Amma...üzr istəyirəm, sualımı qeyri-ciddi hesab etməsəniz, bilmək olar niyə yazırsınız, müsyö? – riyakar təəccüblə soruşur.
- Hmm... bilmirəm, sadəcə yazmaq üçün.

Ona gülümsəməyə səbəb verdim, fikirləşir ki, məni utandırıb.

- Məgər siz heç kimin olmadığı adada yazdınız? Məgər insanlar onları oxusunlar deyə yazmırlar?

O sadəcə adətində olduğu üçün ifadəni sual formasında verdi. Əslində bu təsdiqdir. Onu rəng kimi bürüyən ürəksizlik və yumşaqlıq bir anda itdi, mən daha onu tanıyıram. Cizgilərində ağır inadkarlıq peyda oldu- bu möhkəm özünə əminlikdir. Hələ də təəccübdən özümə gəlməmiş eşidirəm deyir ki:

- Qoy mənə desinlər: mən müəyyən sosial əhatə üçün yazıram, mən dostlarım üçün yazıram. Bunu başa düşə bilərəm. Bəlkə siz gələcək nəsillər üçün yazırsınız...Belə ya elə, müsyö, özünüzü inkar edərək siz mütləq kiminçünsə yazırsınız. – O cavab gözləyir. Cavab olmadığına görə də zəif-zəif gülümsəyir. Bəlkə siz mizantropsunuz (insanlardan nifrət edən) ?

Bilirəm bu ikiüzlü barışıq cəhdinin altında nə var. Ümumiyyətlə, o məndən sadəcə kiçik bir şey istəyir, özümə etiket yapışdırmağım, vəssalam. Amma bu tələdir, əgər razı olsam Oxucu qalib

gələr; məni elə buradaca dəyişdirəcəklər, üzərimdə işləyəcəklər, axı humanizm bütün mümkün nəzər nöqtələrini bir yerə yığıb, axıda bilir. Humanizmlə mübahisə etmək onun əllərində oynamaq kimi bir şeydir, o əleyhdarlarının hesabına yaşayır. Əgər dəstə inadkar, əsl döyüşçü insanlardan ibarətdirsə, onlar hər dəfə insanpərvərliyi udurlarsa- humanizm də onların ən qəddar qəzəblərini bişirəcək, ağ, köpüklü limfaya çevirəcək. O artıq antiintellektualizmi, manixeyliyi, mistisizmi, pessimizmi, anarxizmi, eqotizmi bişirib, onlar hamısı yarımçıq formaları ilə fikir inkişafının müxtəlif etaplarına çevriliblər, bütün bəraətlər ancaq humanizmdə olur.

Bu isti kompaniyada mizantropolar üçün də yer tapılacaq; mizantropiya ümumi harmoniya üçün vacib olan dissonansdan (ahəngsizlik, qarışıqlıq, uyğunsuzluq) başqa bir şey deyil. Mizantrop insandır, elə çıxır ki, humanist də hansısa halda mizantrop ola bilər. Amma bu elmi mizantropdur, o öz nifrətinin dozasını müəyyənləşdirməyi bilir, əvvəlcə o başlanğıc üçün insana nifrət edir ki, sonra sevmək asan olsun.

Amma mən istəmirəm ki, məni belə bir şeyə çevirsinlər, istəmirəm ki, gözəl, qırmızı qanımda bu limfa vəhşisi axsın, axmaqlıq etməyəcəm və özümü “antihumanist” kimi göstərməyəcəm. Mən sadəcə humanist deyiləm, bu qədər.

- Mənə görə, – Oxucuya deyirəm, insanları sevmək mümkün olmadığı kimi nifrət etmək də mümkün deyil.

Oxucu mənə kənardan, himayədar baxışlarla baxır. Özündən xəbəri yox kimi pıçıldaıyır:

- Onları sevmək lazımdır, onları sevmək lazımdır.
- Kimi sevmək lazımdır? Burada oturan insanları?
- Onları da. Hamını.

O par-par yanan gənc cütlüyə tərəf dönür- onları sevmək lazımdır. Sonra ağ saçlı cənaba baxır. Sonra baxışlarını mənə çevirir, üzündə lal sual oxuyuram. İnkər edərək başımı fırladıram: “Yox”. Mənə təəssüflə baxır.

- Axı siz özünüz də,- qıcıqla deyirəm,- siz özünüz də onları sevmirsiniz.
- Doğrudan, müsyö? Bəlkə icazə verəsiniz sizinlə razılaşmayım?

O yenə də dırnaqlarının ucuna qədər hörmətli oldu. Amma baxışları istehza ilə doludur, elə bil ki, onu güldürüblər. O mənə nifrət edir. Boş yerə bu manyaka qarşı hissiyyatlı davrandım.

- Yəqin ki, siz arxanızda oturan bu iki gənci sevirsiniz, hə? Öz növbəmdə soruşuram.

O yenidən onlara baxır və fikirləşir.

- Siz istəyirsiniz ki,- inamsızca başlayır,- məni məcbur edəsiniz ki, onları sevdiyimi deyim, halbuki onları qətiyyənlə tanımıram. Bəli, müsyö, etiraf edirəm, mən onları tanımıram... Sevginin özü elə də çox bilik tələb etmir,- özündən razı halda gülərək əlavə edir.

- Yaxşı siz onda nəyi sevirsiniz?

- Görürəm ki, gənclilər, onlardakı gəncliyi sevirəm. Elə bu qaydada başqa şeyləri də.- susub, dinləyir.- eşidirsiniz nə haqqında danışirlər?

Eşidirəm ki! Gənc kişi ətrafdakıların onlara qarşı yaxşı olmasından ruhlanıb bütün səsi ilə keçən il komandasının Havr klubunu udduğu futbol oyunundan danışır.

- O hansısa hadisə danışır, Oxucuya deyirəm.

- Eləmi! Mən isə sözləri seçə bilmirəm. Mən səs eşidirəm, incə, uca səs. Bu... bu necə də yaxşıdır.

- Amma mən isə bədbəxtlikdən onların nə barədə danışdıqlarını da eşidirəm.

- Hə nolsun?
- O olsun ki, onlar komediya oynayırlar.
- Doğrudan? Bəlkə gənclik komediyası? – istehza ilə deyir. – İcazə verin müsyö, komediya xeyirli şeydir. Orada rol almaq kifayətdir ki, yenidən onların yaşında olaq?

Onun istehzasına qarşı karam.

- Onlara arxanızı dönüb oturmusunuz,- davam edirəm,- nə danışdıqlarını eşitmirsiniz. Deyin görün, qadının saçları nə rəngdədir?

Utandı.

- Saçları...- cəld gənclərə tərəf dönüb, yenidən əminliklə deyir.- qara
- Bax görürsünüz?
- Nəyi?
- Onu ki, siz əslində bu iki nəfəsi sevmirsiniz. Çətin onları küçədə tanıyasınız. Sizin üçün onlar sadəcə simvollarıdır. Sizi onlar mütəəssir etmir, sizi İnsanlıq Gəncliyi, Qadın və Kişi arasında sevgi, İnsan Səsi təsirləndirir.
- Hə nolsun, məgər bütün bunlar yoxdurlar?
- Əlbəttə ki, yox! Nə gənclik, nə qocalıq, nə yetkinlik, nə də ölüm var...

Oxucunun üzü heyva kimi sərt və sarıdır. Mən isə davam edirəm.

- Məsələn elə arxa tərəfinizdə oturmuş, Vişi suyu içən qocanı götürək. Belə hesab edirəm ki, siz onda yaşlı İnsanı sevirsiniz. Yaşlı insan cəsarətlə günün sonuna doğru irəliləyir və özünə baxır ki, çox düşməsin.
- Tamamilə doğrudur, – meydan oxuyarcasına deyir.
- Bəs görmürsünüz ki, o əclafdır?

Gülür, məni dəli hesab edir, cəld ağ saçların çərçivəsindəki gözəl üzə baxır.

- Qoy olsun, müsyö, deyək ki, o belə təəssürat oyadır. Amma axı siz bir insan haqqında üzünə görə necə danışa bilərsiniz? İnsan dincələndə onun üzü heç nə demir.

Kor humanistlər! Bu üz açıq aydın çox şey danışır- amma üzün mənası heç vaxt onların mücərrəd ruhlarına çatmır ki, çatmır.

- Axı siz necə, – Oxucu davam edir,- insana baxıb deyə bilərsiniz ki, bu adam budur, ya budur? Kim insanı xərcləyə bilər? Kim onun bütün ruhi zənginliyini duya bilər?

İnsanı xərcləmək! Katolik humanizmi qarşısında şlyapamı çıxarıram, Oxucu özü də hiss etmədən bu formaya uyğunlaşıb.

- Bilirəm,- deyirəm. – Bilirəm ki, bütün insanlar tərifə layiqdir. Siz də tərifəlayıqsınız. Mən də tərifəlayiqəm. Əlbəttə, Allahın yaratdığı varlıqlar olaraq.

O başa düşməyib, mənə baxır.

- Siz əlbəttə zarafat edirsiniz, müsyö,- bir qədər keçmiş bic-bic gülüb deyir. – Amma insanlar həqiqətən də tərifə layiqdirlər. Çətindir, müsyö, insan olmaq çox çətindir.

Özü də hiss etmədən İsanın simasında sevgidən uzaqlaşmış. Başını yellədir və mimikanın möhtəşən qanununa uyğun olaraq yazıq Heennoya oxşayır.

- Bağışlayın,- deyirəm,- amma belə olan halda mən əmin deyiləm ki, mən insanam. Heç vaxt hiss etməmişəm ki, insan olmaq çətinidir. Həmişə fikirləşmişəm ki, özün üçün yaşamaq lazımdır.

Oxucu ürəkdən gülür, amma gözləri hələ də acıqlıdır.

- Siz həddindən artıq ciddisiniz, müsyö. Öz nəsibinizi- insanlıq nəsibinizi daşımaq üçün gərək digərləri, hamı kimi böyük cəsarət ehtiyatınız olsun. İstənilən an sizin ölüm anınız ola bilər, bunu bilərək siz gülümsəyə bilməlisiniz. Məgər bu tərifəlayiq deyil? Hər bir kiçik hərəkətinizdə, – acı- acı əlavə etdi,- eşidilməmiş qəhrəmanlıq yatır.

- Desərdə nə olacaq, müsyö? – ofisiant soruşur.

Oxucu təbəşir kimi ağdır, donuq gözlərinin üstündəki göz qapaqları yarı açıqdır. O zəif-zəif əlini tərpədir, məni seçim etməyə dəvət edir.

- Pəndir, – öz qəhrəmanlığımı köməyə çağırıb qərar verirəm.

- Bəs müsyö?

Onu silkələyirlər.

- Nə? Hə- mənə heç nə. Yedim bitirdim.

- Luiza!

İki kök kişi hesabı ödəyib gedirlər. Biri ayağını çəkir. Sahib onları qapıya qədər otürür, onlar vacib müştərilərdir, onlara buzlu vedrədə şərab veriblər.

Vicdan əzabı ilə Oxucuya baxıram, bütün həftəni həvəslə bu naharı gözləyirdi ki, digərləri ilə insanlara olan sevgisini bölüşsün. O çox nadir hallarda danışır. Bu da ona nahar- bütün zövqünü pozdum. Mahiyyətinə görə o da mənim kimi yalnızdır,- heç kimin onunla işi yoxdur. Düzdür, o özünə yalnızlığını etiraf etmir. Amma nə edim, mən ki onun gözlərini açası deyiləm. Özümdə deyiləm, hirsliyəm, düzdür ona deyil, Virqana və onun kimilərinə ki, belə yazıq beyinləri zəhərləyirlər. İndi qarşımda olsaydılar deməli çox sözüm var. Amma Oxucuya heç nə deməyəcəm. Ona qarşı sadəcə simpatiyam var- o da bizim qardaşımız müsyö Axill kimidir, xeyirxahlıqdan, bilməməzlikdən belə edir!

Oxucunun gülüşü məni qaranlıq fikirlərimdən çıxarır.

- Üzr istəyirəm, insanlara sevgimin dərinliyi haqqında, məni onlara necə möhkəm bağların bağladığı haqqında düşünəndə, sonra sizinlə burada ikimizin necə oturduğuna, mübahisə edib, sübut etdiyimizə baxanda... məni gülmək tutur.

Susuram, özümü gülümsəməyə məcbur edirəm. Ofisiant qız boşqabda kamamber təbəşirinə oxşayan pəndir tikəsi gətirir. Zala baxıram və birdən məni dəhşətli nifrət basır. Mən burada nə edirəm? Axı nəyə görə humanizm barədə mübahisəyə girdim? Bu insanlar niyə burdadırlar? Niyə yeyirlər? Düzdür, onlar bilmirlər ki, mövcuddurlar. Buradan getmək, öz yerimdə olmaq, öz yerim bildiyim bir yerə getmək istəyirəm. Amma belə bir yer yoxdur, mən artıqam.

Oxucu yumşalır. Mənim tərəfimdən daha inadkar müdafiədən ehtiyat edir. Dediym hər şeyi unutmağa hazırdır.

- Qəlbinizin dərinliyində siz onları sevirsiniz, müsyö,- mənə tərəf inamla əyilib deyir,- onları mən sevdiiyim kimi sevirsiniz. Biz sadəcə sözdə fərqlənirik.

Daha danışası halda deyiləm, başımı aşağı salıram. Oxucunun üzü mənimkinə yaxınlaşıb. Dəhşətli yuxularda olduğu kimi özündən razı halda düz üzümə gülümsəyir. Əziyyətlə çörək tikəsini çeynəyirəm, udmağa qərar verə bilmirəm. İnsanlar. İnsanları sevmək lazımdır. İnsanlar tərifəlayiqdirlər. İndi yaqin qusacam və birdən, budur o, ürək bulantısı.

Ağır sudurğa- hər yerim əsir. Artıq bir saatdır onun gəlişini hiss edirdim amma özümə etiraf etmək istəmirdim. Ağzımdakı pendirin dadı... Oxucu nəse mırıldayır, onun səsi ağır-ağır qulaqlarımda uğuldayır. Amma daha nə danışdığını eşitmirəm. Avtomat kimi təsdiqləyirəm. Əlim desert bıçağını sıxır. Qara, taxta dəstəyi hiss edirəm. Onu mənim əlim tutub. Mənim əlim. Şəxsən bıçağa toxunmamağı üstün tutardım, axı niyə həmişə nəyəse toxunmaq lazımdır? Əşyalar onlara toxunmaq üçün yaradılmayıblar. Gərək çalışasan onların arasından onlara toxunmadan, əzmədən sürüşəsən. Bəzən onlardan hansınisa əlinə alırsan və sonra tələsirsən ki, ondan canını qurtarasan. Bıçaq boşqaba düşür. Bu səsdən ağ saçlı cənab diksinib, mənə baxır. Yenidən bıçağı götürürəm, iti yerini stola sıxıram, qatlayıram.

Hə, deməli ürək bulantısı məhz bu imiş, deməli o gözlərdəki aydınlıq imiş? Mən isə baş sındırırdım! O qədər yazı da yazdım! İndi mən bilirəm: mən varam, dünya var, mən bilirəm ki, dünya var. Vəssalam. Amma bu vecimə deyil. Qəribədir ki, heç nə vecimə deyil, bu məni qorxudur. Bu isə çaydaşını suya atmaq istədiyim həmin pis gündən başlayıb. Mən daşı atmağa hazırlaşmışdım, ona baxdım və hər şey başladı: hiss etdim ki, daş mövcuddur. Bundan sonra ürək bulantısı bir neçə dəfə təkrarlandı: bəzən əşyalar əlimdə mövcud olmağa başladı. Sudurğa “Dəmiryolçuların sığınacağında”, ona qədər bir dəfə gecə pəncərədən baxanda, sonra baxar günü şəhər parkında və daha bir neçə dəfə tutmuşdu. Amma bu günki kimi dəhşətli heç vaxt olmamışdı.

-... Qədim Romada.., müsyö

Deyəsən Oxucu nə isə soruşur. Ona tərəf dönüb gülümsəyirəm. Nolub? Ona nolub? Niyə stuluna qısıldı? Deməli artıq məndən qorxurlar? Bununla bitməli idi. Yenə də heç nə vecimə deyil. Yeri gəlmişkən, onlar məndən boş yerə qorxmurlar, mən nə desən törədə bilərəm. Məsələn, elə bu meyvə bıçağını Oxucunun gözünə soxa bilərəm. Bundan sonra ətrafdakı insanlar məni ayaqlamaq üçün qalxacaqlar, botinkaları ilə dişlərimi sındıracaqlar. Amma məni bu saxlamır, pendirin dadı əvəzinə ağzımda qan dadı hiss edəcəm ki, bunların arasında elə bir fərq yoxdur. Amma hansısa hərəkət etmək lazımdır, lazımsız hadisələri həyata çağırmalıyam- axı Oxucunun qışqırtısı, yanağından axacaq qan, insanların yerlərindən durmaları artıq şeydir, onsuz da mövcud olan əşyalar bəs edir.

Ətrafdakılar mənə baxırlar; iki gəncliyin tam səlahiyyətli nümayəndəsi incə söhbətlərini kəsiblər. Qadının açıq ağzı toyuğun götünü xatırladır. Eyni zamanda deyəsən başa düşürlər ki, heç bir təhlükə gözlənilmir.

Qalxıram, ətrafımdakı hər şey fırlanır. Oxucu deşmədiyim böyük gözlərini mənə zilləyib.

- Siz gedirsiniz?- mızıldanır.
- Bir az yorğunam. Yeməyə görə təşəkkür edirəm. Hələlik.

Elə buradaca hiss edirəm ki, sol əlimdə hələ də desert bıçağını tutmuşam. Onu boşqaba tullayıram, boşqab cingildəyir. Qəbir sükutu içində zaldan keçirəm. Onlar yeməklərini dayandırırıblar, mənə baxırlar, iştahları qaçıb. Əgər gənc qadına yaxınlaşıb “uh!” qışqırsam o yəqin ki fəryad qoparar. Amma əziyyətə dəymir.

Amma yenə də çıxmamışdan qabaq üzümü onlara çevirirəm ki, yadlarında qalım.

- Hələlik xanımlar və cənablar.

Onlar cavab vermirlər və mən çıxıram. İndi onların yanaqlarına qızartı qayıdacaq və dillərini işlətməyə başlayacaqlar.

Hara gedim bilmirəm. Kartondan aşbazın yanında dayanmışam. Dönməyə ehtiyacım yoxdur, belə də bilirəm ki, onlar şüşənin arxasından mənə baxırlar- təəccüb və iyrənərək kürəyimə baxırlar, onlar elə bilirdilər ki, mən də onlar kimiyəm, amma mən onları aldatdım. Birdən insanlıq görünüşümü itirdim, onlar geri-geri insanlıq zalından çıxan krabı gördülər. İndi yalançı

insancığaz ifşa edilib və teatr davam edir. Kürəyimdə qorxmış baxışlar və düşüncələr hiss edirəm və bu məni qıcıqlandırır. Küçənin o biri tərəfinə keçirəm. Bu səki çimərliyə və hamam kabinələrinə aparır.

Adamlar sahilə gəzilər, çoxdurlar, onlar dənizdə yaz, poetik sifət kimi baxırlar: günəşə görədir, bu onların bayramıdır. Bax o qadın, açıq rəngli, keçən yazdan qalma paltarını geyinib- uzun ağ fiqurlar dəri əlcəklərə oxşayır; bax oğlanlar, onlar ticarət məktəbinə gedirlər; bu da qocalar, sinələrinə orden lentlərini vurublar. Onlar bir-biri ilə tanış deyillər, amma bir-birinə müttəfiq kimi baxırlar, çünki hava yaxşıdır və onlar hamısı insanlardır. Müharibə elan olunanda tanış olmayan adamlar bir-biri ilə qucaqlaşır, yeni baharın gəlişi münasibəti ilə bir-birini təbəssümə qərq edirlər. Yavaş addımlarla keşiş yaxınlaşır, dua oxumağa başı qarışıb. Bəzən başını qaldırıb dənizə baxır: dəniz də duaçıdır axı, o Allahdan xəbər verir. Yüngül rənglər, yüngül ətirilər, bahar ruhları. “Hava gözəldir, dəniz yaşıldır, mənim üçünsə bax bu quru qoyuq nəmlikdən daha xoşdur”. Şairlər! Bir dəfə cəhd edib paltolarının ətəyindən yapışıb, desəm ki “Mənə kömək edin!”- düşünəcək ki: bu nə krabdır və paltosunu əlimdə qoyub gedəcək.

Onlara arxamı çevirib, hər iki əlimlə hasardan yapışıram Əslində dəniz- soyuqdur, qaranlıqdır, onda heyvanlar qaynayır, o zərif, yaşıl örtüyə bürünüb, ona görə yarımb ki, insanları aldatsın. Ətrafimdakı pərilər bu tələyə düşüblər- onlar ancaq bu maskanı görürlər, məhz o Allahın varlığını sübut edir! Amma mən astarını görürəm! Rənglər axır: möhtəşəm, şaftalı kimi gözəl dərilili allahın xeyirxah məxluqları hər yerdə baxışlarımın qarşısında tərpənirlər, parıldayırlar. Bu da Sent-Elmirə gedən tramvay, fırlanıram, mənimlə birlikdə ilbiz kimi solğun, yaşıl hər şey də fırlanır. Boş yerə, tamamilə boş yerə tramvaya tullandım, axı heç yerə getmək istəmirdim.

Tramvayın pəncərələrində mavi, balaca əşyalar parıldayır. İnsanlar, divarlar, bütün pəncərələri açıq hansısa ev öz qaranlıq daxilini göstərir; tramvay şüşələrində qara təmin olunub, maviyə çevrilir, sarı kərpicli böyük bina maviləşir, yaxınlaşır, dalğalanır və birdən burnunu yerə dayayıb, dayanır. Hansısa cənab tramvaya minib, qarşımda oturur. Sarı bina yenidən yoluna davam edir, birdən tramvay pəncərəsinin iki addımlığında peyda ollur, elə yaxındır ki, indi ancaq kiçik hissəsi görünür, bina qaranlığa qərq oldu. Şüşələr əsdi. Bina böyüyür, o qədər böyük oldu ki, artıq görünmür, yüzlərlə açıq pəncərə qara içəliyatını göstərir; bina vaqonun yanından şütüyür, az qala onu əzmışdi: əsən şüşələr arasına qaranlıq düşdü. Bina dayanmadan yeriir, palçıq kimi sarıdır, şüşələri mavi səma kimidir. Birdən bina itdi, ancaq vaqon qaldı, vaqon canlı boz işıqla doldu, işıq dayanmadan genişlənir- bu səmadır; şüşənin içindən yeni, yeni səma hissələri görünür; tramvay Elifar təpəsinə qalxır, hər iki tərəfdən geniş mənzərə açıldı: sağ tərəfdə dənizə qədər, sol tərəfdə hava limanına qədər. Siqaret çəkmək qadağandır, hətta “Qitana” siqaretlərini də çəkmək olmaz.

Əlimi oturmağa söykəyirəm, amma o dəqiqə də çəkirəm, bu da mövcuddur. Oturduğum, əlimi söykədiyim əşya oturmaq adlanır. Onlar bilə-bilə hər şeyi belə ediblər ki, oturmaq olsun: dəri, yay, parça götürüb işə başlayıblar, istəyirdilər ki, oturmaq düzəltsinlər amma bitirəndə bu alındı. Onu bura, bu vaqona gətirdilər, indi vaqon yellənir, yellənir, şüşələri əsir, öz bətnində isə bu qırmızı əşyanı daşıyır.

Hətta bu oturmaq, pıçıldayıram, elə bil ki lənətdir. Amma söz ağzımda qalır, əşyalara yapışmaq istəmir. Əşya isə olduğu kimi minlərlə balaca qırmızı ayağın, ölü ayaqların asılı qaldığı qırmızı paltarında qalır. Çevrilmiş böyük qarın, qanlı, şişmiş, bütün ölü ayaqlarını ağardan, qarın vaqonda, bu boz səmada üzür, bu ümumiyyətlə heç oturmaq da deyil. Eyni müvəffəqiyyətlə bu məsələn ölü eşşək də ola bilərdi, ölü eşşək böyük, enli çayda qarını yuxarıda üzür, böyük, boz, sürətli axan çayda üzür, mən isə eşşəyin qarınında oturub, ayaqlarımı işıqlı suya salmışam. Əşyalar adlarından azad olublar. Budur onlar, möhtəşəm, böyük, düz, onları oturmaq adlandırmaq, onlar haqqında nəsə demək axmaqlıqdır. Mən Əşyaların arasındayam, heç bir adı qəbul etməyən əşyaların arasında. Onlar məni- yalnız, sözsüz, müdafiəsiz məni əhatə ediblər, mənim üstümdə, altımdadırlar. Onlar heç nə tələb etmirlər, özlərini sənə bağlamırlar, onlar

sadəcə var. Oturacağın balışı ilə taxta divar arasından nazik, qara xətt gedir, oturacaq boyunca sirrli, nadinc halda qaçır, təbəssümə oxşayır. Mən çox gözəl bilirəm ki, bu təbəssüm deyil, amma o var, o solğun divarlar boyunca, əsən şüşələrlə qaçır, pəncərələrdə dayanıb, sonra yoluna davam edən mavi şəkillərin altında inadla dayanır, o inadla təbəssüm haqqında dumanlı xatirə kimi qalır, yarımçıq söz kimi, ondan yadında ancaq ilk heca qalıb və ən yaxşısı gözlərini çevirib başqa bir şey haqqında düşünmək lazımdır, məsələn elə mənimlə üzbəüz oturacaqda yarızanmış adam haqqında.

Onun başı gil rəngindədir, mavi gözləri var. Bədəninin bütün sağ tərəfi yumşalıb, sağ əli bədəninə yapışmış, sağ tərəfi az qala ölüdür, çətinliklə yaşayır, tamahla yaşayır, elə bil ki, onu iflic vurub. Amma sol tərəfində o kiçik, tez inkişaf edən mövcudluq yarasını göstərir; budur əli əsdi, qalxdı, əlinin sonluğunda gərilməmiş bilək var. İndi də bilək tərpəndi, kəlləsi ilə yeni bərabərə çatanda barmaqlarından biri qalxdı və dırnağı ilə saçlı dərinə qasdı. Ağzının sağ tərəfində şirintəhər mimika peyda oldu, sol tərəf ölü kimi qalır. Şüşə tərpənir, əl tərpənir, dırnaq qaşıyır, tərpənməyən gözlərin altındakı ağızda təbəssüm oynayır və insan dözü, sağ tərəfində şişən kiçik məxluq hiss etmir, məxluq ifadə olunmaq üçün sağ əli və sağ yanağı ilə əlaqəyə girib. Konduktor qabağını kəsir:

- Dayanacağı gözləyin.

Mən onu itələyirəm və tramvay gedə-gedə tullanıram. Daha dözə bilmirdim. Əşyaların yaxınlığına dözə bilmirdim.

Kiçik qapını itələyib, girirəm, mövcudluğun yumşaq tükələri uçub, budaqlara qonurlar. İndi mən bilirəm haradayam, şəhər parkındayam. Nəhəng, qara gövdənin, göyə can atan qara əllərin arasındakı oturacağa atıram özümü. Ağac ayaqlarımın altında qara dırnaqları ilə yeri qaşıyır. Unutmağı, dincəlməyi və yatmağı o qədər istərdim ki. Amma bacarmıram: boğuluram, mövcudluq hər yerdən daxilimə girir, ağzımdan, burnumdan, qulaqlarımdan...

Sonra birdən örtük yırtıldı. Başa düşdüm, gördüm.

[i] Hər gecə ay çıxanda, öz kiçik arzumu düşünürəm.

Axşam saat altı

Deməzdim ki, bu mənim fikrimi dağıtdı, indi rahatam, əksinə mənə zülm etdi. Amma əvəzində mən məqsədimə çatdım, indi nəyi bilmək istədiyimi bilirəm, hər şeyi, yanvardan bəri mənə nə olduğunu anladım. Ürək bulantısı keçmədi, çətin tezliklə keçə, amma mən artıq buna görə əzab çəkmirəm- bu xəstəlik deyil, bu qısa müddətli tutmadır, necə ki, mən özüm də qısa müddətli tutmayam.

Hə, deməli elə indicə parkda idim. Oturduğum oturacağın altında şabalıd ağacının kökləri yerə girdi. Amma indi yadıma düşür ki, bu kök idi. Elə bil ki, itdi, onunla birlikdə əşyaların mənası, onların təyinatı, insanların ağacın üstünə vurduğu solğun nişanlar da itdi. Belimi büküb, başımı aşağı salmışdım, məni qorxudan bu qara, düynülü kütlənin ibtidai görünüşü ilə birlikdə tənha oturmuşdum. Birdən hər şeyi başa düşdüm.

Az qala nəfəsim kəsildi. Bu son günlərdə heç vaxt başa düşməmişdim ki, “mövcud olmaq” nədir. Mən də yaz paltarlarında sahildə gəzən başqa adamlar kimi idim. Mən də onlar kimi deyirdim: “dəniz yaşıldır, yuxarıdakı ağ nöqtə qağayıdır”, amma hiss etmirdim ki, hər şey mövcuddur, o qağayı “mövcud qağayıdır”. Adətən olduğu kimi mövcudluq gözlərdən gizlənilir. O buradadır, ətrafımızdadır, içimizdədir, o bizik, onun olmadığı iki söz danışmaq mümkün deyil, amma ona toxunmaq olmaz. Onun haqqında fikirləşdiyimi hesab edəndə, əslində mən heç nə haqqında fikirləşməmişdim, başım boş idi, bəlkə də orada bircə, yeganə söz var idi “mövcud olmaq”. Bəlkə düşünürdüm.. necə ifadə edirəm? Mən məxsusluq kateqoriyasından düşünürdüm. Özümə deyirdim: “ dəniz yaşıl rəngli şeylər siyahısına daxildir və ya yaşıl rəng dənizin karakterindən biridir”. Hətta mən şeylərə baxanda onların mövcud olmalarını düşünmürdüm,

onlar qarşımda bəzək əşyası kimi dayanırdılar. Onları əlimə götürüb, işlədirdim, necə müqavimət göstərəcəklərini əvvəlcədən hiss edirdim. Amma bütün bunlar üzdə baş verirdi. Əgər məndən soruşsaydılar ki, mövcudluq nədir, təmiz vicdanla cavab verərdim ki: heç nə, boş forma, xaricdən qoşulan bir şey, əşyaların mahiyyətində heç nəyi dəyişməyən bir şey. Və birdən budur, hər şey gün kimi aydındır; mövcudluq birdən örtüyünü atdı. O artıq mücərrəd kateqoriyanın zərərsizliyini xərcəliyə: o əşyaların mahiyyəti idi, kök mövcudluqdan ibarət idi. Və ya daha doğrusu, kök, parkın hasarı, oturacaq, qazon, çəmənlik- hər şey itdi; əşyaların müxtəlifliyi, fərdin rəngarəngliyi sadəcə görünüş idi, lak idi. Lak əridi, dəhşətli, qatı və qarışıq kütlə utanmaz və qorxunc çılpalığı ilə qaldı.

Tərpənməyə qorxurdum, amma tərpənmədən də arxada mavi sütunları, musiqi pavilyonunun işıqlarını və lavr kolluğu arasında Velledanı görürdüm. Bütün bu əşyalar... necə deyim? Onlar mənə mane olurdular. İstərdim ki onlar belə sırtıqcasına deyil, daha mücərrəd, daha zəif, daha təmkinli mövcud olsunlar. Şabalıq gözlərimi ağrıdırdı. Gövdəsinin ortasına qədər yaşıl ləkə ilə örtülüb; qara köpmüş qabıq suluqlamış əli xatırladırdı. Maskere fontanının suyunun yavaş şırıltısı qulaqlarıma girib, yuva qururdu, onları nəfəsi ilə doldururdu; burun deşiklərimi çürük yaşıl iy doldurmuşdu. Hər şey sakitcə razılaşıb, necə yorğun qadınlar gülüb, yumşalmış səslə “gülmək yaxşıdır” deyirsə eləcə özünü mövcudluğa vermişdi. Əşyalar bir-birinə özlərini göstərirdilər, bir-birini, mövcudluqlarının iyrəcliklərini yoxlayırdılar. Başa düşdüm ki, yoxluqla bu yumşaq bolluq arasında oxşarlıq yoxdur. Əgər mövcudsansa deməli bu cizgilərə, bu kiflənməliyə, köplüyə, ədəbsizliyə qədər olmalısən. Başqa bir dünya da var, orada dairələr və musiqilər öz təmiz, ciddi cizgilərini saxlayırlar. Amma mövcud olmaq təslim olmaq deməkdir. Ağaclar, mavi gecə sütunları, fontanın şən xırıltısı, canlı qoxular, soyuq havada bir az istilik, oturacaqda yediklərini həzm edən kürən adam- bütün bu ümumi mürgüdə, bütün bu ümumi həzm edilməyə gülməli nəşə var idi. Gülməli...yox, hələ o dərəcədə yox; mövcud olan nə isə gülməli ola bilməz; amma bunda nə isə qeyri-müəyyənlik, vodevil vəziyyəti ilə güclə sezilən oxşarlıq vardı. Bizdə bir xeyli mövcudluq vardı, özümüz özümüzlə mane olurduq, özümüz özümüzədən utanırıq; heç birinin burada olmağa səbəbi yox idi, hər varlıq utanırdı, sakit narahatlığı ilə özünü digərlərinin yanında “artıq” hesab edirdi. Artıqlıq- bu ağaclar, hasar, daşlar arasında gördüyüm yeganə bağlantı idi. Boş yerə şabalıdları saymağa, onları Velleda ilə bir məkana salmağa, hündürlüklərini söyüdlərin hündürlüyü ilə müqayisə etməyə çalışırdım, hər biri əlaqədən qaçırdı, nə qədər birləşdirmək, qruplaşdırmaq istəsəm də hər biri şəxsi sərhədlərini aşırırdı. Əlaqənin bütün şərtlərini hiss edirdim (say, ölçü, istiqamət), çalışırdım bu şərtləri saxlayım ki, insanlıq dünyasının vaxtını uzadım, indi insanlar əşyalar tərəfindən işğal edilmişdilər. Şabalıq məndən bir az qabaqdadır, artıqdır, Velleda bir az soldadır, artıqdır.

Mən də, əzgin, sakit, həyasız, yeyilmiş nahar həzm edən, pis-pis şeylər fikirləşən mən də artıq idim. Xoşbəxtlikdən bunu hiss etmirdim, daha çox ağımla başa düşürdüm, özümü yaxşı hiss etmirdim, çünki bunu hiss etməkdən qorxurdum (indi də bundan qorxuram, qorxuram ki, bu mənə arxadan, boynum tərəfdən yaxınlaşar, qaldırır dalğa dərinliyində yerə çıxpar). Fikirləşirdim ki, həyatla vidalaşmaq lazımdır, ya da bu lazımsız varlıqların heç olmasa birini qırmaq lazımdır. Amma ölüm də artıq şey idi. Bu gülümsəyən parkın dərinliyində mənim cəsədim, daşların üstündə və bitkilərin arasında qanım artıq olardı. Çürümüş cəsədim onu qəbul edən torpaqda artıq olardı, ən axırdı gəmirilmiş, təmiz və diş kimi parıldayan sümüklərim də artıq olardı, mən haradan baxsan artıq idim.

İndi qələmim yeni sözü yaratdı- mücərrədlik, bu yaxınlarda onu parkda tapdım, amma mən onu axtarmırdım, o mənə lazım deyildi: mən əşyalarla əşyalar haqqında sözsüz düşündürdüm. Mücərrədlik beynimdə yaranan fikir deyildi, səs deyildi, ayaqlarımın altında uzun, ölü, ağac ilan idi. İlan və ya heyvan dırnağı, kök və ya qrif caynağı, nə fərqi var. Heç nəyi dəqiq formalaşdırmağa çalışmadan başa düşmüşdüm ki, mən mövcudluğuma, ürək bulantısına, şəxsi həyatıma açarı tapmışam. Əslində sonra hər şeyi aydınlaşdıranda görmüşdüm ki, bu mücərrədliyin əsasları ilə uyğunluq təşkil edir. Mücərrədlik daha bir sözüdür, sözlərlə mübarizə aparıram: elə sözlərlə də əşyaların özünə toxunmuşdum. İndi isə mücərrədliyin tam xarakterini təsvir etmək istəyirəm. İnsanların balaca rəngli dünyalarında hər hansı hərəkət və ya hadisə

onların çərçivəli şəraitlərində ancaq mənfi mənada mücərrəd ola bilər. Məsələn elə dəlinin çıxışı danışdığı cəfəngiyyata görə yox onun yaşadığı şəraitə uyğun mücərrəddir. Amma elə indicə mütləqiyyətlə mücərrədliyi başa düşdüm. Bax elə bu kök, dünyada elə bir şey yoxdur ki, ona münasibətdə kök mücərrəd olmasın. Off, bunu sözlərlə necə izah edirəm? O daşlara, saralmış otlara, qurumuş palçığa, ağaca, səmaya, yaşıl oturmaqlara qarşı mücərrəddir. O qədər amansızcasına mücərrəddir ki, hətta təbiətin dərin, sirli cəfəngiyyatı da onu izah edə bilmir. Əlbəttə ki, mən hər şeyi bilmirdim, ailənin necə böyüməsini, ağacın necə qocalmasını görmürdüm. Amma bu xəbərsizliyin nəhəng pəncəsi göstərirdi ki, izahatlar və məntiqli nəticələr dünyası ilə mövcudluq dünyası iki fərqli dünyadır. Dairə mücərrəd deyil, bir nöqtədən başlayıb sonluqlarından birinə qədər fırlanmaqla onu izah etmək asandır. Amma axı dairə həm də mövcud deyil. Amma bu kök əksinə, mövcud idi, o qədər mövcud idi ki, onu izah edə bilmirdim. Nazik, tərpənmədən məni heyratə gətirirdi, gözümə girirdi, dayanmadan mənə mövcudluğunu yeridirdi. Boş yerə “Bu kökdür” deyərək təkrarlayırdım, sözlər daha təsir etmirdi. Başa düşürdüm ki, funksiyası yerdən su çəkmək olan bu köklə bu möhkəm dəri, yağlı, mozollu, möhkəm görüntü arasında hansısa bağlantı qurmaq mümkün deyil. Funksiya heç nə izah etmirdi, o kökün ümumiyyətlə nə olduğunu ümumi cizgilərlə başa salırdı, amma bu kökü izah etmirdi. Bu kök.. rəngi, forması, hərəkətsizliyi ilə heç cür izah edilə bilmirdi..bir səviyyə yuxarı idi. Onun hər bir üzvü ayrı-ayrılıqda itirdi, çölə axırdı, yarısı möhkəmlənirdi, az qala əşyaya çevrilirdi, amma kökün özündə hər biri artıq idi və indi mənə elə gəlirdi ki, bütün gövdə özü-özündən çıxırdı, özünü inkar edirdi, qərribə artıqlıqda itirdi. Ayaqqabımın dabanı ilə qara caynağı cızdım, istəyirdim onu yüngülcə didəm. Elə belə, sadəcə istəyirdim onun dəridə mücərrəd, çəhrayı cırmaq yeri yaransın, sadəcə dünyanın mücərrədliyi ilə oynayırırdım. Amma ayağımı qaldıranda gördüm ki, caynaq yenə də qara qalıb.

Qara? Hiss edirdim ki, söz necə nəfəs alır, necə mənasını itirir. Qara? Kök qara deyildi, bu balaca tikədə qaralıq yox idi, nəyə başqa bir şey var idi. Qara da dairə kimi mövcud deyildi. Kökə diqqətlə baxdım, o qaradan daha artıq idi ya elə qara idi? Amma elə o dəqiqə özümə belə suallar verməyi dayandırdım, başa düşdüm ki, dərk etmə sahəsinə girirəm. Mən artıq adlandırılmağı mümkün olmayan əşyaları hiss etməyə cəhd etmişdim, amma onlar haqqında fikirləşəndə hiss etmişdim ki, onların soyuq, cansız xüsusiyyətləri əl çatan deyil, barmaqlar arasından sürüşür. Bax elə məsələn “Dəmiryolçuların sığınacağında” Adolfun aşırımları. Onlar bənövşəyi deyildilər. İndi də gözümlə qabağında köynəkdəki iki heç cür lütfənləndirilməyən ləkə canlanır. Və bütün bu hadisələrin başladığı pis daş, o nə deyildi, necə olmaqdan imtina etmişdi, dəqiq xatırlamıram. Amma onun passiv müqavimətini unutmamışam. Və ya Oxucunun əli, bir dəfə kitabxanada onu sıxmışdım, sonra mənə elə bir hiss yaranmışdı ki, elə ki o heç də əl deyildi. Onda ağ, yağlı soxulcan haqqında fikirləşmişdim, amma o soxulcan deyildi. Və ya “Mabli” kafesindəki pivo stəkanının ikibaşlı şəffaflığı. İkimənalı- bax bütün bu səslər, dadlar, iylər ikimənalı idilər. Bəzən onlar burnunun altında yuvalarından qovulmuş dovşanlar kimi sıçrayanda onlara elə də fikir vermirsən, adi, etibarlı görünüşlər, fikirləşirsən ki, dünyada həqiqətən də əsl mavi, əsl ağ rəng, əsl badam, əsl bənövşəyi var. Bircə anlıq onları saxlasan əminlik və rahatlıq hissi dəhşətli narahatlığa çevrilir: rənglər, iylər, dadlar heç vaxt həqiqi olmurlar, onlar özləri olmurlar. Ən adi, tam tərkibli xüsusiyyət özündə, daxilində özünə qarşı artıqlıq daşıyır. Məsələn elə ayaqlarımın yanındakı bu qara, elə bil ki bu əslində qara rəng deyil, qaranı heç vaxt görməmiş kimsə qaranı yaratmağa cəhd edib, vaxtında özünü saxlaya bilməyib və rəngdən kənara çıxaraq şübhəli bir şey yaradıb. Bu rəngə oxşayırdı amma həm də göyərtey, çürüntüyə bənzəyirdi, başqa şeylərlə də - nəm torpağın, isti və nəm ağacın iyi ilə qarışmış qoxusuyla, lifli ağacı lak kimi örtmüş qara qoxusuyla, çeynənmiş lifin şirin dadı ilə oxşarlıqları vardı. Deyə bilmərəm ki, mən sadəcə qaranı görürəm- görmək mücərrəd uydurmadır, təmizlənmiş, sadələşdirilmiş ideya, insan tərəfindən yaradılmış ideya. Bu qaralıq, bu formasız, cansız həqiqət özünü görüntü, qoxu və dad ilə doldurmuşdu. Amma bu bolluq qarışmışdı, nəticədə heç nəyə çevrilmişdi, çünki artıq idi.

Möhtəşəm dəqiqə. Tərpənmədən, donub qalıb qərribə ekstaza girmişdim. Amma ekstazın ən qaynayan vaxtında yeni nə isə yarandı, mən ürək bulantısını başa düşdüm, ona sahib oldum.

Düzünü desəm öz kəşfimi formalaşdırmağa çalışmırdım. Amma mənə bundan sonra onu söz halına salmaq mənim üçün çətin olmayacaq. Onun mənası- təsadüfdür. Demək istəyirəm ki, yerinə görə mövcudluq zəruriyyət deyil. Mövcud olmaq burda olmaq deməkdir, vəssalam; mövcudluq birdən qarşına çıxır, onunla toqquşmaq olar, amma onda qanunauyğunluq yoxdur. Mənə bəzi adamlar bunu başa düşüblər. Amma onlar bu təsadüfə aşmaq istəyiblər, yeni zəruri və özünü idarə edə bilən məxluq yaradıblar. Amma heç bir zəruri məxluq mövcudluğu izah etməyə kömək edə bilməz, təsadüfilik zahirə bir şey, görüntü deyil, onu dağıtmaq olmaz, bu nə isə tam bir şeydir, daha doğrusu hansısa bütöv səbəbsizlikdir. Hər şey səbəbsizdir- bu park, bu şəhər, mən özüm. Bunu başa düşəndə hər şey bulanır, üzür, “Dəmiryolçuların sığınacağında” axşam belə olmuşdu, o ürəkbulantısı idi. Yaşıl təpədəki əclafın etdikləri budur, onlar və onlar kimilər öz ideya və hüquqlarının köməyi ilə bunu gizlətməyə çalışırlar. Alçaq yalan, heç kimin heç nəyə haqqı yoxdur, bu insanlar mövcudluğu səbəbsizdir, digərlərinin mövcudluğunun səbəbsiz olduğu kimi, onlar özlərini artıq hiss etmələrini dayandıra bilməyəcəklər. Ürəklərinin dərinliyində onlar gizlicə artıqdırlar, formasız, qeyri-müəyyən, qəmgindirilər.

Bu qarabasma nə qədər davam etdi? Mən şabalıdın kökü idim. Və ya daha doğrusu mən bütünlüklə onun mövcudluğunun şüuru olmuşdum. Onunla bir olmuşdum, o olmuşdum. Bu bütün etibarsız ağırlığı ilə bu hərəkətsiz ağaca çökmüş qeyri müəyyən şüur idi. Zaman ayaqlarımın altındakı balaca qara gölməçədə dayanmışdı, bu andan sonra artıq heç nə baş verə bilməzdi. Bu ağır hissdən qurtulmaq istədim, amma bunun mümkün olacağını təsəvvür edə bilmirdim. Mən daxildə idim: qara kök keçib getmirdi, olduğu yerdə dayanmışdı, çox böyük tikə boğaza necə ilişirsə eləcə gözlərimə ilişmişdi. Onu nə qəbul edə, nə də ondan imtina edə bilirdim. Gözlərimi qaldırmaq mənə nəyin bahasına başa gəldi? Mən onları qaldırdımmı? Mənə bir neçə anlıq özüm özümü məhv etmişdim. Bir neçə an sonra yenidən doğulanda başım arxaya əyilmişdi, gözlərim yuxarı baxırdı. Düzünü desəm bu keçidi xatırlamıram. Amma birdən kökün mövcudluğu haqqında fikirləşmək mənə mümkünsüz göründü. Varlıq itdi, boş-boşuna təkrarlayırdım ki, kök mövcuddur, hələ də burada, oturacağın altında, sağ ayağımın yanındadır- boş sözlər idi. Mövcudluq elə bir şey deyil ki, onun haqqında kənardan fikirləşsən, o birdən axmalı, içinə dolmalı, bütün ağırlığı ilə böyük, tərpənməyən vəhşi heyvan kimi ürəyinə çökməlidir- və ya heç nə yoxdur.

Daha heç nə olmadı, baxışlarım boşaldı, xoşbəxt idim ki azad olmuşam. Sonra birdən gözlərimin qabağında nə isə tərpənməyə, yüngül, qeyri müəyyən hərəkətlər etməyi başladı- bu ağacların başını yellədən külək idi.

Deyəsən hətta sevindim ki, gözlərimin qabağında nəse tərpəndi, artıq çoxlu tərpənməyən, donuq baxışlarımı üzümə zilləyən əşyalardan dincələ bilərdim. Budaqların necə tərpənməsinə baxarkən öz-özümə dedim ki, hərəkət heç vaxt tam olmur, o keçid dövrüdür, bölünmüş zamanın iki varlığı arasında vasitədir. Özümü hazırlayırdım ki, hərəkətin yoxluqdan necə yaranmasını, necə az-az böyüməsini, çiçəklənməsini görəcəm, nəhayət varlığın doğulmasına baxa biləcəm. Amma heç üç saniyə keçmədi ki, bütün ümidlərim məhv oldu. Kor kimi ətrafda tərpənən budaqlarda varlığa “keçidi” tuta bilmədim. Keçid ideyası özü də insanlar tərəfindən düşünüülüb. Çox müəyyən ideyadır. Bütün bu kiçik titrəyişlər bir-birindən fərqli idilər, öz-özlərinə inkişaf edirdilər. Onlar hər tərəfdən budaqların ətrafında qaynaşırdılar. Onlar bu quru əllərin ətrafında sovrulub, onları kiçik tufana qorq edirdilər. Əlbəttə ki, hərəkət ağacdən tamamilə fərqli bir şeydir. Amma bu da tamlıq idi. Əşya idi. Gözümə dəyən hər şey dolu idi. Budaqların sonluqlarında varlıqlar dəstələnmişdi, onlar fasiləsiz yenilənirdilər amma heç vaxt doğulmurdular. Mövcud külək böyük milçək kimi ağacdə oturmuşdu və ağac titrəyirdi. Amma titrəmə doğulan xüsusiyyət deyildi, şəraitdən hərəkətə keçid də deyildi, bu əşya idi, əşya-hərəkət ağaca yayılırdı, ona sahib olurdu, onu silkələyirdi və birdən tərk edib, gedirdi ki, öz ətrafında fırlansın. Hər şey dop-dolu idi, hər şey hərəkət idi, bölünmüş zaman yox idi, hər şey, hətta ən kiçik tərpəniş belə varlıqdan ibarət idi. Ağacın ətrafında yanib-sönən bütün varlıqlar isə heç yerdən yaranmırdılar və heç yerə də getmirdilər. Birdən görürdün ki, o var, sonra birdən görürdün ki, artıq yoxdur. Mövcudluğun yaddaşı yoxdur, gedəndən heç nə saxlamır, hətta xatirələr belə. Mövcudluq hər yerdə sonsuzluq qədər artıqdır, hər yerdə və həmişə. Mövcudluq həmişə ancaq mövcudluqla məhdudlaşır.

Başlanğıcı olmayan varlıqların bolluğunda əzildirdim, başım fırlanırdı, oturacağa söykənmişdim. Bütün ətraf yayılırdı, çiçəklənirdi, qulaqlarımda mövcudiyyət cingildəyirdi, bütün bədənim əsirdi, açılırdı, ümumdünya tumurcuqlanmasına təslim olurdu, bu iyrənc idi. “Axı bu varlıqlar hamısı bir-birinə oxşayırlarsa onda nəyə lazımdır bütün bunlar?” Nəyə lazımdır bu qədər eyni ağaclar? Nə qədər varlıq uğursuzluğa düşər olur amma sonra yenidən yaranır, arxası üstə çevrilmiş böcəyin inadkar cəhdlərini xatırladaraq yenidən və yenidən uğursuzluğu yaşayır. (Mən özüm də belə cəhdlərdən biriyəm). Bu bolluq səxavət deyildi- əksinə. O qaşqabaqlı, əzgin idi, özü-özünü əzirdi. Ağaclar, nəhənglik, yöndəmsiz bədən... Birdən xatırladım ki, kitablarda möhtəşəm baharın gəlişi qəfil partlayış, coşğun çiçəklənmə kimi izah edilir, güldüm. Hakimiyyət iradəsindən, yaşamaq mübarizəsindən danışan axmaqlar da var. Yəni onlar heç vaxt heyvanlara və ya ağaclara baxmayıblar? Bax elə bu keçəl ləkəli çinar, bu irinləmiş kötük- məni inandırmaq istəyirlər ki, bunlar gəncdirlər və göylərdən gələn güclə dolublar? Və ya bu kök? Aydındır, gərək onu özünü yemləmək üçün yeri qazan acgöz caynaq kimi təsəvvür edim.

Yox, mən əşyalara belə baxa bilmərəm. Hə, boşluq, zəiflikdir. Ağaclar yırgalanırlar. Bu o deməkdir ki, onlar göyə can atırlar? Xeyir, onlar daha çox solublar, hər dəqiqə gözləyirdim ki, gövdələri yorğun falloos kimi qırıxacaq, yumşaq, qara bir şeyə çevriləcəklər, qırışmış sinələri ilə yerə çökəcəklər. Onlar mövcud olmaq istəmirdilər, amma mövcud olmaya da bilmirdilər- bütün çətinlik bundadır. Onlar sakitcə, həvəssiz öz kiçik aşılarını hazırlayırdılar: şirə yavaş-yavaş, istəmədən yuxarı qalxırdı, köklər isə yavaş-yavaş torpağa enirdi. Amma hər dəqiqə elə görünürdü ki, indi hamıya tüpürüb, yox olacaqlar. Yorğun, qoca halları ilə faydasız varlıqlarını davam etdirirdilər, çünki ölməyə gücləri çatmırdı, ölüm onlar üçün xaricdən gəlməli idi: ancaq musiqi melodiyları qürurla daxili zərurət kimi özlərində ölümü daşıyırlar, amma axı onlar mövcud deyil. Hər bir varlıq səbəbsiz yaranır, gücsüzcə davam edir və təsadüfən ölür. Arxaya söykənib, gözlərimi yumdum. Amma çaxnaşan obrazlar o dəqiqə irəli atılıb, yarıyumulu kirpiklərim arasındakı bütün ərazini varlıqla doldurdular. Hər şey varlıqla doludur, insan ondan qaça bilməz.

Qərribə obrazlar. Onlar müxtəlif əşyalara oxşayırdılar. Əsl şeylərə deyil, oxşarlarına. Ağac əşyalar stula, ağac başmaqlara uyğunlaşırdı, digər əşyalar isə bitkilərə. Və daha iki üz: bir dəfə bazar günü mənim yanımda “Vezeliz” pivəxanasında nahar edən cütlük. Yağlı, isti, hissiyyatlı, mənasız, qırmızı qulaqlı. Mən qadının çiynini və boynunu görmüşdüm. Çılpaqlığındakı mövcudluğu. Başıma gələn fikir məni dəhşətə gətirdi- bu ikisi hələ də Buvildə mövcuddurlar; hansısa iylərin arasında- yumşaq sinə sərin parçaya sürtünməyə davam edir, rahatca krujevaların arasına yerləşib və qadın hiss edir ki, onun sinəsi korsajda mövcuddur və fikirləşir: “Mənim döşlərim, mənim şirəli almalarım” və sirli-sirli gülümsəyir, sinəsinin necə şişməsinə dinləyir, qıdıqlanır və birdən qışqırdım, gördüm ki, gözlərim açıqdır.

Yəni mən bu dəhşəti həqiqətən görmüşəm? O burada parkda idi, ona axmışdı, mürəbbə kimi şirəli, yapışqan, sıx idi, ağaclara yapışmışdı. Yəni bütün parkla birlikdə mən də onun içindəyəm? Qorxdum, amma həm də hirsələndim, bu elə axmaq, elə ədəbsiz idi ki, bu iyrənc marmelada nifrət edirdim. Hər yerdə var idi. O göyə qədər qalxdı, genişləndi, hər şeyi öz həlməşik gücsüzlüyü ilə doldurdu, dibsiz dərinliklərini görürdüm, onlar bağdan, Buvil evlərindən uzağa getdilər, mən artıq Buvildə deyildim, başqa heç bir yerdə də deyildim, uçurdum. Təəccüblənmədim, başa düşürdüm ki, bu Dünyadır, bütün çılpaqlığı ilə qarşımda dayanan dünya və mən bu nəhəng mücərrəd varlığın görünüşünə baxanda hirsimdən boğulurdum. Hətta sual da vermək olmurdu ki, hər şey haradan yaranır, necə yaranır, niyə hansısa dünya mövcuddur, başqa heç nə. Sualın heç bir mənası yox idi, dünya hər yerdə idi, arxada, qabaqda. Ona qədər heç nə olmamışdı. Heç bir şey. Elə bir an yox idi ki, o mövcud olmasın. Məni də bu qıcıqlandırırıdı, axı aydın idi ki, bu üzün mövcud olmasında heç bir məna yoxdur. Amma o mövcud olmaya bilmirdi. Təsəvvür etmək olmur: yoxluğu yaratmaq üçün gərək burada, bu dünyanın sıxlığında, açıq gözlü olasan; yoxluq sadəcə mənim başımda bir fikir idi, bu fikir bu böyüklükdə mövcuddur, yoxluq varlığı qabaqlaya bilməz, o da digərləri kimi bir varlıq idi və çoxlarından gec yaranmışdı. “İyrənc!İyrənc!” – qışqırdım və silkələndim ki, bu yapışqan iyrənclikdən qurtulum, amma ondan can qurtarmaq asan iş deyildi, o çox idi, başlanğıcsız və sonsuz tonlarla, tonlarla varlıqlar var idi,

və mən bu ucsuz-bucaqsız kədər in içində boğulurdum. Birdən park boşaldı, elə bil ki, hər şey dibsiz çuxura yuvarlandı, dünya yarandığı kimi də yox oldu və ya mən oyandım. Hər halda daha onu görmürdüm, ətrafımda ancaq saralmış torpaq, hər tərəfdə yırğalanan ölü, quru budaqlar var idi.

Ayağa qalxıb çıxışa yaxınlaşdım. Hasara çatanda arxaya dönüb baxdım. Park mənə gülümsədi. Çıxış hasarına söykənib ona uzun-uzadı baxdım. Ağacların, dəfnə pöhrəliklərinin təbəssümündə mütləq nəşə bir mənə olmalı idi. Həə, bu, mövcudluğun həqiqi sirri. Yadıma gəlir, üç həftə qabaq bazar günü demişdim ki, əşyalar elə görünürlər elə bil ki, müttəffiqdirlər. Kimin müttəffiqləri, mənim? Kədərlə hiss etdim ki, bunu başa düşəcək gücdə deyiləm. Gücüm çatmaz. Amma yenə də o burada idi, gözləyirdi, baxışı xatırladırdı. O orada, şabalıdın gövdəsində idi... şabalıdın özü idi. Əşyalar fikirlərə oxşayırlar, yarıyolda donurlar, özləri özlərini unudurlar, nə düşündüklərini unudurlar, yerlə göy arasında asılıb qalırlar, qəribə, balaca fikirləri olur, onu da özlərinə yerləşdirə bilmirlər. Bu kiçik fikir məni qıcıqlandırırdı- onu başa düşə bilmirdim, hətta yüz yeddi il də bu hasarın yanı ilə gəzsəm, yenə də başa düşməyəcəm; mövcudluq barədə nə öyrənə bilərdimsə hamısını öyrəndim. Getdim, otelə qayıdıb bax bu qeydləri etdim.

Həmin gecə

Qərara gəlmişəm: artıq kitab yazmadığıma görə Buvildə qalmağımın bir əhəmiyyəti yoxdur, Parisə köçəcəm. Cümə günü saat beş qatarı ilə çıxacam, şənbə günü Anni ilə görüşəcəm, bir neçə gün birlikdə olacağım. Sonra bura qayıdacağam, bir-iki işimi qaydasına salıb, çemodanımı yığacağam. Bir martdan gec olmayacaq Parisdə olacağıma ümid edirəm.

Cümə günü.

“Dəmiryolçuların sığınacağında”. Mənim qatarım iyirmi dəqiqə sonra çıxır. Patefon. Sərgüzəştin tünd qoxusu.

Şənbə günü.

Anni uzun, qara paltarda qapını açır. Əlbəttə ki, əlini uzatmadan “Salam!” deyir. Sağ əlim plaşımın cibindədir. Anni deyəngən tonda, çox sürətlə danışır, formallığı qurtarmağa çalışır:

- Gəl, ürəyin istəyən yerdə otur, pəncərənin yanındakı kreslodan başqa.

Bu odur, sözsüz ki, odur. Əlləri bayramsayağı yellənir, üzündə qaşqabaqlı ifadə var, əvvəllər bu ifadə ona keçid dövründəki qız sifəti ilə oxşarlıq verirdi. Amma indi Anni qıza oxşamır. Kökəlib, şişkin döşləri var.

Anni qapını bağlayıb, öz-özünə fikirli-fikirli danışır:

- Bilmirəm, bəlkə yataqda oturum...

Axırda xal ilə örtülmüş sandığın üstündə oturur. Yerişi dəyişilib, Anni yüklü kimi gəzir, amma hələ də cazibədardır, görünür, köklüyü mane olur. Amma yenə də heç nəyə baxmayaraq bu Annidir.

Gülməkdən boğulur.

- Nəyə gülürsən?

Adətinə sadiq qalıb, o dəqiqə cavab vermir, üzündə davakar ifadə var.

- De görüm nəyə gülürsən?

- Çünki içəri keçən kimi gülümsədin. Qızını elə indicə ərə vermiş atalara oxşayırsan. Yaxşı, dayandın, daha bəsdir. Plaşını soyun və otur. İstəyirsən burada otur.

Sükut hökm sürür. Anni onu pozmağa çalışmır. Necə çıpaq otaqdır! Əvvəllər Anni hara getsə özü ilə böyük çemodan aparırdı, içi şallar, türbanlar, yapon maskaları, şəkillərlə dolu olardı. Otelə çatan kimi- hətta bir gecəlik olsa da- ilk işi çemodanı açmaq olurdu, bütün var-dövlərini çıxarıb divarları, lampaları, stol-stulları, döşəməni düşünmüş və ya dəyişdirilmiş qaydada bəzəyərdi, yarım saat keçmirdi ki, ən adi otel otağı o qədər hissiyyatlı, şişkin fərdə çevrilirdi ki, bəzən dözülməz olurdu. Bəlkə Anni çemodanını itirib və ya saxlama otağına qoyub...Bu vanna

otağının yarı açıq qapısı ilə soyuq otaqda nəşə pislik var idi. O mənə Buvildəki otağımı xatırladır, onun daha gözəl və daha kədərli variantını.

Anni yenidən gülür. Bu qəhqəhəni tanıyıram- çox yüksək və bir az burnunda.

- Heç dəyişməmişən. Bu sərsəm görünüşlə nə axtarırsan?

O gülümsəyir, eyni zamanda da mənə maraqla bir az da düşməncəsinə baxır.

- Sadəcə düşündüm ki, bu otaqdan bilmək olmur ki, burada sən yaşayırsan.
- Hə, məsələ belədir...,- qeyri-müəyyən cavab verdi.

Yenə də sükut. İndi Anni yataqda oturub, qara paltar onu solğunlaşdırır. Saçlarını kəsdirməyib. Hələ də sakitcə, qaşlarını bir az qaldırıb, mənə baxır. Deməli mənə deyəcək heç bir sözü yoxdur? Onda mənə niyə çağırır? Sükut dözülməz olur.

- Səni görməyimə şadam,- yazıq tonla deyirəm.

Sonuncu söz boğazımda ilişir. Əgər ağıllı bir şey fikirləşə bilmirəmsə yaxşı olardı ümumiyyətlə ağzımı açmayım. İndi hirsələnəcək. Ümumiyyətlə bilirdim ki, ilk dəqiqələr əzablı olacaq. Əvvəllər də Anni ilə görüşəndə qoy hətta bir gündən sonra, hətta səhər yuxudan sonra heç vaxt onun gözlədiyi sözləri tapa bilmirdim, elə söz tapa bilmirdim ki, onun paltarına, havaya, sonuncu dəfə danışdığımız ifadələrə uyğun olsun. İndi görəsən nə istəyir? Tapa bilmirəm.

Gözlərimi qaldırıram. Anni mənə hətta mehribanlıqla baxır.

- Deməli heç dəyişməmişən? Əvvəlki kimi axmaqsan?

Üzündə razılıq var. Amma niyə belə yorğun görünür?

- Sən yol sütunusan, - deyir, - həmişə bir yerdə dayanan sütun. Dayanmadan və bütün ömrün boyu deyəcəksən ki, Melenaya iyirmi yeddi kilometrdir, Montarjiyə qırx iki kilometrdir. Bax elə buna görə də mənə lazımsan.
- Sənə lazımam? Görüşmədiyimiz bütün dörd ildə sənə lazım olmuşam? Hisslərini yaxşı gizlədə bilirsən.

Bunu təbəssümlə deyirəm, yoxsa elə bilər ki, ondan incimişəm. Amma hiss edirəm ki, təbəssüm saxta alındı. Özümü pis hiss edirəm.

- Necə də axmaqsan? Əgər söhbət səni görməkdən gedirsə əlbəttə ki, buna ehtiyacım yoxdur. Səndə başa düşürsən elə bir şey yoxdur ki, baxanı sevindirsin. Mənə lazımdır ki, sən bu dünyada yaşayasan, heç dəyişməyəsən. Sən nə Parisdə nə də yaxınlarda olmayan platin metr kimisən. Məncə heç kim heç vaxt onu görmək istəməz.
- Bax burada səhv edirsən.
- Vacib deyil, əsas odur ki, mən görmək istəmirəm. Amma mən sevinirəm ki, o var, planet meridianının dördü bir hissəsinin on millionluq parçasına bərabərdir. Mən bu barədə həmişə qarşımda kimsə ev ölçəndə və ya parça alanda fikirləşirəm.
- Deməli elə?- soyuq-soyuq deyirəm.
- Amma mən sənə haqqında hansısa mücərrəd varlıq kimi düşünə bilərəm, məsələn elə ölçü cihazı kimi. Mənə minnətdar olmalısan ki, buna görə hər dəfə üzünü yadıma salıram.

Yenə başladı, bizim klassik mübahisələrimiz, keçmişdə bunu mən dəyişirdim, ürəyimdə sadə arzu hiss edirdim ki, ona deyim səni sevirəm və qucaqlayım. Bu gün belə bir arzum yoxdur. Sadəcə susmalı, ona baxmalı və sükutda bu qeyri-adi hadisənin mənasını hiss etmək qalırdı- Anni qarşımda idi. Onun üçüncü- yəni onun üçün bu gün də başqa günlər kimi idi? Əlləri əsmir. Yəqin o gün mənə yazanda ki, nəşə deməlidir, ola bilsin ötəri halda imiş. İndi bütün izlər soyuyub.

Birdən Anni mənə açıq mehribanlıqla gülümsədi, gözlərim doldu.

- Mən sənə haqqında platin metrədən daha çox fikirləşmişəm. Elə bir gün olmayıb ki, sənə haqqında fikirləşməyim. Ən xırda detallara qədər xatırlamışam səni.

Ayağa qalxıb, mənə yaxınlaşır, əllərini çiynlərimə qoyur.

- De ki, üzümü xatırlayırdın, baxmayaraq ki, mənə yazığın gəlir.
- Bu düz deyil, - cavab verirəm,- özün ki, bilirsən yaddaşım pisdır.
- Deməli boynuna alırsan ki, mənə tamamilə unutmuşdun. De görüm, küçədə görsən tanıyardın mənə?

- Əlbəttə. Amma axı söhbət bundan getmir.
- Heç olmasa yadına gəlir ki, saçlarım hansı rəngdədir?
- Əlbəttə! Sarı.

Gülür.

- Elə də qürurla dedin ki. Sən ki, indi onları görürsən, yaddaşını qurdalamaq lazım gəlir.

Saçlarımı qarışdırır.

- Səninə saçların kürəndir,- məni cınləndirir.- İlk dəfə səni görəndə başımda- heç vaxt unutmam- mavi rəngli yumşaq şlyapa vardı, saçlarımla heç uyğun gəlmirdi. Gözlərin xəstə idi. Hardadı şlyapan? Bilmək istəyirəm, yenə də axmaq zövqün qalır?
- Daha şlyapa geyinmirəm.

Gözlərini bərəldib, fit çalır.

- Bunu özün fikirləşə bilməzdin. Özün? Həə, təbrik edirəm, afərin! Düzdür, bunu çoxdan fikirləşmək lazım idi. Sənin saçların heç nə ilə uyğun gəlmir, nə şlyapayla, nə yastıqla nə də divar kağızı ilə, əgər onun qarşısında dayanırsansa. Ya da gərək Londondan aldığı fətrli şlyapa kimi gərək qulaqlarına qədər örtəsən. Saçlarını şlyapanın altına yığmışdın, görün də elə bilərdi ki, kəllən keçəldir. – və qərarlı tonla əlavə edir, adətən belə danışanda mübahisələrimizə son qoyurdu:- O sənə heç yaraşmırdı.

Hansı şlyapadan söhbət getdiyini xatırlamıram.

- Mən demişdim ki, mənə yaraşır?
- Əlbəttə, demişdin! Ancaq bundan danışmışdın. Gizlincə güzgüyə baxırdın, elə bilirdin səni görmürəm.

Keçmiş haqqında bu söhbət məni kədərləndirir. Anniyə baxanda isə deməzsən ki, xatirələri canlandırır: səsində bir damcı da adətən belə şeylərlə məşğul olanda yaranan kədər yoxdur. Elə danışır elə bil ki, söhbət bu gündən və ya dünəndən gedir; bütün baxışlarını, incikliklərini ilk tərəvəti ilə saxlayıb. Mənim üçünə hər şey şairənə düşüncələrə çevrilib, istənilən güzəştə hazıram.

Sonra birdən heç bir ifadəsiz deyir.

- Mən isə, görürsən, kökəlmişəm, qocalmışam, gərək özümə baxım.

Düzdür. Və necə də yorğun görünür! Ağzımı açırdım ki, əlavə edir:

- Londonda teatrda oynayıram.
- Kandlerlə?
- Əlbəttə yox. Kandlerlə yox. Bu sənə. Beyninə salmışam ki, Kandlerlə oynayacam. Neçə dəfə demək olar ki, Kandler dirijordur? Yox, bu Soxo-Skverdə balaca teatrdır. Biz Şon O'Keysinin "İmperator Con" pyesini oynayacağıq, Sinqa və "Britannika".
- "Britannika"? – təəcüblə yenidən soruşuram.
- Hə, təəvvür edirsən, "Britannika". Buna görə qovulmuşam. Bu mənim ağıma gəldi ki, "Britannika" oynamaq olar, onlar isə mənə Yunıyanın rolunu vermək istədilər.
- Deməli belə.
- Amma mən əlbəttə ancaq Aqrippinin rolunu oynaya bilərəm.
- İndi nə edirsən bəs?

Gərək bu sualı verməyəydin. Anninin üzü o dəqiqə cansızlaşdı. Amma duruxmadan danışır.

- Daha oynamıram. Səyahət edirəm. Bir nəfər var, məni təmin edir.- gülümsəyir.- Oh, xahiş edirəm, mənə belə kədərli baxma, heç bir faciə yoxdur. Mən sənə həmişə demişəm ki, sakitcə özümü təmin edə bilərəm. Qisası, bu qoca mənə mane olmur.
- İngilisdir?
- Nə fərqi var?- acıqla soruşur.- Gəl onun haqqında danışmayaq. Nə sənin nə də mənim onunla işim var. Çay istəyirsən?

Hamama girir. Hirsli öz-özünə nəsə mızıldana – mızıldana hansısa qab-qacaqla məşğul olmasını eşidirəm. Yatağının yanındakı gecə stolunun üstündə həmişəki kimi Mişlenin "Fransanın tarixi" kitabı var. Yatağının üstündə- indi baxdım- foto asıb, Emili Brontenin rəssamın qardaşı tərəfindən çəkilmiş yeganə reproduksiyası.

Anni qayıdıb, o dəqiqə deyir:

- İndi də özün haqqında danış.

Yenə də hamamda itir. Bax bunu pis yaddaşım olsa da xatırlayıram: o həmişə birbaşa suallar verirdi ki, bu da məni utandırır, çünki onlarda bir tərəfdən səmimi maraq var idi, digər tərəfdən çalışırdı ki, bu mövzuyla tələsik qurtarsın. Hər halda, bu sualdan sonra şübhə qalmır, ona məndən nəşə lazımdır. Bu elə belə yanaşmadır, hələ ki, əvvəlcə qarışıq sualları verəcək ki, ikimənəli suallarla qurtarsın (“İndi də özün haqqında danış”). Sonra özü haqqında o danışacaq. Birdən həqiqətən istədim ki, nə olur olsun ona nəşə danışım. Nə? Ürəkbulanması, qorxu, mövcudluq...Qoy bunlar məndə qalsın.

- Hə də, tələs- arakəsmədən qışqırır. Əlində çaynıqla otağa qayıdır.- Parisdə yaşayırsan?
- Buvildə yaşayıram.
- Buvildə? Niyə elə?Ümid edirəm evlənməmişən.
- Evlənmək? – Diksindim.

Anninin ağlına belə fikir gəlməsi xoşuma gəlir. Bunu ondan gizlətmirəm.

- Boş sözdür! Bu təbii fantaziyalara görə məni nə vaxtsa danlamışdın. Yadına gəlir, özümü iki oğullu dul kimi təsəvvür etmişdim. Və sənə nələr olacağı ilə bağlı müxtəlif şeylər danışmışdım. Dözə bilmirdin.
- Sənin isə xoşuna gəlirdi- utanmadan deyir.- Bunları danışmışdın ki, özünü təsdiq edəsən. Qısa, sözdə hirsələnirsən, amma gizlicə evlənərsən sən. Bütün bir il deyirdim ki, heç vaxt “İmperator bənövşəsi” filminə getməzsən. Sonra mən xəstələndim və sən qonşuluqdakı kinoteatra tək baxmağa getdin.
- Buvildə yaşayıram,- qürurla deyirəm,- çünki Markiz de Rolbon haqqında kitab yazıram.

Anni çalışır ki, maraqlanmış görünsün, mənə baxır.

- Markiz deRolbon? XVIII əsrdə yaşayan?
- Hə.
- Düzdür, mənə onun haqqında danışmışdın,- yayınaraq deyir. Deməli tarixi iş görürsən.
- Hə.
- Ahaaa!

Bir sual da versə ona hər şeyi danışacam. Amma heç nə barədə soruşmur. Şübhəsiz, hesab edir ki, mənim haqqımda öyrəndikləri tamamilə kifayətdir. Anni dinləməyi çox gözəl bacarır, ancaq istəyəndə. Ona baxıram- gözlərini aşağı salır, mənə indi deyəcəyi barədə fikirləşir, söhbətə necə girəcəyi barədə. Bəlkə mən də ona suallar verim? Məncə lazım deyil. O ancaq lazım biləndə danışır. Ürəyim möhkəm döyünür.

- Mən isə dəyişmişəm,- qəfil deyir.

Bu da başlanğıc. Amma danışmır. Ağ, çini stəkanlara çay süzür. Cavab gözləyir, deməli nə isə demək lazımdır. Amma ilk ağla gələn sözləri deyil, onun gözlədiyi sözləri demək lazımdır. Özümü itirmişəm. Doğrudanmı dəyişib? Hə, kökəlib, görünüşü yorğundur, amma o əlbəttə başqa şeyi nəzərdə tutur.

- Bilmirəm. Mənə elə gəlir. Əvvəlki kimi gülürsən, əvvəlki kimi əllərini çiynlərimə qoyursan, əvvəlki kimi danışa-danışa fikirləşirsən. Əvvəlki kimi Mişlenin “Tarix”ini oxuyursan. Və başqa nələr...

Məsələn, onun üçün mənim dəyişməyən mahiyyətim vacibdir amma başıma nə gələcəkləri maraqlı deyil, və bu maraqlı oyun, ilk dəqiqədən insanlar arasında ünsiyyəti asanlaşdıran hörmət, dostluq kimi formulları ataraq qarşı tərəfi dayanmadan improvizasiya etməyə məcbur edir. Çiynlərini çəkir.

- Yox dəyişilmişəm, - quru-quru deyir,- tamamilə dəyişmişəm. Tamam başqa adam olmuşam. Elə bilirdim ilk dəqiqədə bunu hiss edəcəksən. Amma sən mənə Mişlenin “Tarixi”ndən danışırısan.- Düz qabağımda dayanır.- Görək bu adam özünü göstərdiyi qədər ağıllıdır. Tap görüm nədə dəyişmişəm.

Duruxuram. Ayaqlarını hələ də gülümsəyərək yerə çırpır, amma hiss edirəm ki, qıcıqlanır.

- Mənim bir xasiyyətim var idi ki, səni incidirdi. Hər halda özün belə deyirdin. Amma indi yoxdur. Bunu hiss etməli idin. Məgər indi mənim yanımda özünü daha əmin hiss etmirsən?

Qərar verə bilmirəm deyim ya yox: yox, hiss etmirəm. Əvvəlki kimi stulun ucunda oturmuşam, ancaq onu fikirləşirəm ki, elə bir şey etməyim ki, mənim üçün qeyri müəyyən olan hirs yaradım. Yenidən oturur.

- Hə, görürsən,- başını əminliklə tərpədir deyir,- başa düşmürsənsə deməli çox şeyi unutmusan. Hətta fikirləşdiyimdən çox şeyi. Yaxşı, heç olmasa əvvəlki günahlarını xatırlayırsan? Yersiz-yersiz gəlirdin danışdın, gedirdin. Təsəvvür et, hər şey əvvəlki kimi olsaydı sən içəri girərdin, divarlarda maskalar, şallar asılmış olardı, mən yataqda oturardım və deyərdim (başımı dala atıb, bütün pərələrini şişirdib teatrda rol oynaymış kimi danışır, elə bil ki, özü-özünü yamsılayır) : “Hə, nə gözləyirsən? Otur”. – Əlbəttə heç vaxt sənə deməzdim ki: “ Pəncərənin yanındakı kresloda oturma”.
- Mənə tələ qurmuşdun.
- Bu tələ deyildi. .. Və sən, sən də düz kresloya tərəf gedərdin.
- Bəs mənə nolardı? Dönüb maraqla kresloya baxaraq soruşuram. Görünüşü çox adidir, rahat kreslodur.
- Pis olardı,- Anni qısaca cavab verir.

Heç nə soruşmuram. Anni həmişə özünü müxtəlif tabularla əhatə edir.

- Məncə nəse duydum, deyirəm.- Düzdür bu çox qərribə olardı. Dayan qoy ifadə edim. Əslində bu otaq boşdur. Bilirsən bunu o dəqiqə hiss etdim. Yoxsa içəri girib divarlarda maskalar, şallar başqa nələr görərdim. Otellər həmişə sənin otağının qapısında bitərdi. Sənin nömrən artıq başqa dünya idi. Sən qapını mənə açmazdın. Oturardın, hətta bəlkə də yerdə, özünə hər yerə apardığın qırmızı xalının üstündə, mənə amansız baxışlarla baxıb gözləyərdin...Elə bircə söz deyən, nəfəs alan, hərəkət edən kimi üz-gözünü qırışdırardın, o dəqiqə hiss edərdim ki, nədəsə səhv etmişəm amma nədə heç vaxt bilməzdim. Sonra hər dəqiqə mənim səhvlərim çoxalardı və mən günahkar olardım...
- Nə qədər belə olub?
- Yüz dəfə.
- Bəlkə də çox! Bəlkə sən o vaxtdan ağullanmışan və daha diqqətli olmusan?
- Yox!
- Sevinirəm ki dedin. Davam et.
- Amma indi bunlar yoxdur.
- Aha...- teatr tonu ilə deyir. – Bu adam indi-indi inanmağa başlayır!- yumşaq tonla davam edir:- Belə, indi mənə inana bilərsən, bu daha yoxdur.
- Və möhtəşəm anlar da yoxdur?
- Yox.

Özümü itirmişdim. İnadkarlıq edirəm.

- Yox... Deməli bütün...bütün bu faciələr, maskaların, şalların, mebellərin, mənim hansısa kiçik rolda sənin isə baş rolda oynadığın qəfil faciələr bitdi?
- Naşükür,- gülümsəyir. – Bəzən sənə özümkindən daha vacib rol verirdim. Sənin isə xəbərin də olmurdu. Hə, bitdi. Təəccübləndin?
- Nə danışırısan, əlbəttə! Mən elə bilirdim ki, bunlar hamısı sənin bir hissəndir, onu səndən almaq ürəyini qoparmaq kimi bir şeydir.
- Mən də elə bilirdim, təəssüflənmədən deyir. İstehza ilə məndə ağır hisslər yaradaraq əlavə edir:- görürsən bunsuz da yaşaya bilirəm.

Barmaqlarını bir-birinə keçirib, dizinə qoyub. Ətrafa gülümsəyərək baxır, birdən bu təbəssümdən üzünü cavanlaşır. İndi o sirlə dolu və nədənsə razı gombul qızlara oxşayır.

- Sevinirəm ki, sən olduğun kimi qalmısan. Əgər səni başqa yerə aparsaydılar, rəngləyib digər yolda torpağa sancsaydılar istiqamətimi itirərdim. Sən mənə lazımsan, mən dəyişirəm, belə oldu, sən isə olduğun kimi qalmalısan. Sənə baxıb ölçə bilirəm ki, özüm nə qədər dəyişmişəm.

Bir az inciyirəm.

- Bax görürsən, sənin ölçün dəqiq deyil,- tez etiraz edirəm. – Bu qədər vaxtda dəyişib, mən əslində...

- Offf!- məhv edici tonda fınxırır.- Gör ey intellektual dəyişiklik! Mən isə iliklərimə qədər dəyişmişəm.

İliklərimə qədər.... Onun səsinə mənə nə təsir etdi? Belə ya elə, birdən içimdə nəşə qırılır- itmiş Annini axtarmağı dayandırırım. Mənə bax bu gombul, həyatın sürtdüyü bu qadın təsir edir, onu sevirəm.

- Məndə qərribə özünə əminlik yaranıb.... bilmirəm fiziki ya yox. Hiss edirəm ki, möhtəşəm anlar yoxdur, olmur. Yeriyəndə ayaqlarımla hiss edirəm. Yatanda hiss edirəm. Bunu unuda bilmirəm. Elə bilmə ki, eləcə bir gün birdən oldu hər şey, yox. Deyə bilmərəm ki, hansısa andan və ya hansısa gün həyatım dəyişdi. Amma daha məndə belədir hər şey, elə bil ki, hər şey indicə olub. Qərribə hiss edirəm, öz qabımda deyiləm, buna alışa bilmirəm.

O bunları sakit səslə, dəyişdiyinə görə qürurla deyir. Sandığının üstündə qeyri-adi cazibə ilə yırğalanır. Mən içəri girəndən bəri bir dəfə də Marseldəki, keçmiş Anniyə bu qədər oxşamamışdı. O yenə də məni cəlb etdi, yenə də gülüşlərin, oyunların, müdrikliyin sərhədlərini aşan qərribə dünyasında batırdı. Hətta yenidən onun yanında keçirdiyim yüngül titrəməni hiss edirəm, ağzımda o vaxtkı kimi acı dad var.

Anni əllərini dizindən aşağı saldı. Susur. Bu hesablanmış susqunluqdur- Operada da səhnə yeddi orkestr taktı vaxtı boş olur. Anni çay içir. Sonra stəkanını yerə qoyur, dirçəlir və əllərini sandığa dayayır.

Birdən onun üzü nə vaxtsa sevdiyim möhtəşəm Meduzanın üzünə çevrilir, nifrətlə dolu, çəpəki, zəhərli. Anni ifadələrini dəyişmir, o üzlərini dəyişir, antik aktyorlar maskalarını dəyişən kimi- bir anda. Və bu maskaların hər biri onun üçün yaradılır ki, sonrakı hadisənin atmosferinə uyğunlaşsın, tonunu müəyyən etsin. Anni danışarkən maska yaranır və dəyişilməz qalır. Sonra maska qopur və Annidən ayrılır.

Anni fikirli baxışlarını mənə zilləmişdi. İndi danışacaq. Maskasına görə ondan faciəli monoloq, qəbirüstü mahnı gözləyirəm. Amma qısa ifadə deyir.

- Mən canlı ölüyəm.

Ton üzünə tam oturmur. O faciəli deyil, qorxuludur- onda göz yaşsız, kədərsiz quru peşmançılıq var. Hə, onda nə isə həmişəlik quruyub.

Maska düşdü. Anni gülümsəyir.

- Mən heç də kədərlənmirəm. Bəzən bu məni təəccübləndirir və boş yerə: niyə kədərlənirəm ki? Nə vaxtsa atəşli ehtirasa sahib idim. Anama dəhşətli dərəcədə nifrət edirdim. Və ya səni, səni ehtirasla sevirdim.

Cavab atmamasını gözləyir. Susuram.

- Amma bu həmişəlik bitdi.
- Haradan bilirsən?
- Bilirsəm. Bilirəm ki, daha heç kim və heç nə məndə ehtiras oyada bilməz. Başa düşürsən, kimisə sevməyə başlamaq çox böyük işdir. Enerji, maraq, korluq lazımdır....Əvvəl elə anlar olur ki, uçurumdan tullanmalı olursan, amma fikirləşəndən sonra bilirsən ki bunu etməyəcəksən. Mən bilirəm ki, daha heç vaxt tullanmayacam.
- Niyə?

Anni mənə istəhzalı baxış atıb, cavab vermir.

- İndi qurumuş ehtiraslarıma əhatəsində yaşayıram. Çalışıram anam məni döyəndə dördüncü mərtəbədən tullanacaq qədər böyük olan gözəl qəzəbi yenidən yaradım. – heç bir əlaqəsi olmadan uzaqlaşmış görünüşlə əlavə edir:- və mən gərək əşyalara çox baxmayım. Gərək baxım, başa düşüm ki, nədir o dəqiqə də gözlərimi qaçıram.
- Niyə?
- İyrənirəm.

Məgər bu...Hər halda oxşayır. Londonda bir dəfə olub, biz ayrı-ayrılıqda eyni vaxtda eyni əşyalar haqqında düşünürdük. Çox sevinərdim əgər bu... Amma Anninin fikirləri adətən qərribə dəyişikliklər edir, heç vaxt əmin olmaq olmaz ki onları tam başa düşmüşəm. Gərək bunu aydınlaşdıram.

- Qulaq as, axı mən əslində heç vaxt möhtəşəm anların nə olduğunu bilməmişəm. Mənə heç vaxt izah etməmişən.
- Əlbəttə, axı sən heç vaxt bunu başa düşməyə kiçik cəhd də etməmişən. Həmişə yanımda axmaq ki axmaq qalmısan.
- Bilirəm bu mənə nələrin bahasına başa gəlib.
- Başına gələnlərə layiq idin, günahkar idin. Öz ciddiyətinlə mənə qıcıqlandırırıdın. Bütün görünüşünlə elə bil ki deyirdin: “Bax, mən normal insanam” və çalışırıdın göstərəsən ki, necə sağlamsan, necə mənəvi cəhətdən sağlam adamsan.
- Amma mən səndən yüzlərlə dəfə bunun nə olduğunu soruşmuşdum...
- Hə, amma elə bir tonla ki!- hirsle deyir.- yuxarıdan aşağı maraqlanırdın, bax tonun bu idi. Elə mehribanlıqla soruşurdun ki, məndən qoca qadınlar uşaqlıqda olanda nə ilə oynadığını elə soruşurlar. Ümumiyyətlə,- düşüncəli halda davam edir, - ola bilər ki, dünyada hamısan çox elə sənə nifrət edirdim.

Özünü ələ almaq üçün çox çalışır, gülümsəyir- yanaqları hələ də yanır. Çox yaxşı görünür.

- İndi sənə bunun nə olduğunu izah etməyə hazıram. İndi mən hirsələnəndən uşaqlıq oyunlarımdan sənə bəhs etmək üçün kifayət qədər qocayam. De görüm nəyi bilmək istəyirsən?
- O nə idi.
- Sənə seçilmiş vəziyyətlər barədə danışmışdım?
- Məncə yox.
- Danışmışdım,- əminliklə deyir.- bu Eksədə, adını unutduğum meydana olmuşdu. Biz günəşin düşdüyü yerdə kafedə narıncı çətilər altında oturmuşduq. Yadından çıxıb, biz limonad içmişdik və şəkər tozunun içində ölü milçək tapmışdım.
- Hə, ola bilər...
- Məhz elə o kafedə sənə seçilmiş vəziyyətlərdən danışmışdım. Mişlenin “Tarix” kitabının böyük nəşri ilə bağlı danışmışdım, uşaqlıqda varım idi. O bundan daha böyük idi, səhifələri isə solğun ağ rəngdə idi, şampinyon kimi və ondan göbəkəki iyi gəlirdi. Atamın ölümündən sonra Jozef dayı onu özünə götürdü. Məhz həmin gün mən onu qoca donuz adlandırdım, anam mənə döyüdü mən də özümü pəncərədən atdım.
- Hə, hə... sən “Fransa tarixi” haqqında mənə belə bir şey danışmışdın... Sən deyəsən onu çardaqda oxuyurdun hə? Görürsən, yadıma gəlir. Mənə ədalətsiz olaraq günahlandırırısan ki, hər şeyi unutmuşam.
- Sus. Hə, tamamilə düz xatırlayırsan, mən o cildi çardağa qaldırırdım. Orada çox az şəkil var idi, hər cildə üç-dörd şəkil. Amma hər biri bütün səhifəni tuturdu, arxa tərəfi isə təmiz idi. Bu məndə digər səhifələrdən daha çox təəssürat oyadırdı, yerə qənaət etmək üçün yazını iki sütuna yığmışdılar. Mən həmin şəkilləri çox sevirdim, onların hamısını əzbərdən bilirdim və hər dəfə Mişlenin hansısa cildini oxuyanda hələ şəkllə əlli səhifə qalmış onun görünməsini gözləyirdim, hər dəfə şəklın yerində olması mənə möcüzə kimi görünürdü. Orada başqa bir incəlik də var idi, şəkildə təsvir edilən səhnə heç vaxt yaxın səhifələrlə üst-üstə düşmürdü- hadisənin təsvirini tapmaq üçün otuz səhifə qabağa getmək lazım gəlirdi.
- Yalvarıram, gəl möhtəşəm anlardan danışaq.
- Mən isə sənə seçilmiş vəziyyətlərdən danışırım. Məhz onlar həmin qıvayuralarda təsvir edilmişdi. Mən onları seçilmiş adlandıırırdım. Əgər məhz onları belə çoxsaylı illustrasiyaların predmeti etməyə qərar veriblərsə deməli onlarda nə isə qeyri-adi xüsusiyyət olmalı idi. Başa düşürsən- məhz onları seçmişdilər, baxmayaraq ki, rəssam üçün daha rahat və ya tarix üçün daha vacib çoxsaylı epizodlar vardı. Məsələn, bütün XVI əsrə üç şəkil düşmüşdü: II Henrinin ölümü, Hersoq de Qizanın qətli və IV Henrinin Parisə səfəri. Və budur, mən təsəvvür edirdim ki, bu hadisələr digərlərindən nə iləsə fərqlənir. Həm də qıvayuralar mənim fikrimi möhkəmləndirirdi- şəkillər yəndəmsiz idilər, əllər və ayaqlar bədənə pis oturmuşdu. Amma onlar böyük idilər. Məsələn hersoq de Qiz öldürülüb- bütüb şahidlər dəhşətə gəlirlər və hiddətlə əllərini qabağa uzadıblar,

başlarını isə arxaya çeviriblər: bu çox gözəldir, xor kimi. Elə bilmə ki, şəkillər maraqlı yaşayış detallarından məhrum edilmişdilər. Onlarda atlardan yıxılan pajları (orta əsrlərdə saraylarda xidmət edən zadəgan nəslindən oğlan) və ora-bura qaçan balaca itləri, taxtın pillələrində oturan təlxəkləri görə bilərdin. Amma bütün bu detallar o qədər böyük və yöndəmsiz çəkilmişdi ki, digərləri ilə möhtəşəm harmoniya yaradırdılar, heç vaxt birliyin belə qorunduğu şəkillərə rast gəlməmişdim. Bax hər şey də elə burdan başladı.

- Seçilmiş vəziyyətlər?
- Hər halda, mən onu belə təsəvvür edirdim. Bu vəziyyətlər nadir, qiymətli xüsusiyyətlərə, belə desək stilə malik idilər. Məsələn, səkkiz yaşım olanda elə bildirdim ki, kral olmaq-seçilmiş vəziyyətdir. Və ya həm də ölmək. Gülürsən, amma şəkillərdə ölüm anında çəkilmiş o qədər adam vardı və o qədər adam həmin anda uca sözlər deyirdilər ki, mən səmimi olaraq inanırdım...qısa düşündüm ki, əzab anında insan özündən də üstün olmağa qadirdir. Ölünün olduğu otaqda olmaq kifayət idi: ölüm seçilmiş vəziyyətdir, ondan elə bir şey çıxırdı ki, ətrafdakı hər kəsə keçirdi. Hansısa böyük bir şey. Atam öləndə mənə dedilər ki, yuxarı, onun otağına qalxıb sonuncu dəfə görüm. Pillələri qalxarkən özümü o qədər bədbəxt hiss edirdim ki, həm də hansısa qeyri-adi vəcdə gəlmişdim- nəhayət seçilmiş vəziyyətə düşəcəm. Divarlara söykənib, çalışırdım ki, özümü həmin dəqiqə üçün hazırlayım. Amma yatağın yanında anamla xalam dizi üstə durmuşdular, hönkürtüləri ilə hər şeyi pozdular.

Sonuncu sözləri Anni hirsle deyir, elə bil ki, xatirələr onun üçün hələ də əzablıdır. Fasilə edir, bir nöqtəyə baxıb qaşlarını qaldırır, həmin səhnəni yenidən yaşamaq üçün fürsətdən istifadə edir.

- Sonralar mən bu anlayışı genişləndirdim, məsələn seçilmiş vəziyyətlərə həm də sevgini əlavə etdim (sevişməyi nəzərdə tuturam). Hə bir də, əvvəllər başa düşmürdün niyə bəzi xahişlərindən imtina edirdim, indi başa düşəcəksən, mən nəyisə qorumağa çalışırdım. Sonra qərar verdim ki, deyəsən seçilmiş vəziyyətlər saya biləcəyimdən daha çoxdurlar, ən sonra başa düşdüm ki, onların sayı yoxdur.
- Yaxşı, axı onlar nədir?
- Mən ki sənə izah etdim,- təəccüblə deyir.- budur on beş dəqiqədir bunu sənə izah edirəm.
- Deməli belə, axı vacib olan nədir, insanın hansısa dəyək nifrət və ya sevgi kimi güclü ehtirasa tutulması və ya lazımdır ki, hadisənin içində böyüklük olsun, yəni biz gördüyümüz tərəfində?
- Həm də həm də bu,- həvəssiz cavab verir.
- Bəs möhtəşəm anlar? Onların nə əlaqəsi var?
- Onlar sonra gəlir. Əvvəl xəbərləri gəlir. Sonra insanların həyatında yavaş-yavaş seçilmiş vəziyyətlər yaranır. Bax burada sual yaranır, sən onu möhtəşəm anlara çevirmək istəyirsən ya yox?
- Başa düşdüm,- deyirəm. – Hər bir seçilmiş vəziyyətdə müəyyən addımlar atmaq lazımdır, dəyək ki, müəyyən vəziyyətlər almaq və ya müəyyən sözlər demək lazımdır, digər vəziyyətlər, sözlər isə tamamilə qadağan edilir. Elədir?
- Hə...
- Deməli seçilmiş anlar əslində xammaldır, onları işləmək lazımdır.
- Tamamilə, - deyir.- Əvvəlcə hansısa xüsusi şəraitdə olmalısən, sonra hiss etməlisən ki, onları qaydaya salırsan. Əgər bütün şərtlər qorunubsa həmin an möhtəşəm olur.
- Qısa incənət əsəri kimi.
- Bunu artıq mənə demisən, - qıcıqlanıb deyir. – Yox...bu...bu boric idi. Seçilmiş vəziyyətləri möhtəşəm anlara çevirməyə məcbursan. Bu əxlaq məsələsi idi. Nə qədər istəyirsən gülə bilərsən, amma məhz əxlaq məsələsi. Mən gülmürəm.
- Qulaq as,- qəfil deyirəm. Mən də etiraf etmək istəyirəm. Mən heç vaxt sənə başa düşməmişəm, sənə kömək etməyə cəhd etməmişəm. Əgər bilsəydim...
- Sağ ol, çox sağ ol,- istehza ilə deyir. Ümid edirəm bu gecikmiş etirafına görə təşəkkür gözləmirsən. Amma mən sənə hirslənmirəm, sənə heç vaxt heç nəyi başa salmamışam, sıxılmışdım, bu barədə heç kimlə danışa bilmirdim, hətta sənənlə də,xüsusilə sənənlə.

Həmin anda həmişə saxta notlar üzə çıxırdı. Başımı itirirdim. Amma həm də elə hiss edirdim ki, edə biləcəyim hər şeyi etmişəm.

- Yaxşı, nə etmək lazım idi? Özümü necə aparmalı idim?
- Sən necə də axmaqsan! Məgər misal göstərmək olar. Bu şəraitə baxır.
- Yaxşı danış görüm sən nə etməyə çalışırdın.
- İstəmirəm. Sənə bir hadisə danışacam, mən hələ məktəbdə oxuyanda mənə pis təsir etmişdi. Bir kral döyüşdə məğlub olur və əsir düşür. Hansısa küncdə qalibi görür. Qızı və oğlunu gözünün qabağında zəncirə vururlar. Ağlamır, heç bir söz demir. Sonra gözünün qabağında qulluqçularından birini zəncirə vururlar. O vaxt kral ağlamağa, saçlarını yolmağa başlayır. Özün başqa misallar çəkə bilərsən. Başa düşdün, bəzən ağlamaq olmaz və ya sən sadəcə alçaqsan. Amma əgər ayağının altına kötük düşürsə nə istəyirsən edə bilərsən, ağlaya, hönkürə bir ayağının üstündə tullana bilərsən. Həmişə dözümlü adam olmaq çətindir, özünü boş şeylərə görə xərcləyirsən.- gülümsəyir, - Amma bəzən dözümlülükdən daha çox şey tələb olunur. Birinci dəfə səni necə öpməyim yəqin ki yadıma gəlmir.
- Çox əla xatırlayıram,- qələbə ilə elan edirəm,- Bu Temza çayının sahilindəki Kyu-Qardenzdə olmuş.
- Amma heç vaxt bilmədin ki, gicirkənin üstündə oturmuşdum, paltarım cırılmışdı, gicirkən budlarıma batmışdı hər dəfə tərpənəndə daha çox yandırır. Bax görürsən, burada dözümlü olmaq kifayət etmir. Sən mənə heç də həyəcanlandırmırdın, sənənlə öpüşmək kimi xüsusi arzum da yox idi, amma sənə hədiyyə etmək istədiyim öpüşün daha böyük mənası var idi- bu girov idi, danışmaq idi. Özün başa düşürsən, bu ağrı elə yersiz gəlmişdi ki, həmin anda gicirkən haqqında fikirləşməyə haqqım yox idi. Ağrımı göstərməmək az idi, gərək onu hiss etməyəydim. – O mənə hələ də öz fədakarlığından təəccüblənərək qürurla baxırdı.- bütün iyirmi dəqiqə, mənə razı salmağa çalışdığın iyirmi dəqiqə, düzü mən onsuz da səni həmin vaxt ərzində öpməyə qərar vermişdim, bütün həmin vaxt özümü sakitləşdirməyə çalışırdım- axı öpüş bütün qaydaları ilə olmalıdır- özümü tamamilə ağrısızlaşdırmışdım. Və allah şahiddir, mənim dərim hissiyyatlıdır. Amma mən biz qalxana qədər heç nə hiss etməmişdim.

Hər şey tanışdır. Macəra yoxdur, möhtəşəm anlar yoxdur... biz eyni illuziyalardan keçmişdik, eyni yollarla getmişdik. Qalanını təxmin edirəm- hətta özüm onun yerinə deməli olduqlarını deyə bilərəm.

- Və sən başa düşdün ki, həmişə ağlayan xalalar və ya kürən kişilər və ya kimsə hər şeyi pozacaq.
- Əlbəttə,- sakitcə təsdiqlədi.
- Məgər bütün məsələ bunda deyil?
- Ah, bilirsən kürən tipin diqqətsizliyi ilə əvvəl axır barışa bilərdim. Ümumiyyətlə mən həmişə digərlərinin öz rollarını necə oynadıqları ilə maraqlanmışam....yox, məsələ bunda deyildi...
- Məsələ onda idi ki, seçilmiş vəziyyətlər yox idi?
- Bəli. Fikirləşirdim ki, sevgi və ya nifrət Ehtiraslı cümədə alov dilləri kimi üstümüzdə yağmayacaq. Elə bilirdim ki, nifrət və ya sevgi ilə işıqlanmaq olar. Necə də səhv etmişəm! Hə, axı mən doğrudan da inanırdım ki, “Nifrət” var, insanlara dolur və onu özündən yuxarı qaldırır. Axı əslində bu mənəm- mən nifrət edirəm, mən sevirəm. Axı hər bir mən elə eyni şeydir, elə bir şeydir ki, dartınır, dartınır...hər şey elə oxşardır ki, insanlar sonra hamısına ad veriblər, fərqləndiriblər.

Fikirlərimiz üst-üstə düşür. Elə bilirəm heç vaxt ayrılmamışıq.

- Qulaq as, deyirəm.- Bax bir neçə dəqiqədir elə bir şey haqqında fikirləşirəm ki, mənə geniş ürəklə təyin etdiyin yol sütunu rolundan daha çox xoşuma gəlir: məsələ ondadır ki, biz eyni vaxtda eyni cür dəyişmişik. Bilirsən, bu mənim daha çox xoşuma gəlir, nəinki sən daha uzağa,daha uzağa gedəsənmən isə təyin etdiyin nöqtədə qalam. İndi mənə

danışdığın hər şeyi mən sənə danışmaq istəyirdim- düz deyirəm, amma başqa sözlərlə. Bi eyni nöqtədə olmuşuq. Məni necə sevindirdiyini deyə bilmərəm.

- Hə?- mehriban amma inadkarlıqla deyir. – Amma yenə də istəyirdim ki, dəyişməyəsən, belə daha rahatdır. Mən sənə oxşamıram, əslində kiminsə mənim kimi fikirləşməsi xoşuma gəlmir. Həm də səhv edirsən.

Başıma gələnləri ona danışırəm, mövcudluq haqqında danışırəm, bir az yaygın danışsam da. Gözlərini geniş açıb, qaşlarını qaldırıb, sakitcə qulaq asır.

Bitirdim- üzündə rahatlıq var.

- Bax görürsən, heç də mənim kimi düşünmürsən. Sən narazısan, çünki istərdin ki, əşyalar ətrafında çiçək dəstəsi kimi yerləşsin, bunun üçünsə barmağını belə tərپətməyəsən. Mən heç vaxt bu qədər çox şey istəməmişəm- mən hərəkət etmək istəmişəm. Bilirsən, biz səninlə macərə axtaranları canlandıranda sən başına macərə gələn adam idin, mən isə macəranı çağırın. Mən demişdim ki, “Hərəkət adamıyam”. Yadına gəlir? Bax, indi isə mən sadəcə deyirəm : “Hərəkət adamı olmaq olmaz”.

Deyəsən üzündən gördü ki, məni inandırma bilmədi, çünki hirsələnməyə başlayır və qərarla elan edir:

- Həm də sənə danışmadığım çox şey var, çox vaxt lazımdır. Məsələn, hərəkət etdiyim vaxt özümə deməli idim ki, bu.... bu pis nəticələyə bilər. İzah edə bilmirəm...
- Lazım da deyil,- inadkarlıq edirəm,- mən də belə fikirləşirdim.

İnamsızlıqla mənə baxır.

- Qulaq as, sən dünyadakı hər şey haqqında mənimlə eyni fikirləşmişən,- qərībədir.

Onu inandırma bilmirəm, ancaq hirsələndirirəm. Susuram. Onu qucaqlamaq istəyirəm. Birdən mənə narahatlıqla baxır:

- Yaxşı əgər bütün bunları sən də fikirləşmişənsə, nölacaq?

Başımı aşağı salıram.

- Yəqin mən... mən canlı ölüyəm? – ağır-ağır təkrarlayır.

Ona nə cavab verə bilərəm? Məgər mən özüm bilirəm ki, niyə yaşayırıq? Onun kimi ruhdan düşürəm, çünki heç bir ümidim də yox idi. Daha çox... daha çox mənə heç nə üçün verilən həyata təəccüblənirəm. Başımı qaldırmıram, bu an Anninin üzünü görmək istəmirəm.

- Mən səyahət edirəm,- qaşqabaqla deyir. – İndi İsveçrədən gəlmişəm. Bir həftəlik Berlində qaldım. Həmin o məni təmin edən adam...

Onu qucaqlamaq...Niyə? Onun üçün nə edə bilərəm? O da mənim kimi tənhadır.

- Nə donquldanırsan?- indi daha şən tonla soruşur.
- Heç nə. Sadəcə bir az fikirləşdim.
- Aaa, sirli şəxsiyyət! Ya aydın danış ya da sus, ikisindən birini seç.

Ona “Dəmiryolçuların sığınacağından” , həmişə qurmağı xahiş etdiyim köhnə reyqtaym olan valdan, dinləyəndə keçirdiyim qərībə xoşbəxtlikdən danışırəm.

O cavab vermir, deyəsən mənim sözlərim onu o qədər də maraqlandırmır.

Yenə də bir azdan danışır- başa düşürəm o öz fikirlərinə cavab verir yoxsa mənim dediklərimə.

- Şəkillər, heykəllər- onlar kömək etmirlər. Bu mənim xaricimdə olan gözəllikdir. Musiqi isə...
- Bəs teatrda?
- Nə teatrda? İncəsənətin bütün növlərini saymaq istəyirsən?
- Nə vaxtsa demişdin ki, teatrda oynamağı ona görə istəyirsən ki, onda möhtəşəm anları həyata keçirmək olur!
- Hə, mən onları həyata keçirirdim, amma başqaları üçün.Özüm isə tozun içində, yeldə, korşalmış soffitlərin (teatr səhnəsinin yuxarısında və yanlarında üfüqi halda düzülmüş lampalar sırası) altında, karton dekorasiyaların arasında idim. Adətən mənim tərəf müqabilim Torndayk olurdu. Yəqin ki, onu “Kovent-Qarden”-də görmüsən. Həmişə qorxurdum ki, indicə üzünə qəhqəhə çəkib güləcəm.
- Bu rol səni heç vaxt cəlb etmədi?

- Bəzi anları hə, amma heç vaxt tamamilə. Bizim hamımız üçün əsas o idi ki, aramızda qara uçurum var idi. Uçurumun dərinliyində isə görmədiyimiz insanlar, onlar üçün biz həqiqətən möhtəşəm anları oynayırdıq. Amma başa düşürsən onlar bu anların içində yaşamırdılar, anlar onların gözlərinin qabağında açılib-bağlanırdı. Elə bilirsən biz aktyorlar içəridə idik? Əslində möhtəşəm an heç yerdə deyildi rampanın (səhnəni işıqlandıran lampaları və s. cihazları tamaşaçılardan gizlədən uzun sipər) nə bu nə o üzündə- o yox idi, amma hamı onun haqqında düşünürdü. Bax ona görə mənim balam – sözləri darta-darta danışır, tonu az qala bayağıdır- hamını cəhənnəmə yolladım.
- Mən isə kitab yazmağa çalışırdım....
- Mən keçmişdə yaşayıram,- sözümü kəsir.- Başıma gələnləri yaddaşımda canlandırıram və qaydaya salıram. Əslində hər şey kənardan o qədər də pis görünmür, hətta buna inanmağa hazır olursan. Bax elə səninlə mənim hekayət heç də pis deyil. Bir az düzəldirəm və o möhtəşəm anlar zəncirinə dönür. Onda gözlərimi yumuram elə təsəvvür edirəm ki, hələ də onu yaşayıram. Başqa personajlarım da var. Sadəcə diqqətini cəmləməyi öyrənmək lazımdır. Bilirsən nə oxumuşam? Loyolun “Ruhi məşqlər”kitabını. O mənə çox kömək etdi. Belə bir vasitə var- əvvəlcə dekorasiyanı qurursan, sonra personajları canlandırırsan. Onda görə bilirən,- ovsunçu kimi sözünü bitirir.
- Bu mənə qətiyyən bəs eləməzdi,- deyirəm.
- Sən elə bilirsən mənə bəs edir?

Susduq. Hava qaralır, üzündəki ağ ləkəni güclə seçirəm. Anninin qara paltarı otağı dolduran alaqaranlıqla birləşir. Qeyri-şüuri stəkanı əlimə götürürəm, dibində bir az çay qalıb, dodaqlarıma yaxınlaşdırıram. Çay soyuyub. Siqaret çəkmək istəyirəm amma qərar verə bilmirəm. Əzabla hiss edirəm ki, bir-birimizə deyəcək sözümüz qalmayıb. Hələ dünən ona çoxlu suallar fikirləşmişdim: harada olub, nə edib, kiminlə görüşüb? Amma bu mənə ancaq ona görə maraqlı idi ki, Anni hər şeyə bütün qəlbini qoymağa qadirdi. İndi isə vecimə deyil, Anninin olduğu ölkələr, şəhərlər, onu sevən bəlkə də onun da sevdiyi kişilər məni daha maraqlandırmır, indi bunlar onu da maraqlandırmırdı, ürəyinin dərinliyində soyuqqanlı qalmışdı: qaranlıq, soyuq dənizin üzərində bir anlıq solğun günəş işıqları. Qarşımda Anni oturub, bir-birimizi dörd ildir görmürük, və daha bir-birimizə deyəcək heç nəyimiz qalmayıb.

- İndi isə,- birdən Anni deyir,- getmək vaxtıdır. Mən adam gözləyirəm.
- Sən onu gözləyirsən?
- Yox, bir alman rəssamı gözləyirəm.

Gülür. Onun gülüşü qaranlıq otaqda qəribə səslənir.

- Yeri gəlmişkən, bax bizə oxşamayan, hələ ki, oxşamayan adam. Hərəkət edir, özünü xərcləyir.

Həvəssiz qalxıram.

- Səni nə vaxt görəcəm?
- Bilmirəm. Sabah Londona gedirəm.
- Dyeptən keçəcəksən?
- Hə, sonra yaqın ki, Misirə gedəcəm. Bəlkə gələn qış yenə də Parisə gəldim, sənə yazaram.
- Sabah bütün gün boşam,- cəsarətsizcə deyirəm.
- Hə, amma mənim çox işim var, - quru cavab verir. – Yox, mən səninlə görüşə bilmərəm. Sənə Misirdən yazaram. Mənə ünvanını de.
- Yaxşı.

Zərf qırığına qaranlıqda ünvanımı cızıram. “Prentaniya” otelindən xahiş etmək lazımdır ki, Buvildən gedəndən sonra mənə məktubları çatdırsınlar. Ürəyimin dərinliyində bilirəm ki, Anni mənə yazmayacaq. Bəlkə də on il sonra onu yenidən gördüm. Və ya bəlkə də sonuncu dəfə görürəm. Ancaq ondan ayrıldığıma görə sınıram,- yenidən təklif barədə fikirləşəndə tüklerim ürpənir.

Anni qalxır, qapıda tələsik dodaqlarımdan öpür.

- Dodaqlarının dadını xatırlamaq istəyirəm, - gülümsəyərək deyir. Gərək “ruhi məşqlərim” üçün xatirələrimi cavanlaşdıram.

Əlindən tutub, özümə tərəf çəkirəm. Müqavimət göstərmir, amma başını yellədir.

- Yox. Bu daha məni həyacanlandırmır. Hər şeyi yenidən başlamaq olmaz. Əslində, insanlardan nəsə qoparmaq lazım gələndə məgər fərqi var ki, sən ya ilk qarşıma çıxan yaraşıqlı oğlan?
- Axı sən nə etmək istəyirsən?
- Dedim axı İngiltərəyə gedəcəm.
- Yox, onu nəzərdə tutmurdum....
- Deyirəm də heç nə!

Əlini buraxmadan sakit danışırım.

- Elə çıxır səni tapdım ki, yenidən itirirəm.

İndi onun üzünü aydın görürəm. Bozardı və gərildi. Qoca qadın üzü, çirkin üz- əminəm ki, Anninin üzü həyata qayıtmaq istəmir, o Anni istəmədən bəlkə də Anninin iradəsinin ziddinə yaranıb.

- Yox,- sakitcə deyir,- yox. Sən məni tapmadın.

Əlimdən çıxır. Qapını açır. Dəhliz işıqla dolur.

Anni gülür.

- Yazıq! Bəxtin gətirmədi. Həyatında ilk dəfə öz rolunu oynadın amma minnətdarlıq almadın. Yaxşı, çıx get.

Qapı bağlanır.

Bazar günü.

Səhər qatarların cədvəlinə baxdım: əgər Anni düzünü deyibse, Dyep qatarı ilə keçəcəksə onda qatar 5:38-də çıxır. Bəlkə “adam” onu maşınla aparacaq? Bütün səhər Menilmontan küçəsində, sonra da sahildə avaralandım. Sadəcə bir neçə addım, bir neçə divar məni ondan ayırırdı. Saat 5:38-də dünənki söhbətimiz xatirə olacaq, bir anlıq dodaqlarımdan öpən kök qadın keçmişdə Meknes və Londondakı arıq qızla birləşəcək. Amma hələ heç nə keçmişə getməyib, o hələ ki, buradadır, onu görmək olar, əmin edib, özümle həmişəlik apara bilərəm. Mən hələ təkliyi hiss etmirəm.

Anni haqqında fikirləşmək istəmirdim, çünki onun bədənini və üzünü təsəvvür edəndə öz üzərimdə hakimiyyəti itirirdim, əllərim əsirdi, bədənimdən üşütmə keçirdi. Bukinist piştaxtalarındakı kitabları vərəqləməyə başladım, özü də ən ədəbsizlərindən başladım- nə deyirlər desinlər adamın fikri dağılır.

Orse vağzalının saatları beşi vuranda mən “Qamçıli həkim” adlı kitabın qravyyuralarına baxırdım. Hamısı bir-birinə bənzəyirdi: çoxunda saqqalı bir adam dəhşətli çılpaq dallara qamçı vururdu. Saatin beş olduğunu təzə anlamışdım ki, kitabı piştaxtaya atıb, taksi tutub Sen-Lezar vağzalına qaçdım. İyirmi dəqiqə platformada fırlanandan sonra onları gördüm. Anninin əynində ona xanım görünüşü verən enli, xəzli manto var idi. Kişi bir az gündən qaralmışdı, gənc, çox hündür və çox yaraşıqlı idi. Şübhəsiz, xaricidir, amma ingilise oxşamır- bəlkə də misirlidir. Onlar məni görmədən vaqona qalxdılar. Bir-biri ilə danışmırdılar. Sonra kişi çıxdı ki, qəzet alsın. Anni kupesindəki pəncərəni aşağı saldı və məni gördü. Uzun-uzun qəzəbsiz, heç nə ifadə etməyən baxışlarla baxdı. Sonra kişi vaqona qayıtdı və qatar tərpəndi. Həmin an açıq-aydın Pikkadillidəki nə vaxtsa nahar etdiyimiz restoranı gördüm, sonra hər şey itdi. Küçələrdə avaralanmağa getdim. Yorulub, hansısa kafeyə girdim və yatdım. Ofisiant məni oyatdı və mən hələ də yuxudan tam ayılmamış yazıram.

Səhər gündüz qatarı ilə Buvilə qayıdacam. İki gündən çox qalmayacam- bu çəmodanları yığıb, bankla haqq-hesab çəkməyə bəs edir. “Prentaniya” otelində yəqin ki, iki həftəni öncədən ödəməyimi istəyəcəklər, çünki əvvəlcədən gedəcəyimi xəbər verməmişdim. Kitabları da kitabxanaya qaytarmaq lazımdır. Elə ya belə, həftənin sonuna qədər Parisə qayıdacam.

Bu dəyişiklikdən nə qazanacam? Guya nə fərqi var ki: biri çayın kənarında yerləşir, digərini dəniz əhatə edir- bunu saymasaq onlar oxşayırlar. İnsanlar xam, bəhrəsiz torpaqları seçirlər və

onlara böyük, içi boş daşlar qalaqlayırlar. Bu daşlarda qoxu həbs olunub, qoxu havadan ağırdır. Bəzən onları pəncərədən çölə atırlar, onlar isə külək sovurmayana qədər orada qalırlar.

Aydın günlərdə səs-küy bütün divarlardan keçib, şəhərin o biri üzündən çıxır, bəzən günəşdə qızıb, şaxtada çatlayan daşların ətrafında fırlanırlar.

Mən şəhərlərdən qorxuram. Amma onlardan çıxıb getmək olmur. Onlardan çox uzağa qopmağa cəsarət etsən, Bitkilər aləmi ilə əhatə olunursan. Bitki aləmi kilometrə, kilometrə şəhərə tərəf sürünür. Gözləyir. Şəhərin ölümünü gözləyir. Bitki aləmi zorla soxulub, daşların üstünə dırmanacaq, onları aldadıb içlərinə girəcək, hər şeyi qara, uzun buynuzları ilə dağıdacaq; işıq deşiklərini bağlayıb, hər yerdən yaşıl pəncələrini sallayacaq. Nə qədər ki, şəhərlər yaşayır, onlarda qalmaq lazımdır, tək tənha şəhər darvazalarının yanındakı sıx çəngəsinə dalmaq olmaz, qoy öz-özünə dağılıb, çatlasın. Şəhərlərdə özünü ağıllı aparıb, heyvanların yediklərini həzm etdikləri və ya orqanik dünyanın məhsul qırıntılarından sonra sığınacaqlarında yatdıqları vaxtı seçə bilsən ancaq minerallarla rastlaşa bilsən, onlar mövcud olan hər şeydən daha az təhlükəlidirlər.

Gərək Buvilə qayıdım. Bitki aləmi onu ancaq üç tərəfdən mühasirəyə ala bilib. Dördüncü tərəf qara, tərənən su ilə dolu böyük uçurumdur. Evlərin arasında külək fit çalır. Qoxular burada başqa yerlərdəki kimi çox qalmırlar: külək onları dənizə qovur, onlar da azdırıcı duman qırıntıları kimi qara suların altına sərilirlər. Yağış yağır. Dörd tərəfdən çəpərlənmiş sahədə insanlar bitkilər üçün yer ayırıblar. Amma onlar axtalanmış, əhliləşdirilmiş, zişansız bitkilərdir- necə də piyləniblər hamısı. Onların böyük, qulaq kimi aşağı sallanmış ağımtıl yarpaqları var. Onlara toxunanda isə elə bil ki, qığırdaq əlləyirsən. Buvildə hər şey piylidir, ağıdır, hamısı da göydən tökülən suya görə. Buvilə qayıtmalı olacam. Dəhşət!

Birdən ayılır. Gecə yarısıdır. Altı saat qabaq Anni Parisdən getdi. Paraxod artıq açıq dənizə açılıb. O kayutda yatır, gündən qaralmış o adam isə körpücükdə siqaret tüstülədir.

Çərşənbə axşamı, Buvildə.

Deməli azadlıq elə budur? Ayaqlarımın altında bağlar kədərli-kədərli şəhərə düşürlər, hər bağda da bir ev var. Mən ağır, tərənəməyən dənizi görürəm, Buvili görürəm. Hava gözəldir.

Mən azadam: artıq həyatımda heç bir məna yoxdur- sadəcə yaşamağı sınaq, alınmadı, başqa heç nə gəlmədi ağıma. Hələ gəncəm, kifayət qədər güclüyəm, yenidən başlaya bilərəm. Amma nəyi başlayım? İndi başa düşürəm, ən dəhşətli qorxularım, ürəkbulanması tutmaları zamanı çox ümid edirdim ki, Anni məni xilas edəcək. Mənim keçmişim öldü, markiz de Rolbon öldü, Anni ancaq ona görə qayıtdı ki, bütün ümidlərimi əlimdən alsın. Mən bu ağ, bağlarla əhatələnmiş küçədə təkəm. Tək və azad. Amma bu azadlıq bir az ölümü xatırladır.

Bu gün həyatım bitir. Sabah ayaqlarımın altına sərələnmiş, uzun müddət yaşadığım bu şəhərdən gedirəm. Mənim yaddaşımda ondan ancaq qısa, burjuv, Florensiya və ya Bağdad qədər zəngin olmayan, təmiz fransız adı qalacaq. Elə bir vaxt gələcək ki, özümdən soruşacam: “Buvildə yaşayanda bütün günü nə edirdim?” Bu günki günəşdən, bu günki axşam saatlarından heç nə qalmayacaq, heç xatirələr də.

Bütün həyatım arxada qaldı. Onu tam görürəm, cizgilərini, məni bura gətirən ərinçək hərəkətlərini. Nə deyə bilərəm, oyunu udurdum, bu qədər. Üç il əvvəl təntənə ilə Buvilə gəlmişdim. İlk turda məğlub oldum. İkincini oynamaq istədim, ikincini də udurdum. Bununla belə öyrəndim ki, məğlubiyyət həmişə qaçılmazdır. Ancaq alçaqlar udduqlarını düşünürlər. Bundan sonra Anni kimi mən də canlı ölü olaraq yaşayacam. Yemək, yatmaq, yatmaq yemək. Ərinərək mövcud olacam, sakit, ağac, gölməçə, tramvayın qırmızı oturacağı kimi.

Ürəkbulanması bir az fasilə verib. Amma bilirəm ki, qayıdacaq, o mənim həmişəki halımdır. Sadəcə bu gün fiziki olaraq çox yorulmuşam. Axı xəstələrdə də arabir xilasedici zəiflik olur, həmin vaxt onlar bir neçə saatlıq xəstəliklərini unudurlar. İndi darıxıram, vəssalam. Arabir elə güclü əsnəyirəm ki, yanaqlarımdan göz yaşlarım axır. Bu sıxıntı dərinlərin ən dərinidir, mövcudluğun dərin mənasıdır, mənim düzəldildiyim materiyanın özüdür. Ruhdan düşməmişəm, əksinə bu gün şəhər çimmişəm, üzümü qırxmışam. Amma özümə əl gəzdirmək üçün etdiyim bütün kiçik işləri yadıma salanda başa düşə bilmirəm onları necə etmişəm, heç nəyə lazım

deyillər. Yəqin sadəcə vardıış etmişəm. Axı vardıışlər ölməyiblər, sakit yaşamağa davam edirlər, görünmədən işlərini görürlər- dayə kimi mənə çimdirirlər, qurulayırlar, geyindirirlər. Məgər mənə təpəyə onlar gətirmədi? Yadıma gəlmir bura necə düşdüm. Şübhəsiz, Dotri pillələri ilə qalxmışam. Yəni həqiqətən bir dəfəyə bütün yüz on pilləni qalxmışam? İndi tezliklə aşağı düşəcəyimi təsəvvür etmək daha çətindir. Amma mən bilirəm ki, bir anda Yaşıl Təpənin yamacında olacam, başımı qaldırıb uzaqlarda, indi isə iki addımlıqda olan evlərdə işıqların yanmasına baxacam. Uzaqlarda. Başımın üstündə. İçindən çıxma bilmədiyim, mənə əsir alan, hər tərəfdən mühasirəyə alan bu andan, ibarət olduğum bu andan sadəcə dumanlı yuxu qalacaq.

Aşağı, Buvinin boz parıltısına baxıram. Balıqqularları, sümük qırıntıları, çınqıllar günəşdə parıldayırlar. Bu qırıntıların arasında itib-batmış kiçik şüşə və ya slyud parçaları arabir qısa parıltılarla qamaşırlar. Çayların arası ilə qaçan kiçik arxlar, gölməçələr, dar izlər bir saatdan sonra küçələrə çevriləcəklər və mən evlərin divarlarının yanı ilə gedən bu küçələrdə yeriyəcəm. Mən özüm də indi Bulibe küçəsində gördüyüm o balaca qara fiqurlara çevriləcəm.

Bu təpənin üstündə özümü onlardan çox uzaqda hiss edirəm. Elə bil ki başqa cinsə aidəm. İş günündən sonra kontorlarından çıxıb, özlərindən razı şəkildə evlərə və bağçalara baxıb, deyirlər: “Bu bizim şəhərimizdir, gözəl, burjuva şəhərimiz”. Onlar qorxmurlar, öz evlərindədirlər. Onlar suyu krandan axan görürlər, işıq onlar üçün ancaq elektrik açarını buranda lampalarda yanandır, ağaclar hibridləşdiriliblər, əhliləşdiriliblər, onlara dirəklərlə dayaq veriblər. Gün ərzində dəfələrlə sübutlar gətirirlər ki, hər şey müəyyən olunmuş mexanizmlə işləyir, hər şey möhkəm, sarsılmaz qanunlara əsaslanır. Boşluğa atılmış bədənlər eyni sürətlə məhv olurlar, şəhər parkı qışda saat altıda, yayda saat səkkizdə bağlanır; qurğusun 335 dərəcə temperaturda əriyir; sonuncu tramvay on ikiyə beş dəqiqə işləmiş Ratuşidən çıxır. Onlar soyuqqanlıdırlar, qaş-qabaqlıdırlar, onlar ancaq sabahkı günü düşünürlər, daha doğrusu növbəti sabahı düşünürlər: şəhərlərdə bircə, yeganə gün olur, hər şəhər o dünyanın olduğu kimi qayıdır. Ancaq bazar günləri çalışırlar günü bir az bəzəsinlər. Kötüklər! Onların axmaq, özündən razı sifətlərini yenidən görəcəyimi fikirləşəndə iyirənirəm. Onlar qanun tərtib edirlər, populist romanlar yazırlar, evlənilər və hətta axmaqlarını o nöqtəyə qədər inkişaf etdirirlər ki, evlənilər. Hiss etmirlər ki, nəhəng, azgın təbiət onların şəhərinə girib, hər yerə soxulub- evlərinə, kontorlarına, onların içinə. O tərپənmir, gizlənib, adamlar onunla dolublar, onu yaşadırlar, amma hiss etmirlər, onlara elə gəlir ki, təbiət onlardan uzaqdadır, şəhərdən iyirmi lyö uzaqlıqda. Amma mən, mən onu görürəm, bu təbiəti görürəm. Bilirəm ki, onun itaəti itaət deyil, tənbellikdir, bilirəm ki, onun üçün qanunlar yazılmayıb. İnsanların təbiətin qanunu kimi qəbul etdikləri əslində... əslində sadəcə vardıışdır, sabah təbiət onu dəyişə bilər.

Bəs, birdən nəşə olsa? Birdən o silkələnib ayılsa? Onlar hiss edəcəklər ki, o buradadır, yaxında, ürəkləri dayanacaq. Onda onların bəndlərinə, elektrik stansiyalarına, evlərinə, mülklərinə nolacaq? Bu hər an baş verə bilər, lap elə indi, xəbərdarlıqlar çoxdur. Onda, məsələn ailənin atası gəzəndə görəcək ki, onun qabağına küləkdə qovulmuş kimi qırmızı cındır uçar. Cındır onun yanında olanda görəcək ki, bu əslində toza bulaşmış, çürümüş, gah sürünən, gah küləyin qaldırdığı, hansısa parçalanmış bədənəin ətidir və bu ətdən qan fışqırır. Və ya hansısa ana uşağının yanağına baxıb soruşacaq: “Bu nədir?Sızaq?” – sonra görəcək ki, yanaq şişir, çatlayır və yarıqdan üçüncü, gülən göz baxır. Və ya onlar hiss edəcəklər ki, nəşə bütün bədənlərinə çay daşları üzgüçünün bədənəinə sürünən kimi yüngülcə sürünür. Başa düşəcəklər ki, paltarları canlanıb. Onlardan biri hiss edəcək ki, ağzında nəşə sürünür. Güzgüyə yaxınlaşıb ağzını açacaq ki, dili böyük qırxayağa çevrilib, pəncələri ilə damağını eşir. O tüpürmək istəyəcək, amma bu onun bir hissəsidir, əlləri ilə dilini qoparmalı olacaq.

Çoxlu şeylər yaranacaq ki, onlara ad verməli olacaqlar: daş göz, böyük üç buynuzlu əl, ağac barmaq, hörümçək çənə. Rahat, isti otağında, yumşaq yatağında yatan biri bir gün ayılacaq ki, mavi torpaqda lütdür, səs-küylü cinsi orqanların arasındadır- onlar qırmızı, ağ rəngdədirlər, Jukstebuvil boruları kimi göyə qalxıblar, tüklü, soğancıq kimi böyük xayalar yarı torpaqdadırlar. Fallosların ətrafında quşlar uçar, onları dimdikləyirlər, onlardan qan çıxır. Yaradan həm də yavaş-yavaş, qanla qarışıq, tələbə sperması kimi, isti, xırda köpüklü sperma axır.

Ya da bunların heç biri olmayacaq, heç bir aydın işarə zad olmayacaq, amma insanlar bir gün səhər ayılacaqlar, pəncərələri açacaqlar, əşyalara qonub nəsə gözləyən qorxulu fikrə təəccüblənəcəklər. Vəssalam, amma bu bir az da davam etsə yüzlərlə adam intihar edəcək. Qoy olsun! Qoy nəsə dəyişsin, bundan yaxşı heç nə istəyə bilmərəm, baxaq görək nolacaq. Çoxları tənhalığa qapanacaqlar. Tək, tamamilə tək pis eybəcərlər küçələrdə qaçaqaqlar, yanımdan bir nöqtəyə baxan gözləri ilə keçəcəklər, öz pisliklərindən qaçmağa çalışacaqlar amma onu da yanlarında daşıyacaqlar, ağızlarını açıb, qanadlarını çırpın böcək dillərini çölə çıxaracaqlar. Onda mən güləcəm, hətta bədənimi şübhəli çirkli, qaymaqçıçəyi, bənövşənin bitdiyi qotur bassa da güləcəm. Divara söykənilib yanımdan qaça-qaça keçənlərə qışqıracam: “Öz elminizlə nəyə nail oldunuz? Humanizminiz nəyə yaradı? Haradadı sizin düşünən qamış qürurunuz?” Mən qorxmıyacam, ən azı indi qorxduğum kimi qorxmıyacam. Məgər bu mövcudluğun başqa forması olmayacaq? Yavaş-yavaş üzə yayılan üçüncü göz, əlbəttə artıqdır, amma iki göz özü də artıqdır. Mövcudluq- mən bax ondan qorxuram.

Hava qaranlıqlaşır, şəhərin ilk işıqları yanır. Aman Allahım! Təbiət onu ram edib, böyük, geometrik xətlərinə baxmayaraq külək onu basır. Buradan belə görünür. Yəni bunu ancaq mən görürəm? Yəni heç bir yerdə başqa Cassandra yoxdur ki, burda- təpədə dayanıb ayaqlarının altında təbiətin bətni tərəfindən udulmuş şəhəri görməsin? Ümumiyyətlə mənimçün nə fərqi var? Nə deyə bilərəm ki?

Bədənim sakitcə şərqi tərəf dönür, bir az əsə-əsə aşağı düşür.

Çərşənbə. Buvildə sonuncu günüm.

Bütün şəhəri gəzib Oxucunu axtardım. Yəqin ki, evə getməyib. İnsanlar tərəfindən rədd edilmiş yazıq humanist, yəqin ki, indi utanc və dəhşətdən sarsılmış vəziyyətdə, yolları seçə bilmədən avaralanır. Düzünü desəm bu hadisənin baş verməsinə heç təəccüblənməmişdim, çoxdan bilirdim ki, onun balaca, qorxaq başına mütləq bir hadisə gələcək. Onun günahı o qədər azdır ki, əslində gənclərə bəslədiyi qorxaq, xəyalçı sevgidə heç bir hissiyyat yoxdur- bu da özünə görə humanizmin bir formasıdır. Amma onun üçün bir gözəl gündə tək qalmaq hazırlanmışdı. Müsyö Axill kimi, mənim kimi- o da mənim olduğum cinsdən-xeyirxah niyyətliyələndir. Amma bundan sonra onun taleyi yalnızlıqdır, özü də həmişəlik. Bir göz qırpmında hər şey məhv oldu: mədəniyyət haqqında arzuları, insanlar arasında razılıq arzuları. Əvvəl qorxu, dəhşət, yuxusuz gecələr gələcək, sonra uzun-uzun sürgünlər. Axşamlar İpoteka bankının həyatında gəzəcək, uzaqdan oxu zalının işıqlı pəncərələrinə baxıb, nəfəsini tutaraq uzun sıralı kitabları, onların dəri cildlərini, səhifələrinin iyini xatırlayacaq. Təəssüflənirəm ki, ona heç nə öyrətmədim, amma o özü istəmədi, tək qalmaq istədi və hər şeyi tənha, öz-özünə öyrənməyə başladı. Bu qeydləri “Mabli” kafesində edirəm. Bura elə girdim ki, elə bil hansısa ayını yerinə yetirirəm: sahibkara, kassir qadına baxmaq istəyirdim ki, bütün gücümle onları sonuncu dəfə gördüyümü hiss edim. Amma Oxucunu unuda bilmirəm, dayanmadan gözlərimə dəyişmiş, tənəli üzü və qanlı yaxalığı görünür. Mənə kağız verilməsini xahiş etdim, indi onun başına gələni yazacam.

Mən kitabxanaya gündüz saat ikidə getdim. Öz-özümə dedim: “Bu da kitabxana. Ona sonuncu dəfə daxil oluram”.

Zal demək olar boş idi. Onu çətinliklə tanıdım, axı bilirdim ki, bir də bura qayıtmıyacam. Zal tüstü kimi yüngül, az qala irreal idi və tamamilə kürən görünürdü, günbatanın işığında köməkçilərin işlədiyi stol, kitab yığını kürənləşmişdi. Bir anlıq mənə elə gəldi ki, mən qızıl yarpaqlar meşəsindəyəm. O qədər xoş idi ki, gülümsədim. Sonra düşündüm: “gör nə qədər vaxtdır gülümsəməmişdim”. Korsikalı əllərini belinə qoyub, pəncərədən baxırdı. Nə görür orada? Empetrizin kəlləsini? “Mən isə daha heç vaxt Empetrizin kəlləsini, silindirini, sürtüyünü (uzunətəkli kişi pencəyi) görməyəcəm. Altı saat sonra Buvildən çıxıb gedirəm”. Baş kitabxanacının köməkçisinin qarşısına keçən ay götürdüyüm iki kitabı qoydum. O yaşıl, abunə kartını cırıb, parçalarını mənə uzatdı.

- Buyurun, müsyö Rokanten.
- Təşəkkür edirəm.

“İndi onlara heç nədə borclu deyiləm,- düşündüm. – Mən burada daha heç kimə heç nə borclu deyiləm. Tezliklə “Dəmiryolçuların sığınacağı”-nın sahibəsi ilə də vidalaşacam. Mən azadam”. Bir anlıq tərəddüd etdim: bu son dəqiqələrimi necə keçirim, bəlkə Buvildə uzun gəzintiyə çıxım, yenidən Viktor Nuar bulvarına, Halvani prospektinə, Turnebri küçəsinə baxım? Amma bu meşəci elə sakit, elə təmiz idi ki, elə bil heç mövcud deyildi, Ürəkbulanması ondan yan keçirdi. Gedib sobanın yanında oturdum. Stolun üstünə “Buvil qəzeti” sərilmişdi. Əlimi uzadıb onu götürdüm.

“İti tərəfindən xilas edilib.

Cənab Dyubosk, Remiredondan olan ev sahibi dünən axşam Nojideki yarmarkadan velosipedlə qayıdırdı...”

Sağ tərəfimdə kök qadın oturdu. Şlyapasını yanına qoydu. Burnu üzünə sancılmışdı, elə bil meyvə bıçağı almaya sancılıb. Burnunun altında isə balaca, ədəbsiz dəşik həqarətlə əyilmişdi. Qadın çantasından cildli kitab çıxardı, stola söykənib, piyli əllərini başına dayadı. Düz qarşımda qoca kişi mürgüləyirdi. Onu tanıdım, çox qorxduğum həmin axşam o da kitabxanada oturmuşdu. Məncə o da qorxurdu. “İndi bunlar nə qədər uzaq”,- düşündüm.

Saat beşin yarısında Oxucu gəldi. Əllərini sıxıb sağollaşmaq istədim. Amma deyəsən sonuncu görüşdən pis təsirlənib: mənimlə soyuq görüşdü və içində yəqin ki, həmişəki kimi çörək tikəsi və şokoladın olduğu ağ paketi oturduğum yerdən kifayət qədər uzağa qoydu. Bir az sonra şəkilli kitabla qayıdıb onu da paketin yanına qoydu. “Onu sonuncu dəfə görürəm”,- fikirləşdim. Sabah axşam, birigün axşam və bütün sonrakı axşamlar o bu stolun arxasında oturacaq, şokoladla çörəyini yeyəcək və səbrlə, siçan kimi elm gəmirəcək, Nabonun, Nodonun, Nodyenin əsərlərini oxuyacaq, arabir fasilə verib, qeyd kitabçasında hansısa kəlamları qeyd edəcək. Mən isə Parisdə, Parisin küçələrini gəzəcəm, yeni üzlərlə rastlaşacam. O burda oturanda və lampa onun enli, düşüncəli üzünü işıqlandıranda görəsən başıma nələr gələcək? Vaxtında ayıldım, az qala macərə ümidinin illuziyasının təsiri altına düşmüşdüm. Çiyinlərimi çəkib, qəzetə qayıtdım.

“Buvil və onun ətrafı.

Monistye.

1932-ci il üçün polis briqadasını fəaliyyətinin nəticələri. Monistye briqadasının komandiri, böyük serjant Qaspar və təbəçiliyində olan dörd polis, Laqutu, Nizan, Pyerpon və Qilyu 1932-ci ildə boş oturmaıblar. Əslində bizim polislər bu müddət ərzində 7 qətl işini, 82 qayda, 159 qanun pozuntusunu, 6 intihar hadisəsini, 3-ü ölümə nəticələnən 15 avtomobil qəzasını protokollaşıdırıblar.”

“Jukstebuvil.

Jukstebuvil Boruçuları Dərnəyi.

Bu gün illik konsertin ümumi məşqləri və dəvətnamələrin verilməsi günüdür.”

“Kompostel.

İcra hakiminə Şərəf legionu ordeni verilib.”

“Buvil turisti (1924-cü ildə çıxan “Buvil boyskaut”-u əsasında).

Bu gün Ferdinand Biron küçəsi, 10, A zalında aylıq iclas olacaq. Gündəlikdə duran məsələlər: sonuncu protokolun oxunması; Məlumat, illik banket, 1932-ci il üçün üzvlük haqqının yığılması; mart ayı üçün tədbirlərin proqramı; yeni üzvlərin qəbulu və s.”

“Heyvanları müdafiə cəmiyyəti (Buvil şöbəsi).

Gələn cüməaxşamı saat 3-dən 5-ə qədər Ferdinand Biron küçəsi, 10, C zalında ictimai növbə. Məktub cəmiyyətin sədrinə- baş ofisə və ta Halvani küçəsi, 154 ünvanına göndərilməlidir”.

“Gözetçi köpəklərin Buvil klubu... Müharibə əlillərinin Buvil assosiasiyası... Taksi sürücülərinin həmkarlar ittifaqı... Buvil pədoqoji institutlarının dostluq komitəsi”...

Zala iki, portfelli yeniyyətə daxil oldu. Lisey tələbələridirlər. Korsikalı onları çox sevir, çünki onların üzərində atalıq nəzarətini həyata keçirir. Kefini açmaq üçün tez-tez yeniyyətlərin stulda yellənib, söhbət etmələrinə şərait yaradır, sonra birdən sakitcə yaxınlaşıb onların arxalarında dayanır və bişirməyə başlayır: “Bu nəyə lazımdır axı, məgər böyük gənclər özlərini belə aparırlar? Əgər özünüzü yaxşı aparmasanız baş kitabxanaçı direktorunuza şikayət edəcək”. Əgər yeniyyətlər onunla mübahisə etsələr onlara hədələyici baxışlarla baxıb deyir: “Familiyanız necə

oldu?”. Onların mütaliəsi ilə də məşğul olur, kitabxanada bəzi kitablar qırmızı xaçla nişanlanıb-bunlar cəhənnəmlik kitablardır: Jidanın, Didronun, Bodlerin əsərləri və tibbi əsərlər. Lisey tələbəsi bu kitablardan hansısa birini istəyəndə korsikalı işarə ilə onu yanına çağırır, künçə çəkib, haqq-hesab çürüdür. Bir neçə dəqiqə sonra daha özünü saxlaya bilməyib bütün zal boyu qışqırır: “Axı sizin yaşınıza daha uyğun kitablar var. Öyrədici kitablar. Yaxşı yadıma düşdü, dərslərinizi oxuyub bitirmisiz? Neçənci sinifdə oxuyursuz? İkinci?”ⁱ Dörd saatdan sonra bütün dərsləri bitirmisiz? Sizin müəlliminiz tez-tez burada olur, onunla sizin barənizdə danışacam”.

Hər iki yeniyetmə sobanın yanında dayandılar. Kiçiyin gözəl qara saçları, hətta hədsiz zərif dərisi və hirsli, özündən razı, kiçik dodaqları vardı. Onun dostu, dodağının üstündə balaca bıqları olan yoğun şişman onu qolunun altına salıb, nəsə dedi. Balaca cavab vermədi amma hiss edilmədən, təkəbbürlə və özündən razı gülümsədi. Sonra hər ikisi rəfdən saymazıyana hansısa lüğəti götürüb yorğun baxışlarını onlara zilləyən Oxucuya tərəf getdilər. Özlərini elə aparırdılar ki, guya onu görmürlər, amma məhz Oxucunun yanında oturdular, qara saçlı balaca onun solunda, yoğun şişman isə balacanın solunda. Hər ikisi lüğəti vərəqləməyə başladılar. Oxucu çaşqın baxışlarını zalda gəzdirib, yenidən oxuya daldı. Heç vaxt oxu zalı belə sakit görünüşlü olmamışdı, kök qadının tövşüyən nəfəsindən başqa səs yox idi, yalnız böyük inoctavo lüğətinin üstünə əyilmiş başları görürdüm. Amma məhz həmin anda hiss etdim ki, nəsə pis bir şey olacaq. Bütün bu çalışqan görünüşlə baxışlarını aşağı salmış adamlar sanki hansısa komediya oynayırdılar: bir neçə saniyə qabaq elə bil ki, üstümüzə qəddarlıq əsmişdi.

Oxunu bitirmişdim, amma getmək istəmirdim: özümü elə göstərirdim guya qəzet oxuyuram, əslində gözləyirdim. Mənim marağımı və həyacanımı digərlərinin gözləməsi daha da alışıdırırdı. Mənə elə gəldi ki, yanımda oturan qadın kitabın səhifələrini daha tez-tez çevirir. Bir neçə dəqiqə sonra pıçiltı eşitdim. Ehtiyatla başımı qaldırdım. Yeniyetmələr lüğəti bağlamışdılar. Qara saçlı balaca susurdu, sağ tərəfə çevrilmişdi və üzü hörmət və maraq ifadə edirdi. Çiyinin arxasında yarıya qədər gizlənmiş digəri qulaqlarını şəkəlib, astadan gülürdü. “Kim danışır axı?”- fikirləşdim.

Oxucu danışdı. Gənc qonşusuna tərəf əyilib, baxışlarını onun gözlərinə dirəyib gülümsəyirdi. Dodaqlarının necə tərpendiyini, uzun kirpiklərinin əsdiyini görürdüm. Cavanlaşmış üzünü az qala tanımayacaqdım, hətta üzü cazibəli olmuşdu. Bir anlıq susub, qorxaq-qorxaq ətrafı nəzərdən keçirdi. Yeniyetmə elə bil ki, onun sözlərini udurdu. Bu kiçik səhnədə qeyri-adi heç nə yox idi, yenidən oxuya qayıtmaq istəyirdim ki, balacanın əlinin stolun kənarı ilə yavaş-yavaş sürüşdüyünü gördüm. Oxucunun görmədiyi yerə çatana qədər o yavaş-yavaş irəlilədi, şişmanın dirsəyinə çatanda möhkəm çimdiklədi. Şişman Oxucunun sözlərinə o qədər diqqətlə qulaq asırdı ki, dostunun əlinin ona çatdığını hiss etməmişdi. Stulda tullanıb, ağzını həyacan və gözlənilməzlikdən geniş açdı. Qara saçlı oğlanın üzündə isə bayaqki diqqət və maraq var idi. Nadinc əlin ona məxsus olduğuna inanmaq çətin idi. “Onlar nə etmək istəyirlər?”- fikirləşdim. Başa düşürdüm ki, hansısa vicdansızlıq olacaq, həm də bilirdim ki, buna mane olmağa vaxt var. Amma nəyə mane olmalıyam bax bunu tapa bilmirdim. Bir anlıq ağıma fikir gəldi ki, ayağa qalxıb Oxucuya yaxınlaşım, çiyini şappıldadıb söhbət edim. Amma elə bu vaxt baxışlarımız toqquşdu. O həmin an susdu və əsəbi halda dodaqlarını sıxdı. Utandığımdan tez baxışlarımı yığışdırdım və görüntü üçün yenidən qəzeti əlimə aldım. Kök qadın kitabı itələyib, başını qaldırdı. O cadulanmış kimi idi. Açıq-aydın hiss edirdim ki, o bu dəqiqə partlayacaq, onlar hamısı partlayışın olmasını istəyirdilər. Nə etməli? Yandan Korsikaliya baxdım- o artıq pəncərədən baxmırdı, bizə tərəf yanpörtü dayanmışdı.

On beş dəqiqə keçdi. Oxucu yenidən pıçıldayırdı. Ona baxmağa cəsarət etmirdim, amma açıq-aydın mehriban, cavanlaşmış üzünü, ona istiqamətlənmiş hiss etmədiyi ağır baxışları təsəvvür edirdim. Birdən cingilitili uşaq gülüşü ilə güldü. Ürəyim sıxıldı, elə bil ki, nadinc cavanlar pişiyi batırmaq istəyirlər. Sonra pıçiltı kəsildi. Sükut mənə faciəli göründü, bu ki sondu, ölüm hökmüdür. Qəzetin arxasında gizlənib özümü elə göstərdim ki, guya oxuyuram, amma oxumurdum, qaşlarımı qaldırıb, çalışırdım gözlərimi daha yuxarı qaldırmam ki, məndən iki addımlıqda bu sakitlikdə baş verənləri görə bilim. Yüngülcə başımı çevirdim və gözümün qırağı ilə stolun kənarı ilə sürüşən ağ, balaca ağ əl gördüm. İndi əl ovcu yuxarı uzanmışdı, incə,

hissiyatlı idi, dənizdən çıxıb günəşdə qızınan qadının çılpalıqlığını xatırladırdı. Ona tərəf ehtiyatla qara və tüklü nəsnə irəliləyirdi. Bu kök, tütündən saralmış barmaq idi, bu əlin yanında o bütün yöndəmsizliyi ilə kişi cinsi orqanına oxşayırdı. Bir anlıq dik, incə ovuca istiqamətlənib dondu, sonra kobudcasına onu sıgallamağa başladı. Təəccüblənmədim, Oxucuya hirsələndim, özünü saxlaya bilmədi axmaq! Yəni o təhlükəni hiss etmir? Onun hələ də kiçik şansı var, əgər indi əllərini kitabın iki tərəfinə qoyub, sakit otursa bəlkə bu dəfə ona hazırlanmış oyundan qaça bilər. Amma bilirdim ki şansını itirəcək. Barmaq incə-incə, ürkək hərəkətlə tərpənməyən ovuca toxunub, möhkəm basmağa cəsarət etmədən onu sıgallayırdı, bəlkə də bütün iyrəncliyini hiss edirdi. Qəfil başımı qaldırdım, daha bu inadkar irəli-geri hərəkətinə dözə bilmirdim, Oxucunun baxışını tutmağa çalışdım, öskürdüm ki, ona xəbərdarlıq edirəm. Amma o gözlərini yumub, gülümsəyirdi. Digər əli stolun altında itdi. Oğlanlar daha gülmürdülər, rəngləri ağarmışdı. Qara saçlı balaca dodaqlarını sıxmışdı, qorxurdu, deyəsən o hadisələrin belə inkişafını gözləmədi. Amma əlini götürmürdü, əli hələ də stolun üstündə tərpənmədən qalmışdı, yüngülcə gərilmişdi. Dostu axmaqcasına, qorxmış halda ağzını aralamışdı.

Və budur, korsikalı bağırdı. O eşidilmədən yaxınlaşıb, Oxucunun stulunun arxasında dayana bilməmişdi. Göyərmiş üzündə gülüş mimikası var idi, amma gözlərində ildırım çaxırdı. Stuldan sıçradım, amma bir az da rahatlanmışdım, gözləmək əzab verirdi. Çox istəyirdim ki, hər şey nəhayət bitsin, lap əgər istəyirlərsə Oxucunu qapının ağzında qoysunlar, təki hər şey bitsin. Təbəşir kimi ağarmış yeniyetmələr çantalarını qapıb, yox oldular.

- Mən hər şeyi gördüm,- qəzəbdən keflənmiş korsikalı qışqırırdı,- bu dəfə gördüm, cəsarət edib deməyin ki, bu düz deyil. Cəsarət edib deməyin ki, heç nə olmayıb. Elə bilirsiniz sizin zibillərinizi görmürdüm? Mənim gözlərim var, adam. Səbr,- öz-özümə deyirdim,- səbr, onu bir gün tutacam və bu ona baha başa gələcək. Hə, Hə, baha. Familyanızı və ünvanınızı bilirəm, haqqınızda sorğu göndərmişdim. Sizin rəisiniz müsyö Şyuyeni də tanıyıram. Sabah baş kitabxanaçıdan məktub alanda təəccüblənəcəm. Nə? Susursuz? – gözlərini fırladıb davam etdi.- Amma elə bilməyin ki, iş bununla bitəcək. Sizin kimilər üçün Fransada məhkəmə var. Müsyö oxu ilə məşğul imiş! Müsyö dünyagörüşünü genişləndirirmiş! Müsyö mənə rahatlıq vermirdi- sorğu göndər, kitab gətir. Amma mənə aldada bilməzsiz.

Deyəsən Oxucu təəccüblənməmişdi. Yəqin artıq uzun illərdir belə bir şey gözləyirmiş. Yəqin ki, yüzlərlə dəfə korsikalının sakitcə arxadan yaxınlaşıb, qəzəbli səslə qulaqlarına qışqıracağını təsəvvür etirmiş. Amma buna baxmayaraq o hər axşam bura qayıdarmış, əsəbi şəkildə kitabları səhifələyirmiş, arabir oğru kimi ağ əlləri və ya bəlkə də hansısa oğlanın ayağını sıgallayırmış. Oxucunun üzündən daha çox taleyinə boyun əymək oxunurdu.

- Başa düşürəm, nə demək istəyirsiniz,- kəkələdi.- Mən bura uzun illərdir gəlirəm...

O təəccüblənmiş, acıqlı görünmək istəyirdi amma inandırıcı alınmırdı. Bilirdi ki, gözlədiyi baş verib, hadisələrin gedişatını artıq saxlamaq olmaz, hər şeyin hər dəqiqəsini yaşamalı idi.

- Ona qulaq asmayın, mən hər şeyi gördüm,- qonşu qadın danışdı. Ağır-ağır yerindən qalxdı...- Hə, hə, özü də birinci dəfə görmürəm. Keçən həftənin bazar ertəsi elə bu vaxt mən artıq onu görmüşdüm, amma heç nə deməmişdim, gözlərimə inana bilməmişdim: insanların elm öyrənməyə gəldikləri belə ciddi yerdə, kitabxanada belə hadisələrin olması üz qızardır. Mən özüm uşaqsız qadınam, amma analara yazığım gəlir, oğlanlarına bu zalda məşğul olmağa icazə verirlər, fikirləşirlər ki, burada onlara heç kim toxunmayacaq, heç kim incitməyəcək amma həm də belə şərəfsizlər var ki, onlar üçün müqəddəs heç nə yoxdur, uşaqlara dərslərini hazırlamağa mane olurlar.

Korsikalı Oxucuya yaxınlaşdı.

- Eşidirsiz xanım nə deyir? – düz üzünə bağırdı.- Komediya oynamaq lazım deyil. Sizi cinayət başında yaxalayınlar, çirkin alçaq.
- Müsyö, nəzakət qaydalarına əməl edin,- Oxucu qürurla dedi.

Rollar belə bölünmüşdü. Bəlkə də Oxucu hər şeyi boynuna alıb, qaçmaq istərdi amma o rolunu sona qədər oynamalı idi. O korsikalıya baxmırdı, gözləri yarıaçıq idi. Əllərini bir-birinə hörük kimi keçirmişdi, dəhşətli dərəcədə ağarmışdı. Birdən üzünə qan vurdu.

Hirsindən korsikalının nəfəsi kəsilirdi.

- Nəzakətli? Əclaf! Elə bilirsən heç nə görmürdüm? Deyirəm də, səni izləyirdim. Mən artıq neçə aylardır səni izləyirəm.

Oxucu çiyinlərini çəkib, özünü elə göstərdi ki, guya oxuyur. Al-qırmızı idi, gözləri dolmuşdu, amma bütün görünüşü ilə çalışırdı dərin həvəs və diqqətlə Bizans mozaikalarına baxan adam kimi görünsün.

- Və o oxumağa davam edir! Necə də sırtıqdır,- qadın korsikalıya baxa-bax dedi.

Korsikalı qərarlı idi. Həmin anda korsikalının qorxduğu baş kitabxanaçının köməkçisi, ciddi və xoş niyyətli gənc stolunun arxasından qalxıb, qışqırdı: “Paoli, nə baş verir?”. Bir anlıq səssizlik oldu, ümid edirdim ki, bu belə də bitəcək. Amma korsikalı yəqin ki, kənardan özünə baxıb gülməli olduğunu gördü.

Əsəbdən qızaranaq, dilsiz qurbanına daha nə deyəcəyini bilmədən bütün balac boyu ilə gərilib, boşluğa yumruq atdı. Qorxmış Oxucu döndü. Ağzını açıb korsikalıya baxdı, gözlərində dəhşətli qorxu var idi.

- Məni vursanız sizdən şikayət edəcəm- gərgin halda dedi,- mən özüm gedirəm.

Mən də qalxdım, amma artıq gec idi: korsikalı qısa, dəhşətlə inildəyib Oxucunun burnuna yumruq atdı. Bir anlıq ancaq Oxucunun gözlərini gördüm, ağrıdan və utanandan böyümüş gözəl gözlərini, onların altında isə qol və qarabuğdayı yumruq. Korsikalı yumruğunu çəkəndə Oxucunun burnundan qan açıldı. O əlləri ilə üzünü bağlamaq istədi amma korsikalı onu ikinci dəfə ağzının küncündən vurdu. Oxucu qorxaq baxışlarla qarşısına baxaraq stulda donmuşdu. Burnundan paltarına qan damlayırdı. Sağ əli ilə paketini xışmalayıb, sol burnundan axan qanı silirdi.

- Mən gedirəm,- o öz-özünə danışmış kimi dedi.

Mənim qonşum ağarmışdı, gözləri parıldayırdı.

- Ona elə belə də lazımdır,- dedi. - Şərəfsiz. Hirsindən əsirdim. Stolun yanından keçib balacaboy korsikalının yaxalığından tutub, havaya qaldırdım. Ayaqlarını tərpedirdi. Onu stolun üstünə çırpmaq istəyirdim. Tamam göyərmişdi, dırnaqları ilə üzümü cırmağa çalışırdı, amma qısa qolları ilə çata bilmirdi. Bir kəlmə də danışmırdım, amma çənəsini vurub əzmək üçün əllərim qaşınırdı. Başa düşdü, dirsəyini üzünə qaldırdı. Bu mənə kifayət idi, qorxduğunu görmüşdüm.

- Əl çək zibil,- birdən xırıldadı. - Nədir, sən də mavisən?

Mən hələ də bilmirəm niyə onu buraxdım. Xoşagəlməzlikdən qorxdum? Ya Buvildə keçirdiyim bu bir ilin təsiri idi? Övvəllər belə olsa bütün dişlərini qırardım. Mən nəhayət qalxan Oxucuya tərəf döndüm. Amma o mənim baxışlarımdan qaçdı, başını aşağı sallayıb, asılqana- paltosunu götürməyə getdi. Sol əlini hələ də burnunda tutmuşdu, elə bil ki, qanı kəsmək istəyirdi. Amma qan axmaqda davam edirdi, qorxurdum ki, halı pisləşə. Heç kimə baxmadan donquldanırdı:

- Mən uzun illərdir bura gəlirəm...

Amma korsikalını yerə təzəcə tullamışdım ki, özünü yenə də vəziyyətin sahibi hiss etdi...

- Rədd ol, - Oxucuya dedi,- ayağın da dəyməsin bura, yoxsa polis çağırıb, çölə atdıraram.

Pilləkənin aşağı pillələrində Oxucuya çatdım. Özümü pis hiss edirdim, onun utancı ilə əzab çəkirdim, nə deyim bilmirdim. O özünü elə aparırdı elə bil ki, məni görmür. Nəhayət cib dəsmalını götürüb, tüpürdü. Burnu daha elə güclü qanamırdı.

- Gəlin aptekə girək,- yöndəmsizcə dedim.

Cavab vermədi. Oxu zalından səs-küy gəlirdi. Yəqin hamısı birdən danışdı. Qadın bərkdən gülməyə başladı.

- Mən daha heç vaxt bura gələ bilməyəcəm, - Oxucu dedi.

O döndü və çaşqınlıqla oxu zalının girişindəki pillələrə baxdı. Bu hərəkətdən qan onun boynundan axıb yaxalığına töküldü. Ağzı və yanaqları qana bulaşmışdı.

- Gəlin gedək,- dirsəyindən tutub dedim.

Diksini, qolunu əlimdən çəkdi.

- Məni tək buraxın!

- Amma mən sizi tək buraxa bilmərəm. Sizə qanı yuyub, həkimə getmək üçün kömək lazımdır.
- Məni tək buraxın, müsyö,- təkrar etdi. – Xahiş edirəm, tək buraxın.

İsterikada idi, onu dayandırmadım. Bir anlıq batmaqda olan günəşin şüaları onun itən bükük belini işıqlandırdı, sonra itdi. Yerdə isə ulduz formasında qan ləkəsi qaldı.

Bir saat sonra.

Hava tutqundur, günəş batır, iki saat sonra qatar gedəcək. Sonuncu dəfə şəhər parkına baxdım, indi Bulibe küçəsi ilə gəzirəm. Bilirəm ki, bu Bulibe küçəsidir, amma daha onu tanımıram. Əvvəllər bu küçə ilə gəzəndə həmişə elə bilirdim ki, sağlam fikir kolluğunda gəzirəm. Alçaq, kvadrat, özünün bütün yöndəmsiz formaları, qeyri-bərabər, qudron döşənmiş körpüləri ilə Bulibe küçəsi şose yola oxşayır, belə yollar zəngin şəhərlərdə üç mərtəbəli evlərin arxası ilə bir neçə kilometr uzanır; mən onu kəndli yolu adlandırırdım və xoşlayırdım- ticarət limanı üçün çox qeyri-adi görünüşü vardı. Bütün evlər bu gün də yerlərindədirlər, amma kənd görünüşlərini itiriblər, bina kimi binadırlar. Belə bir hiss məndə parkda da yaranmışdı: bitkilər, gölməçələr, Olivye-Maskare fontanı nəsə ifadə etməkdən inadla imtina edirdilər. Başa düşürəm, şəhər özünü mənə tərk edib. Mən hələ Buvildən getməmişəm, amma artıq Buvildə deyiləm. Qərribə gəlirdi ki, hələ iki saat şəhərdə olacam amma şəhər artıq mənə fikir vermir, artıq mebelləri yerinə qoyub, üstünə örtükləri sərir ki, bu gün axşam və ya sabah yeni gələnlər üçün bütün gözəlliyi ilə görünsün. Mən isə özümü indiki kimi heç vaxt unudulmuş hiss etməmişdim.

Bir neçə addım atıb dayandım. Düşdüyüm unutulmuşluğun hərtərəfli dadına baxıram. İki şəhərin arasındayam, biri ilə tanış deyiləm, digəri isə mənə unudur. Kim mənə xatırlayır? Bəlkə Londondakı yüklü, gənc qadın... Hə...bəş mənəim haqqımda düşünür? Həm də bir adam da var, bu misirli. Bəlkə də adam indi onun otağına girdi, bəlkə də onu qucaqlayır. Mən onu qışqanmıram, bilirəm ki, o indi canlı ölüdür. Hətta o adamı bütün qəlbi ilə sevsə də bu yenə də ölü sevgi olacaq. Mən isə, mən onun sonuncu canlı sevgisi oldum. Amma yenə də adam ona başqa bir şey verə bilər- rahatlıq. Əgər indi bütün hissələrini itiribse deməli onu mənəimlə bağlayan heç nə yoxdur. O dincəlir, mən isə onun üçün heç vaxt görüşməmiş kimi yəm. Bir anda mənə özündən çıxarıb atdı, dünyanın bütün yaddaşı da mənə özündən atdı. Qərribə hissdır. Amma bilirəm ki, mövcudam, buradayam.

Mən “mən” deyirəm- amma bu anlayış artıq mənasını itirib. Özümü o qədər unutmuşam ki, hiss etməkdə çətinlik çəkirəm. Məndə yeganə həqiqi mövcudluq qalıb, o hiss edir ki, mövcuddur. Uzun-uzun, səssiz əsnəyirəm. Heç kim yoxdur. Antuan Rokanten heç kim üçün mövcud deyil. Əyləncəlidir. Ümumiyyətlə Antuan Rokanten nədir? Nəsə mücərrəddir. Özüm haqqımda dumanlı xatirələr şüurumda parıldayır. Antuan Rokanten... Birdən “mən” sönməyə başlayır, bir az da, bir az da və əlbəttə tamamilə söndü.

Evlərin divarları arasında aydın, sabit, boş, öz-özünə düşünən fikir qaldı. Artıq heç nəyə yaramır. Hələ bu yaxınlarda kimsə “mən” deyirdi, kimsə “mənəim şüurum” deyirdi. Kimdir bu? Əvvəllər çöldə tanış qoxulu və rəngli danışan küçələr var idi. İndi adsız divarlar, adsız şüur qalıb. Beləcə evlərin divarları və onların arasında xırda, canlı və simasız şəffaflıq. Şüur ağac kimi, ot saplağı kimi mövcud olur. O mürgüləyir, darıxır. Kiçik, bir anlıq varlıqlar onda quşlar budaqlarda yuva quran kimi məskunlaşırlar.

Məskunlaşırlar, sonra itirlər. Bu boz, tutqun səma altındakı evlərin divarları arasında şüur unudulur, atılır. Onun mövcudluğunun mənası isə ondadır ki, o başa düşür ki, artıqdır. O durğunlaşır, dağılır çalışır ki, fonarın yanındakı qaranlıq divarda və ya orada, uzaqda axşam dumanında itsin. Amma heç vaxt özünü unuda bilmir; o başa düşür ki, “unutmağa çalışan şüur”dur. Onun da rolu budur. “Qatar iki saat sonra gedir” deyən boğuq səs var, bir də bu səsin şüuru var. Həm də hansısa şəxsin şüuru olur. Qanlı, çirklənmiş halda yavaş-yavaş üzür, böyük gözləri yaşarıb. O bu divarların arasında deyil, o heç yerdə deyil. O itir, onun belə bükük, qanlı başlı forması asta addımlarla gedir, hər addımda adama elə gəlir ki, indicə dayanacaq amma o heç vaxt dayanmır. Bu fiqurun qaranlıq küçələrdə avaralanan şüuru var. O gedir, amma heç vaxt itmir. Qaranlıq küçənin sonu gəlmir, o yoxluqda itir. O divarların arasında deyil, heç yerdə

yoxdur. “Oxucu şəhərdə gəzir” deyən boğuq səsin şüuru var. Yox, bu şəhərdə deyil, bu cansız divarların arasında deyil! Oxucu onu unutmayan qəddar şəhərdə gəzir. Onun haqqında düşünən insanlar var, məsələn korsikalı və ya kök qadın. Bəlkə də şəhərin digər sakinləri. O hələ itməyib, o hələ özünün “mən”ini, insanların öldürmək istəmədikləri qanlı, parçalanmış “mən”ini itirə bilmir. Onun dodaqları, burnu ağrıyır “Ağrıyır”, - düşünür. O gəzir, gəzmək lazımdır ona. Bircə dəqiqəliyə də olsa dayansa ətrafında qəfildən kitabxana divarları qalxacaq, o həbs ediləcək, yanında korsikalı olacaq və səhnə yenidən bütün detalları ilə təkrarlanacaq və qadın istehza ilə qışqıracaq: “Belə şərəfsizlərin yeri katorqadır”. O gəzir, evə qayıtmaq istəmir, evdə onu korsikalı, kök qadın və iki yeniyetmə gözləyir. “İnkər etməyin yeri yoxdur, mən gördüm”. Və səhnə yenidən təkrarlanır. “Aman Allah,- o fikirləşir,- mən bunu niyə etdim axı, kaş bunu etməyəydim, kaş bunlar olmamış olaydı!”

Narahat üz yenidən və yenidən şüurdan keçir: “Birdən özünü öldürər”. Amma yox, bu kiçik, təqib olunan can ölüm haqqında düşünə bilmir.

Özünü dərk edən şüur da var. O özünü təmiz görür, bu divarların arasında sakit və boş halda məskunlaşdığı insandan azaddır, o dəhşətlidir, çünki heç kimdir. “Yük təhvil verilib. Qatar iki saat sonra çıxır”, səs deyir. Evlərin divarları sağa, sola tərpənir. Asfalt döşəmənin, dəmir satılan piştaxtanın, kazarma mazğalının da şüuru var və səs deyir: “Sonuncu dəfə”. Anninin, kök Anninin, qoca Anninin şüuru otel nömrəsində əzabı dərk edir, şüur gedən və heç vaxt dönməyəcək evlərin divarları arasında əzabı dərk edir.

“Nə vaxtsa bunun sonu olacaq?” - evlərin arasındakı səs caz melodiyası oxuyur “Some of these days”, bunun nə vaxtsa sonu gələcək? Və melodiya sakitcə qayıdır, arxada gizlənib hiss edilmədən səs qazanır və səs oxuyur, susa bilmir, bədən sayıqlayır və bunların hamısının şüuru var və bu şüur dərk etdiyini dərk edir.

Amma əziyyət çəkəcək, əllərini ovuşduracaq, özünə yazığı gələcək heç kim yoxdur. Heç kim yoxdur. Bu əzabların təmiz halda çarpazlaşmasıdır, unudulmuş amma unuda bilməyən şüurdur. Və səs deyir: “Bu da “Dəmiryolçuların sığınacağı” - və şüurda “mən” yaranır, bu mənəm, Antuan Rokanten, iki saatdan sonra Parisə gedirəm, sahibə ilə vidalaşmaq istədim.

- Gəldim ki, vidalaşam.
- Gedirsiniz, müsyö Antuan?
- Hə, dəyişiklik üçün Parisdə yaşamaq istəyirəm.
- Ah, xoşbəxtsiniz!

Bu enli üzdəki dodaqlara necə toxuna bilmişəm? Onun bədənini daha mənə məxsus deyil. Hələ dünən qara, yun paltarın altından onun formasını tapmağa çalışırdım. Bu gün paltar zireh kimidir. Bəlkə mən bu bədənini dərinin altında işıldayan mavi damarları ilə yuxuda görmüşəm?

- Sizin üçün darıxacağım, - incə təəssüflə deyir, - mənimki sizinlə tuturdu.
- Sizə dəyməyə gələcəm.
- Mütləq, müsyö Antuan.
- Mütləq, müsyö Antuan. Buvildən keçəndə bizə də dəyin. Öz-özünü də deyir: “Madam Jannaya dəyəcəm və o çox sevinəcək!” Axı həqiqətən də adamın necə yaşamağını bilmək maraqlıdır. Ümumiyyətlə adamlar çox tez-tez bizə qayıdırlar. Bizim müştərilərimiz, özünüz də bilirsiniz,- matroslar, Transatlantika işçiləridir, elə olur ki, onları iki il görmək olur, gah Braziliyada, gah Nyu Yorkda, gah da Bordoda nəqliyyat gəmilərində işləyirlər. Birdən bir gün görürsən ki, buradadırlar. “Salam madam Janna”. Birlikdə içirik. İstər inanın istər yox, mən onların nə içdiklərini həmişə xatırlayıram, hətta bir neçə ildən sonra da! Elə olur, Madlenə deyirəm: “Müsyö Pyerə quru vermut, müsyö Leona da “Nualli” çinzanosu. Onlar deyirlər: “Sahibə, siz bunları necə yadınızda saxlayırsız?” Mən deyirəm: “Mənim sənətim budur”.

Zalın dərinliyində onunla bu yaxınlarda seviməyə başlayan kök kişi oturub.

- Sahibə,- onu çağırır.

O qalxır:

- Üzr istəyirəm, müsyö Antuan.

Mənə ofisiyant yaxınlaşır.

- Hə, gedirsiniz?
- Parisə köçürəm.
- Mən Parisdə yaşamışam,- qürurla deyir. – Düz iki il. Simeonlarda işləyirdim. Amma öz yerimiz üçün darıxırdım.
- Qərarlıqla ləngiyir, sonra görür ki, daha mənə deyəsi heç nə qalmayıb:
- Yaxşı, müsyö Antuan, görüşənədək.

Əlini önlüyünə silib, mənə uzadır.

- Görüşənədək, Madlena.

O gedir. “Buvil qəzeti”ni özümə tərəf çəkib, atıram- elə təzəlikcə kitabxanada cümlə-cümlə oxumuşdum.

Sahibə qayıtmır, kök əllərini dostunun iradəsinə verib, o isə ehtirasla əlləri sıxır. Qatar qırx beş dəqiqə sonra çıxır.

Vaxtı doldurmaq üçün haqq-hesab edirəm. Aya min iki yüz frank- elə də çox deyil. Yenə də özümü sıxsam çatmalıdır. Otaq üçün üç yüz frank, gündəlik yemək üçün on beş frank, paltarları yumaq üçün, kiçik xərclər və kino üçün dörd yüz əlli frank qalır. Yeni alt və üst paltarlarını tezliklə ala bilməyəcəm. Hər iki kostyumum səliqəlidir, dirsəkləri boşalsa da. Ehtiyatlı olsam hələ iki-üç il də geyinə bilərəm.

Aman Allah! Gör hələ, göbələk həyatı yaşamağa hazırlaşırıam? Bütün gün nə edəcəm? Gəzəcəm. Tyuilri bağındakı dəmir kreslodə oturacam ya da yox, oturacaqda, belə daha ucuzdur. Kitabxanaya gedib kitab oxuyacam? Sonra nə? Həftədə bir dəfə kinoya gedəcəm. Sonra? Bazar günləri siqaret çəkə biləcəm? Bəlkə Lyuksemburq bağındakı təqaüdcülərlə kroket oynayacam? Otuz yaşında! Özümə yazığım gəlir. Bir anlıq beynimə bir fikir gəlir: Bəlkə bir ilə qalan bütün üç yüz min frank pulumu xərcləyim?... Bu mənə nə verəcək? Yeni paltar? Qadın? Səyahət? Bunlar hamısı artıq olub, artıq sondur, daha heç nə istəmirəm, bunların nə xeyri var? Bir ildən sonra bu günki kimi boş olacam, hətta xatırlamağa da heç nə olmayacaq, özümə əl qaldırmağa da cəsarətim çatmır.

Otuz il! İlə 14 400 frank gəlirim var. Hər ay pullar gəlir. Amma axı mən hələ qocalmamışam. Heç olmasa görə biləcəyim bir iş versinlər mənə...

Yox, yaxşısı budur başqa şey haqqında fikirləşim, çünki indi özüm öz qabağımda komediya oynayıram. Çox gözəl bilirəm ki, heç nə etmək istəmirəm, nə isə etmək varlıq yaratmaqdır, o isə onsuz da həddindən çoxdur.

Düzünü desəm sadəcə qələmi əlimdən buraxmaq istəmirəm, deyəsən Ürək bulantısı tutması yaxınlaşır, yazanda elə bilirəm onu itələyirəm. Budur indi ağılıma gələn hər şeyi yazıram.

Mənə zövq vermək istəyən Madlena əlində val tutub, uzaqdan qışqırır:

- Sizin valınız, müsyö Antuan, sevdiyiniz mahnı, sonuncu dəfə dinləmək istəyirsiniz?
- Bəli, əgər zəhmət deyilsə.

Bunu hörmət əlaməti olaraq deyirəm, əslində bu dəqiqə caz dinləməyə həvəsim yoxdur. Qıssası: dinləyirəm, axı Madlena haqlıdır, sonuncu dəfə: val çox köhnədir, hətta əyalət şəhəri üçün də çox köhnədir, Parisdə onu tapmayacam. İndi Madlena onu pətfəyə qoyacaq, o fırlanacaq, polad iynə tullanacaq, onu yerinə möhkəmləndirəcək, sonra spirallar onu valın mərkəzinə aparacaq, vəssalam, bitəcək, “Some of these days” oxuyan xırıltılı səs həmişəlik susacaq.

Başlandı.

Bir bax, incəsənətdə rahatlıq axtaran axmaqlar da var. Xalam Bijua kimi: “Dayın öləndə Şopenin prelyudiyası məni çox rahatlatmışdı”. Və konsert zalları alçaldılmış və təhqir olunmuşlarla dolur, onlar gözlərini yumub, solğun üzlərini səstutan antennalara çevirməyə çalışırlar. Elə təsəvvür edirlər ki, tutduqları səslər şirin, dolğun halda içlərinə axır və əzabları gənc Verterin iztirabları kimi musiqiyə çevrilir. Elə bilirlər gözəllik onları cəlb edir. Giclər.

Hə, görüm bu musiqinin əzab boğan olduğunu deyə bilirlər. Hələ bu yaxınlarda xoşbəxtlikdən çox uzaq idim. Üzdə qeyri-şüuri hesablamalar aparırdım. Əslində isə durğun suda gecə gündüz mənə dinclik verməyən, formalaşmamış suallar, lal təəccüb forması alan pis fikirlər çürüyürdü. Anni haqqında, uğursuz həyatım haqqında fikirlər. Ən dərinlikdə isə dan yeri kimi qorxaq Ürək bulantısı. Amma həmin anda musiqi yox idi, mən qaşqabaqlı və sakit idim. Ətrafdakı bütün

əşyalar mənimlə eyni materiyanı - iyrənc əzab kimi bir şeydən düzəldilmişdi. Mənim ətrafımdakı dünya o qədər eybəcər idi ki, stolların üstündəki çirkli stəkanlar, güzgüdəki VƏ Madlenanın önlüyündəki qəhvəyi ləkə, sahibənin məsuqunun şəhətli fizionomiyası, dünyanın mövcudluğunun özü o qədər eybəcər idi ki, özümü ailəmdəki kimi rahat hiss edirdim.

Amma bax, saksafonun səsi. İndi utanıram. Kiçik, qürurlu əzab doğuldu, əzab nümunəsi. Saksafonun dörd notu. Onlar yenidən və yenidən təkrarlanırlar, sanki deyirlər: “Bizim kimi edin, bizim kimi əzab çəkin”. Hə! Əlbəttə, mən məhz belə, onlara uyğun, mərhəmətsiz, özümə yazığım gəlmədən, quru çılpalıqla əzab çəkmək istədim. Amma axı mənim günahım nədir ki, stəkanımın dibindəki pivə istidir, güzgüdə qəhvəyi ləkə var, artıqam, hətta ən səmimi əzabım da ən qurudur, ağırdır, sürünür, dəniz fili kimi dərisi sallanır, əti yağlıdır, gözləri isə nəmlidir, kədərli amma həm də iyrəncdir? Yox, buna mərhəmətli demək olmaz, məni kor edən valın üzərində fırlanan almaz parçasının zərafətidir. Hətta ironik də deyil, şəhərdə özü ilə məşğuldur, fırlanır: dünyanın ədəbsiz açıq-saçıqlığını dəryaz kimi biçib, fırlanır bəs biz hamımız: Madlena, kök kişi, ləkəli güzgü, pivə stəkanları, özünü mövcudluğa təslim etmiş hamımız - axı biz özümüzlərin arasında idik, ancaq özümüzdən olanların, - o bizim hamımızın adı, nizamsız çirkinliyimizi yaxaladı, indi özümə görə, onun qarşısında mövcud olan hər şeyə görə utanıram.

O mövcud deyil. Hətta can sıxıcıdır: birdən qalxıb, valı pəfəfondan çıxarıb sındırsam da ona çata bilmərəm. O həmişə son həddədir, nəyinsə son həddində, ya səsin, ya skripka səsinin son həddindədir. O çox incə varlıqların arasından çıxır, incə və möhkəmdir, amma onu tutmaq istəyəndə xeyli varlıqlarla rastlaşırsan, mənasını itirmiş varlıqlara ilişirən. O haradasa başqa tərəfdədir. Mən heç onu eşitmərəm, mən onu çıxaran səsləri, hava titrəyişlərini eşidirəm. O mövcud deyil, onda artıq heç nə yoxdur, qalan hər şeyin ona münasibətində artıq heç nə yoxdur. O var. Mən də olmaq istədim. Əslində başqa heç nə istəmədim, budur həyatımın tapmacası: xaos görünən bütün başlanğıclarımın içində bir cə dəyişməyən məqsədi görürəm: özümə mövcudluğu qovmaq, hər saniyəni yağlı şirələrdən azad etmək, sıxmaq, qurutmaq, özümü təmizləyib, möhkəmlənmək ki, nəhayət dəqiq və incə saksafon notlarının səsinə çıxaram. Hətta bu hekayəni belə ifadə etmək olar: dünyada bir zavallı yaşayırdı, səhvən düşmək istədiyi yox başqa dünyaya düşmüşdü. O başqa insanlar kimi şəhər parkları, ticarət şəhərləri dünyasında mövcud idi, amma özünü inandırmaq istəyirdi ki, guya Tintoretto doqları və Florensiyalı Qoççoli igidlərinin təsvir olunduğu incəsənət əsərlərinin, Fabriçio del Donqo və Jyulyen Sorelli kitab səhifələrinin, cazın uzun, quru şikayətinin digər üzündə yaşayır. O çox uzun illər belə yaşadı, bütün axmaqlılıqları ilə amma birdən gözləri açıldı, gördü ki, sadəcə səhv olub - və o bunu pivəxanada qarşısında bir stəkan pivə ilə oturduğu vaxt başa düşdü. O stulunda əyilib, fikirləşdi: mən necə də axmağam. Və həmin bu anda mövcudluğun digər üzündə, uzaqdan gördüyün amma yaxınlaşa bilmədiyən digər dünyada qısa melodiya titrəyib, oxumağa başladı: “Mənim kimi olun, mənimlə bir əzab çəkin”.

Some of these days,
You'll miss me honey, --
Səs oxuyur.

Valın bu yerində yəqin ki, cızıq var, çünki qəribə səs çıxır. Ürəyim sıxılır, axı iynənin valın üstündəki bu yüngül öskürəyi melodiya heç cür toxunmur. O hər şeydən çox, çox uzaqdadır. Və bunu mən də başa düşürəm: cızıq val, səs silinir, müğənni bəlkə də ölüb, mən indi çıxacağam və qatara minəcəm.

Amma hər gün bir başqa formaya düşən, keçmiş, gələcəyi olmayan varlıqlardan kənarda, hər gün pozulan, sınan, ölümə can atan səslərdən kənarda melodiya həmişə olduğu kimi, amansız şahid kimi gənc və möhkəm qalır.

Səs kəsildi. Val bir neçə saniyə fırlanıb, dayandı. Zəhlətökən görüntü qaldı, kafe vızıldaıyır, mövcudluğundan razılığını yaşayır. Sahibə qızırtı, məsuqunun şişkin, ağ yanaqlarını şappıldadır, amma onları qızartmaq mümkün olmur. Yanaqlar ölü kimidir. Mən isə donub qalmışam, az qala mürgüləyirəm. On beş dəqiqə sonra qatarda olacam, amma bu haqda

düşünürəm. Mən amerikan göydələninin iyirmi birinci mərtəbəsində istidən təngnəfəs olmuş qalın, qara qaşlı, üzü qırxıq amerikalını düşünürəm. Nyu York üzərindəki səma yanır, mavi səma alovlar içindədir, alovun nəhəng, sarı dilləri Nyu-York damlarını yalayır; bruklin uşaqları tumançaq suvarıcı şlanqların altına girirlər. İyirmi birinci mərtəbədəki alaqaranlıq otaq istidən yanır. Qaraqaşlı amerikalı təngnəfəsdir, ləhləyir, yanaqlarından tər axır. Pencəksiz, bir köynəkdə piano arxasında oturub; ağzında tüstü dadı var, başında isə dumanlı "Some of these days" melodiyasının xəyalı. Bir azdan Tom yanında flyaqa ilə gələcək. Hər ikisi özlərini dəri kresloya atıb, araq içəcəklər, ilahi alov boğazlarını yandıracaq, üstlərinə sonsuz, isti yuxu çökəcək. Amma əvvəlcə melodiyanı yazmaq lazımdır. "Some of these days". Tərli əl pianonun üstündəki karandaşı götürür. "Some of these days, you'll miss me honey".

Bax bu belə baş verib. Bəlkə başqa cür- əslində nə fərqi var. O dünyaya belə gəlib. Doğulmaq üçün o bu əzgin, kömür qaşlı yəhudini seçib. Ərinə-ərinə karandaşı götürüb, tər damcısı parıldayan üzüklü barmağından kağıza süzülüb. Axı niyə o mən olmamışam? Axı niyə möcüzənin olması üçün bu çirkli pivə və araqla yuyulmuş bu kök, tənbel seçilib?

- Madlena, xahiş edirəm, valı yenidən qoyun. Getməmişdən bircə dəfə də.

Madlena gülür. İynəni çevirir və hər şey yenidən başlayır. Amma indi daha özüm haqqında düşünürəm. Mən iyul günlərindən birində, otağının isti alaqaranlığında bu melodiyanı bəstələmiş adam haqqında düşünürəm. Melodiyanın, saksafonun ağ, təmiz səsləri içində onun haqqında düşünməyə çalışıram. O melodiyanı yaradıb. Onun işləri yaxşı getmirmiş: ödənilməmiş hesablar, yəqin ona istədiyi münasibəti göstərməyən qadın, sonra bu dəhşətli, insanları ərimiş yağ gölməçəsinə döndərən dəhşətli istilər. Gözəl, yaxşı heç nə yox imiş. Amma bu mahnını dinləyəndə düşünürəm ki, onu bu adam bəstələyib, onun əzabları, onun təri məni kədərləndirir... Bəxti gətirib. Məncə o heç bunu başa düşməyib. Yəqin fikirləşirmiş: "Alınas bu əsərə görə əlli dollar filan verərlər!" Bax belə, uzun illərdən sonra məni kimsə kədərləndirdi. Bu adam haqqında nəse bilmək istərdim. Maraqlıdır, onun nə kimi problemləri olub, arvadı olub, yoxsa tək yaşayıb. Bunlar məni heç də insanlıq nöqtəsindən maraqlandırmır. Tamamilə əksinə. Ancaq ona görə ki, bu melodiyanı bəstələyib. Onunla tanış olmaq istəməzdim, həm bəlkə də artıq ölüb. Yaxşı olardı ki, arabir valı dinləyəndə düşünmək üçün onun haqqında araşdırma edim. Yəqin o bilsəydi ki, Fransanın böyüklüyünə görə yeddinci şəhərində, vağzalın yaxınlığında kimsə onun haqqında düşünür, nə istini nə də soyuğu hiss edərdi. Amma onun yerində olsaydım xoşbəxt olardım, ona paxıllıq edirəm. Ayağa qalxıram, amma bir anlıq qərarlıqla dayanıram. Zənci qadının səsinə eşitmək istəyirəm. Son dəfə.

O oxuyur. Budur iki nəfər artıq xilas edilib- yəhudi və zənci qadın. Xilas edilənlər. Bəlkə də onlar özlərini ümitsizcə mövcudluqda itkin düşmüş, batmış hesab edirlərmiş. Yenə də heç kim mənim haqqımda mən onların haqqında düşündüyüm qədər incə düşünə bilməz. Hətta Anni də. Onlar mənə bir az ölümləri, bir az roman qəhrəmanlarını xatırladırlar, onlar mövcudluğun günahlarından təmizlənilənlər. Təmiz yox, əlbəttə, amma insanın bacara biləcəyi qədər. Bu fikir birdən beynimi qarışdırır, axı mən artıq ona ümid etmirdim. Hiss edirəm ki, nəse qorxa-qorxa mənə toxunur, tərpənmək istəmirəm ki, qorxmasın. Elə bir şey ki, çoxdan mənə yaddır, sevincə oxşar bir şey.

Zənci qadın oxuyur. Yəni onun mövcudluğunu təsdiqləmək olar? Heç olmasa bir az? Dəhşətlə qorxdum. Ona görə yox ki, çox güclü ümid edirəm. Amma mən uzun müddət qarda gəzib, sırsıraya dönüb, sonra birdən isti otağa düşmüş adama oxşayıram. O yəqin ki, keyləşmiş vəziyyətdə qapıda durardı və titrəmə bütün bədənini əsdirərdi.

Bəlkə yoxlayım?... Əlbəttə məsələ melodiya deyil... mən ki başqa sahədə də sınağa bilərəm? Bu kitab ola bilər, mən başqa heç nə bacarmıram. Amma tarixi iş yox, tarix artıq mövcud olmuşlar barədə danışır, amma heç bir varlıq digərinin mövcudluğunu təsdiq edə bilməz. Mənim səhvim məhz onda idi ki, markiz de Rolbonu diriltməyə çalışırdım. Yox, kitab başqa cür olmalıdır. Necə olacağını dəqiq bilmirəm, amma hər yazılan sözdə, hər səhifəsində mövcud olmayan, mövcudluğun üzərində olan bir kitab olmalıdır. Deyək ki, baş verə bilməyəcək tarix, məsələn nağıl. O polad kimi möhkəm və gözəl olmalıdır, insanlar varlıqlarından utanmalıdırlar.

Gedirəm, tərəddüd içindəyəm. Qərar qəbul etməyə cəsarət etmirəm. İstedadıma əmin ola bilsəydim... Amma mən axı heç vaxt, heç vaxt belə bir şey yazmamışam. Tarixi mövzularda məqalələr başqa şeydir... Kitab, roman ola bilər. Adamlar onu oxuyub deyəcəklər: “Onu kürən, bir kafedən digərinə veyllənən Antuan Rokanten yazıb” və mənim haqqımda düşünəcəklər, necə ki mən də zənci qadının həyatı haqqında qiymətli, əfsanəvi bir şey kimi düşünürəm. Kitab. Əlbəttə, işin əvvəli darıxdırıcı, yorucu olacaq, o məni nə mövcudluqdan nə də mövcud olmağım barədə fikirlərdən xilas edəcək. Amma bir vaxt kitab artıq yazılmış olanda ümid edirəm keçmişim bir az işıqlanacaq. Ola bilər bu işığın içində həyatımı iyrənmədən xatırlaya biləcəm. Bəlkə də bir gün bu saatı, bu qaranlıq, belimi büküb uzaqdakı qatarı gözlədiyim saatı xatırlayıb deyəcəm: “ Həmin gün, həmin saat hər şey başladı” - qəlbim tez-tez vuracaq. Və keçmişdə, ancaq keçmişdə özümə barışa biləcəm.

Hava qaranlıqlaşır. “Prentaniya” otelinin ikinci mərtəbəsində iki pəncərədə işıq yanır. Yeni Vağzalın tikinti meydançasından möhkəm nəm ağac iyi gəlir: sabah Buvildə yağış yağacaq.

¹ Fransız litseylərində siniflər bizdəkinin əksinə gedir- ikinci sinif buraxılış sinfi hesab edilir.

1938

Tərcümə: Gülər Qasımova

(c) SOLFRONT.org